

Parliamentary influence on arms export policy in the Netherlands.

Master's Thesis

Student: Bas Blaauw S1422898

Supervisor: Corinna Jentszch

2nd Reader: Adam Chalmers

Date: 12 january

Word count: 19.722

Abstract

This thesis aims to explain the diverging outcomes in arms export policies with regard to Indonesia and Jordan and examines what effect the Dutch parliament had in bringing about these outcomes. Theoretically, the thesis analyzes the extent to which a logic of appropriateness or a logic of consequences dominates the discourse of a foreign policy decision making process. Through a discourse analysis, it concludes that the use of a logic of appropriateness was prevalent in both discussions. In the Indonesian case these resonated to the human rights criterion of the EU Common Position on Arms Export, but in the case of Jordan such norms had a more distinct cost-benefit character and focused more on regime type, which falls out of the scope of formal EU norms. In evaluating why the argumentative strategies differed, a logic of habit is posited as an explanation: not only did the Indonesian case shape precedent for the cases to follow, but the Netherlands and Indonesia have long historical relationships. In the past, those states often clashed, making a critical stance towards Indonesia more likely. This is not the case for Jordan, which has no such relationship and is situated in a region with other, more worrisome states. This is an important critical observation for the further development of the EU Common Position on Arms Export, which, in coherence with Council Conclusions, and statements and reports by member-states, stresses the assessment of arms export license applications on a case-by-case basis, without taking into account historical ties.

Key words: arms export, foreign policy, domestic influence, logics of behavior, Dutch politics, small states, norms

Index

1. Introduction	p. 4
2. Literature review	p. 7
2.1 Arms exports	p. 7
2.2 Norms and small states	p. 8
2.3 Domestic influence on foreign policymaking	p. 10
2.4 The Netherlands as small state and exporter of arms	p. 11
3. Conceptualization	p. 12
3.1 Dutch and EU arms export controls	p. 12
3.2 The role of parliament	p. 14
3.3 Human rights	p. 15
3.4 Conclusion: parliament, foreign policy and human rights	p. 16
4. Case selection	p. 17
4.1 The failed Indonesian tank deal	p. 17
4.2 Indonesia – background	p. 18
4.3 The failed Jordan motion	p. 19
4.4 Jordan – background	p. 20
4.5 Similarities and differences	p. 21
5. Theoretical framework	p. 22
5.1 Social-constructivism	p. 22
5.2 Logic of appropriate action	p. 23
5.3 Logic of expected consequences	p. 24
5.4 Logic of habit	p. 25
5.5 When do the logics influence each other and how do they relate?	p. 26
6. Methodology	p. 27
6.1 Research Design	p. 27
6.2 Data	p. 29
6.3 Operationalization	p. 30
6.4 Validity and reliability	p. 31
7. Analysis	p. 32
7.1 Parliamentary debate on the Indonesian tank deal- 21 June, 2012	p. 32
7.1.1 Polity	p. 32
7.1.2 Policy	p. 34
7.2 Parliamentary debate on the Jordanian arms deal - 14 February, 2013	p. 36
7.2.1 Polity	p. 36
7.2.2 Policy	p. 37
7.3 Comparing the debates	p. 39
7.4 Logic of habit as explanation?	p. 39
8. Conclusion	p. 40
8.1 Research question and hypotheses	p. 40
8.2 Limitations and future research	p. 42
9. Bibliography	p. 43
9.1 Primary sources	p. 43
9.2 Secondary sources	p. 43
Appendix I – Tables	p. 49
Appendix II – Parliamentary debates	p. 50

1. Introduction

As the 2014 Ukraine-crisis unfolded, EU member states took firmer stances towards the Russian Federation, resulting in an EU arms embargo on August 1st 2014 through adopting Council Decision 2014/512/CFSP and Council Regulation (EU) No 833/2014¹. In discussing its contents, the media picked up on an arms deal which was agreed upon between France and the Russian Federation in 2010. The deal concerned € 1.4 billion euro amphibious assault ships, which France would produce and deliver in 2014². The ongoing discussion illustrates how arms exports form a part of foreign policy: selling (or not selling) controversial but highly profitable goods inevitably carries political impact. The motivations to sell or to suspend arms exports, however, are not always transparent, nor are the factors which influence such decisions.

Selling weapons has often been regarded controversial. For instance, during the Cold-War United States (US) arms sales were mainly characterized by attempts to influence the recipient states politically (Sislin, 1994, p. 665). Since the end of the Cold War however, the idea that arms sales may contribute to instability has gained more traction, resulting in the development of several international frameworks and pieces of legislation which aim to regulate the transfers of arms in order to prevent human rights abuse and destabilization (see for instance, Blanton, 2005).

Some scholars confirm a development towards a more prominent role for human rights in the decision-making process of considering licenses for arms exports (Blanton, 2005). Others rather observe a shift from a basis of national security towards a basis of trade considerations, in which economic revenues are generally deemed more important than human rights (Perkins and Neumayer, 2009). Traditionally, much of the research on arms exports is conducted on large states, which produce large quantities of arms and are considered influential in world politics. Examples include the US, France, Germany and the United Kingdom (see, for instance, Perkins and Neumayer, 2009; Blanton, 2005).

In research, smaller states are often neglected, even though the effects of arms exports from small states carry the same potential consequences (as explicitly noted by Everts, 1985; see also Bromley 2008; Vranckx, Slijper and Isbister, 2011). Also, much of the existing research focuses on the intricate intertwinement of defense industries, corporations and government, even though the post-Cold-War era has moved a significant amount of the world's arms transfers to the sale of surplus

¹ The Council Decision can be found at:

http://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/Russia/eu-council-decision-2014-512-cfsp [accessed 09-01-15; 12.14]; The Council Regulation can be found at:

http://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/Russia/eu-council-regulation-no-833-2014.pdf [accessed 09-01-15; 12.14]

² See, for instance, 'Russia to order French Mistral', *Defense Industry Daily*, 11-12-'14. Retrieved from <http://www.defenseindustrydaily.com/russia-to-order-french-mistral-lhds-05749/> [accessed 09-01-15; 12.15]

defense materials. These pose potential risks, as they are usually fully functional and combat-proven systems (Buzan and Herring, 1998, p. 41).

The relative weight of small states, as well as the sale of surplus defense materials are two trends which are exemplified in the sale of Dutch surplus defense materials to various states in the Arab world prior to the Arab Spring. A few months after the Arab spring broke out, the Dutch government decided not to consider new license applications for arms exports to Bahrain, Saudi-Arabia, Yemen, Egypt and Tunisia in light of possible internal repression.³ In February 2011, however, YPR and M-113 armored vehicles were deployed against the protesters in the Bahraini capital Manama (Vranckx, Slijper and Isbister, 2011, p. 2). These vehicles had been sold to Bahrain by the Dutch Government in the 1990s as surplus materials. Even though after 1999 the human rights situation in Bahrain had improved, the 1990s were characterized by a wide range of human rights violations, both in law enforcement and administration and in the denial of fundamental political rights and civil liberties (Stork, 1997, p. 1-2). Along this vein, even though the timing and particular character of the popular movement could not have been predicted, the potential for both state repression and civil uproar could hardly be seen as a surprise (Vranckx, Slijper and Isbister, 2011, p. 3).

The incident sparked considerable controversy within parliament and Members of Parliament (MPs) openly criticized Dutch export policy⁴. Since the Dutch government decides on arms export license applications, parliament can generally only criticize such decisions afterwards, which means parliament can only affect policy in general and not specific cases. This is, however, not the case with the sale of surplus defense materials: parliament is to be notified beforehand due to the adoption of the motion den Doel in the mid-1990s (Kamerstuk 22 054 nr. 24). Therefore, parliament is sometimes able to exert direct influence on individual license application.

One such case occurred in 2011-2013. In 2011, the Indonesian government was seeking to buy 119 Leopard 2A6 tanks from the Netherlands. However, after the Dutch parliament voiced concerns about Indonesian human rights abuses, a Lower House majority successfully filed a motion to stop negotiating with Indonesia (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 33 000 X, nr. 47). Interestingly, although the Dutch government, parliament and in particular the EU Common Position on Arms Exports 2008/944/CFSP all stress the necessity to evaluate license applications on a case-by-case basis and in harmony with the ambition of a level-playing field in the EU⁵, several MPs filed a motion against

3 Throughout the year the severity was adapted. Following an adopted motion, Egypt had been completely restricted and no licenses were considered, whereas Tunisia and Saudi-Arabia were being considered, albeit carefully and on a case-by-case basis; Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 33 240 V, nr. 5, p. 19.

4 See, for instance: Tweede Kamer, vergaderjaar 2010–2011, Aanhangsel van de Handelingen, Kamervragen van het lid El Fassed over Nederlandse Wapenexport naar Bahrein.

⁵ The Common position can be found at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:EN:PDF> [accessed 05-01-15; 14.16]

a similar deal to Jordan almost a year later, in which the government wanted to sell armoured vehicles, ammunition and parts of tanks (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 22 054, nr. 208). That motion however, was not adopted.

Considering that Jordan is arguably less democratic than Indonesia and that it is located in a highly unstable region makes it seem odd that parliament was unable to block the Jordanian deal. These cases suggest that there are conditions under which parliament can exert influence, and conditions upon which parliament cannot. The cases briefly sketched tie into the broader question in what ways – and how - domestic factors can shape foreign policy. The research question for the thesis at hand is as follows:

Why was the Dutch parliament able to block the Indonesian tank deal, but unable to block a similar Jordanian arms deal?

This thesis aims to answer the research question through a discourse analysis rooted in the social-constructivist theory of logics of behaviour. It does so by analyzing discursive strategies which are employed in debate on surplus defense arms export licenses. In that vein, the thesis aims to fill the following gaps. First, it focuses on domestic factors and their influence on arms export policy. Domestic factors have often been neglected in research on arms trade, but ample cases exist in which domestic factors seem to have helped shape decision-making. Second, whereas much research to date has focused on the large arms producing states, this thesis is a case study of the Netherlands, a smaller state that is still a significant arms exporter, especially when considered per capita. Third, a lot of research on either domestic influence on foreign policy or arms export is highly quantitative in nature. A qualitative discourse analysis allows for new insight and is a valuable addition to the research agenda. Fourth, as regulatory frameworks keep expanding, it remains important to empirically test if norms are actually complied to, and which factors might influence such compliance. In particular, a better understanding of domestic influence on arms export is necessary to further harmonize the EU Common Position across member states.

The societal and political relevance of this topic is in investigating the informal structures and influences of domestic factors on foreign policy decision-making. In doing so, it strives towards a more accurate understanding of the decision-making process concerning arms trade. In that sense, it aims toward understanding under what circumstances parliament is likely to be more influential than their formal capacity suggests.

2. Literature Review

As was briefly mentioned in the introduction, much research already exists on arms exports and its motivations. Generally, most research has been conducted on the US and other large states, such as France, Great Britain and Germany. With the advent of regulatory frameworks, which helped place normative constraints on exports during the 1990s and onwards, the scholarly discussion has concentrated on both the effectiveness of such frameworks and on the motivations for arms trade.

2.1 Arms exports

Arms exports are classically understood as an explicit foreign policy instrument. Sislin (1994) examined arms trade and its political influence during the Cold War, and attempted to understand in which ways arms trade could be beneficial for the exporting state. He found that for the US, it tended to be more effective in certain situations: the US could more effectively influence the recipient state in the first half of the Cold War, and when promising rewards and when exporting to civilian regimes (p. 681-682). In 2011, Sullivan, Tessman and Li found that US arms trade hardly influenced the recipient state for the post-Cold War era: through three theoretical models they conclude that increasing levels of U.S. military aid significantly reduced cooperative foreign policies and that recipient state cooperation is likely to lead to reductions in US military assistance (p. 290-291). Even though the perception of influence may exist for decision-makers, there is no definite conclusion that there is a relation between arms trade and influencing the recipient state's behaviour. Conversely, it cannot be inferred that denying arms sales does the opposite. Especially for smaller states with limited production capacity and relatively small defence capacities, influencing other states with arms trade seems unlikely. It could be said, however, that arms trade is seen by governments as a part of trade relations, and therefore could reasonably damage a political relationship with a recipient state (Perkins and Neumayer, 2009, p. 249).

A motivation for a restrictive arms export policy is the prevalence of a concern for human rights norms in the increasing amount of regulations on arms exports. The main question in this research field is the extent to which such norms are actually taken into account and the extent to which they are expressed in state behaviour. Blanton (2005) attempts to explain the motivations of U.S. arms transfers and distinguishes between the containment-oriented Cold War and the post-Cold War period, where she argues human rights and democracy became significant factors in considering arms exports. Perkins and Neumayer (2009) argue the opposite: they examine the U.S. and three large European states, human rights and exports to democracies. They conclude that despite how states frame their foreign policy, there has not been a decline in the export of arms to authoritarian regimes. For Perkins and Neumayer (2009), commercial interests dominate the motivations for national defence industries,

not only serving as a source of revenue but also as employer and a symbol of national pride (p. 249). Geopolitically, Perkins and Neumayer (2009) point out that arms trade can be associated with maintaining alliances, for example in supplying friendly states or imposing embargoes on hostile regimes (p. 249). Blanton (2008) and Perkins and Neumayer (2009) are examples of opposite views, but they both fail to address domestic factors.

2.2 Norms and small states

Especially since much of arms export research is performed on large states, inquiring into smaller and often neglected actors offers a fruitful potential research agenda. Small EU states are considerable exporters of military materials (see table 1). However, when calculating arms exports per capita, it seems even more odd that small states receive little attention (see table 2).

Rank 2008-2013	Supplier	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2008-2013
1	United States	6743	6874	8158	8945	8950	6153	45824
2	Russia	6343	5112	5962	8495	8391	8283	42586
3	Germany (FRG)	2402	2568	2722	1361	1177	972	11201
4	France	2067	1979	917	1750	1076	1489	9277
5	China	581	1077	1419	1342	1704	1837	7960
6	United Kingdom	1002	1021	1137	1040	923	1394	6518
7	Spain	602	961	277	1437	706	605	4587
8	Ukraine	375	381	473	550	1510	589	3877
9	Italy	388	489	476	924	790	807	3874
10	Israel	327	704	587	577	514	773	3483
11	Sweden	457	427	664	700	490	505	3244
12	Netherlands	460	485	381	533	773	302	2934
13	Switzerland	457	227	238	310	231	205	1669

14	South Korea	178	267	197	331	218	307	1498
15	Canada	229	180	242	307	271	199	1426

Table 1. Arms exports in US\$ at constant (1990) prices, top 15 largest exporters, 2008-2013. Source: SIPRI Arms Transfers Database

Rank	Supplier	Arms export	Population	Per Capita
1	Sweden	686	9380	73,1343284
2	Israel	531	7418	71,5826368
3	Brunei	24	399	60,1503759
4	Russia	7874	142958	55,0791141
5	France	2437	62787	38,8137672
6	Switzerland	297	7664	38,7526096
7	Netherlands	538	16613	32,3842774
8	USA	9984	310384	32,1666065
9	Bosnia-Herzegovina	119	3760	31,6489362
10	Norway	108	4883	22,1175507
11	Spain	927	46077	20,1184973
12	Italy	1046	60551	17,2746941
13	UK	1070	62036	17,2480495
14	Germany	1206	82302	14,6533499
15	Ukraine	484	45448	10,6495335

Table 2. Arms exports in US\$ at constant (1990) prices, top 15 largest exporters per capita, 2011⁶
Source: compiled by Swedish Peace and Arbitration Society, March 19, 2012

⁶ Differences in arms exports in 2011 in table 1 and 2 are due to slightly different interpretations of “major conventional arms”. For an in-depth explanation, see http://www.sipri.org/databases/yy_armstransfers/background [accessed 09-09-15; 13.18]; Population is in millions according to the UN in 2010.

At the same time, smaller states such as Sweden and the Netherlands have been considered norm entrepreneurs. Ingebritsen (2002) identifies different issue-areas, such as conflict resolution and the promotion of human rights, in which Scandinavian states act as norm entrepreneurs in international politics, for instance through allocating high percentages of Gross Domestic Product (GDP) towards foreign aid (p. 20). Similarly, Egeland (1984) focuses on small states and their strength to sway public opinion towards human rights issues during the Cold War. Egeland finds that “attempts to spearhead human rights in bilateral and multilateral relations are more likely to be inconsistent, controversial, misunderstood, and in (relative terms) both ineffective and inefficient, if undertaken by a superpower like the United States than if undertaken by smaller nations” (p. 208), suggesting the potential for smaller states to promote norms in an international context. Such potential makes an inquiry even more relevant: if small states are arguably well-equipped to project and promote international norms, but do not seem to perform better when arms exports are concerned, further investigation is needed to understand why this might be so. This thesis aims to further this inquiry into the causes and ways in which small states behave, by focusing on domestic influences on decision-making on arms exports.

2.3 Domestic influence on foreign policy making

In many large-N studies, as well as research into larger states, states themselves are considered the main actors, their behaviour shaped by others and their own hunger for security and power (Waltz, 2000). However, empirical observation suggests that domestic factors can also influence state behaviour. In that sense states should not be seen as singular actors. One relevant way which suggests how domestic influences can help shape state behaviour is Robert Putnam’s two-level games theory. Putnam (1988) argues that domestic political negotiations influence international political negotiations. Negotiators need to take into account both levels when bargaining at either level (p. 430). However, in doing so, it is crucial to realize that since actors operate on both states simultaneously, different interests and incentives may collide.

Much has been written on domestic factors and their influence on foreign policy making. Generally, realist approaches understand state behaviour as conditioned by the international system, whereas liberal and social constructivist theories argue that domestic factors can also reflect societal inputs into a political system, which help shape state behaviour (Beach, 2012, p. 70). The influence of domestic political institutions matters most “when the degree to which the legislature can constrain and control the executive in foreign policy” is high (Beach, 2012, p. 79). Factors that Risse (1991) takes into account in determining factors that determine the extent to which foreign policymakers must follow domestic political institutions are the degree of centralization of decision-making, the degree of polarization of the public and the nature of coalition-building among the parties involved (p. 511).

Hansen and Marsh (2014) examine EU arms exports to Libya from 2005 to 2010 and argue that “member states were clearly balancing moral and material considerations” (p. 4). They conclude that although states were aware of the risk that exporting arms brought, commercial advantage was favoured over restraint, effectively violating export control principles and casting serious doubt on the EU as a normative power (p. 20). Although their research contributes significantly to understanding the ways in which notably the EU projects normative power in the realm of arms export norms, they treat member states as actors in a realist fashion, caught in the constraining international environment. This thesis aims to further the discussion to the level of individual member states.

Also, whereas Hansen and Marsh focus on all types of arms exports, this thesis concentrates on selling defense surplus materials. As opposed to newly manufactured arms, these sales arguably make it easier to be restrictive about export policy: there are less future jobs to be secured with selling surplus defense materials, the goods are often complete weapon systems and therefore easy to deploy and combat-proven (Buzan and Herring, 1998, p. 41). The distinction between normative and instrumental motivations in considering arms exports is central to this thesis.

2.4 Netherlands as a small state and exporter of arms

In the Netherlands, arms trade to developing countries has sparked fierce debates on numerous occasions, focusing on the incoherencies between trade policies and human rights policies (Hoebink, 2013, p. 202). In 1975, a government paper on disarmament and security was published, which stated that peace policy would prevail over commercial interests within Dutch arms export policy (Hoebink, 2013, p. 202). In 1983, a parliamentary resolution formulated principles more strictly, prohibiting arms exports to countries that systematically and flagrantly violate human rights (Hoebink, 2013, p. 202). In 1991, a new arms export policy paper was presented to the parliament, and license assessments were to be based on criteria of human rights, military tensions and embargoes (Hoebink, 2013, p. 203). Already in 1991, several MPs had expressed the wish to stop exports to regimes that consequently violate human rights (Hoebink, 2013, p. 203). In particular the leftist parties pressed the issue, asking the government for guarantees and a blacklist of countries, requests which the government did not grant (Hoebink, 2013, p. 203). Baehr, Castermans-Holleman and Grünfeld (2002) research to what extent the image of a norm entrepreneur is consistent with the human rights policy of the Netherlands. They note that the Netherlands was traditionally considered to be highly outspoken on human rights issues, but has become slightly less so during the last quarter of the twentieth century. The authors point out the political climate, renewed notions of the Dutch national interests and the increasing restriction of foreign policy through EU-membership have led to some inconsistencies in its human rights policies (p. 1009-1010). The findings of Baehr et. al. (2002), and those of Hoebink (2013) suggest

that despite an increase in regulation and international commitments, decision-making surrounding arms exports have not been affected as much as would be expected.

Everts (1985) focuses on the influence of domestic actors on the formation of foreign policy in the Netherlands. Among other cases, he compared two cases of arms export: the sale of Navy Corvettes to Indonesia in 1975 and the sale of submarines to Taiwan in 1980 (p. 251 – 289). The licenses were granted to commercial companies and as such, Everts focuses on the parliamentary debates and the (in)ability of parliament to effectively do something about the licensing. He does note the clash of human rights arguments against the sale and the strategic arguments in favour of it (p. 278). Everts' work is highly relevant to the study at hand, in the sense that it is one of the few studies which actually focused on parliament and arms export. However, this study has a slightly different focus.

Everts' work is in dire need of an update: arms export controls do not function the way they did in the 1980s; as the literature review has shown and the following conceptualization chapter will illustrate, export controls are implemented differently as many new instruments were implemented. Everts focuses on commercial licenses, whereas this study focuses on the sale of defense surplus materials. Especially the motion den Doel (Kamerstuk 22 054 nr. 24) gave rise to a further differentiation of commercial licensing and surplus defense sales, as parliament was to be informed of deals beforehand.

3. Conceptualization

In order to evaluate the way in which the Dutch parliament is able to influence the decision to sell surplus military materials, this section elaborates on the legal basis of the Dutch and EU arms export controls. In addition, the ways in which parliament is formally involved in arms export and foreign policy in general are sketched. Furthermore, the general concept of human rights and its instrumentalized and/or internalized use are discussed.

3.1 Dutch and EU arms export controls

In order to fully grasp the role of parliament in arms export policy, a brief overview of the Dutch arms export policy will be outlined in this section. First, however, a definition of arms is needed, as this thesis uses terms such as military goods, arms and weapons interchangeably.

Even though scholarly attempts to define arms differ (for a brief overview, see for instance Copeland, 2014, p. 45 - 46), the EU publishes a yearly Common Military List which defines all equipment that is referred to in Council Common Position 2008/944/CFSP, the groundwork for EU export controls

on military goods and technology and equipment⁷. The List consists of 22 categories, covering all types of military goods from small weapons to armored vehicles and radar technology.⁸ In addition, there is a list of dual-use goods: goods which can be employed for both civilian and military purposes (Micara, 2012, p. 578). Dual-use goods are listed in ten categories and include for example chemicals, sensor and laser equipment, and navigation and avionics equipment.⁹

Common Positions (and Joint Actions) belong to the Council's legal instruments under the EU's Common Foreign Security Policy (CFSP), but although Article 25 of the Treaty of the European Union explicitly states that "member states shall ensure that their national policies conform to [common positions and joint actions]"¹⁰, it remains up to national governments to transpose Common Positions to their national legislation. In the end therefore, member states retain sovereignty over the interpretation of export control criteria and ultimately, deciding whether to grant an arms export license or not (Hansen and Marsh, 2014, p. 6).

Licenses for the export of military goods, as well as dual-use goods with a military end-user, from the Netherlands to a country outside the EU and NATO¹¹ are granted on the basis of the *Algemene Douanewet* and related export control instruments¹². The Minister for Foreign Trade and Development Cooperation is responsible for granting the actual license, based on the political advice of the Minister of Foreign Affairs (Het Nederlandse Wapenexportbeleid in 2013, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2014, p. 5- 8¹³). Such political advice is based on the European Common Position on Arms Exports 2008/944/CSFP, which entails eight criteria. These eight criteria are:

1) Respect for international obligations and commitments;

⁷ The Common position can be found at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:EN:PDF> [accessed 05-01-15; 14.16]

⁸ The list can be found at <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0409%2801%29&from=EN> [accessed 21-12-14; 14.24]

⁹ The list for dual use goods can be found at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2009R0428:20120615:EN:PDF> [accessed 21-12-14; 14.54]

¹⁰ The Treaty can be accessed at <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN> [accessed 08-01-15; 15.15.]

¹¹ NATO members and associated countries: Australia, Japan, New Zealand and Switzerland. This is a customary list, however, and can be altered if the political situation asks for it. For instance, Turkey is a NATO member, yet license applications are considered as if it were outside EU/NATO+ (Het Nederlandse Wapenexportbeleid in 2013, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2014, p. 5).

¹² These include international obligations and commitments on the basis of United Nations, European Union and Organisation for Security and Cooperation in Europe embargoes, as well as the Non-Proliferation Treaty, the Biological and Toxin Weapons Convention and Chemical Weapons Convention, as well as membership of the Australia Group, the Missile Control Technology Regime, the Zangger Committee, the Wassenaar Arrangement and the Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation, as noted in the EU Common Position on Arms Exports 2008/944/CSFP.

¹³ The annual report can be accessed online at <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/07/25/rapportage-over-het-nederlandse-wapenexportbeleid-2013/rapportage-over-het-nederlandse-wapenexportbeleid-2013.pdf> [Accessed 17-10-14; 12.44].

- 2) Respect for human rights conditions, as well as the recipients' respect of international humanitarian law;
- 3) Internal stability of the recipient country;
- 4) Regional security and stability;
- 5) National security, as well as the security of friendly and allied states;
- 6) Behavior of the recipient country towards the international community and transnational actors, in particular the stance towards international law and terrorism;
- 7) Risk of diversion or re-export under undesirable conditions;
- 8) Relation to economic capacity, expressed in defense acquisitions as a percentage of Gross National Product (GNP), compared with socio-economic investments.

In addition, the end-user and the type of good are taken into account for all criteria, except for criterion 8.¹⁴

The conceptual borders of the criteria are not entirely clear-cut: the human rights criterion is arguably an over-arching criterion: depending on how broadly human rights are interpreted, criterion 2 can correspond to criteria 1 (in the form of embargoes) and 3 (for instance, when the state represses separatist tensions) and sometimes 4 (for example being involved in an armed conflict in which human rights are violated), 6 (for instance disproportional measures against terrorism) and 8 (for example disproportional spending on the military while ignoring healthcare and education). Such considerations are often made explicit; that the human rights situation can cause the internal situation to be unstable was noted in an export license for the navy of Egypt (Het Nederlandse Wapenexportbeleid in 2013, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2014, p. 45).

When discussing arms export policy, the thesis thus refers to the procedure sketched above: Arms export is a matter of the government and is based on the norms that are enshrined in the EU Common Position. Depending on how human rights are conceptualized, concerns for human rights violations play a fairly large role in assessing license applications.

3.2 The role of the parliament

The Dutch parliament is thus legally not directly involved in the decision to grant export licenses to companies. This suggests that the role of parliament is rather weak, and Everts' (1985) research

14 The Common Position can be found at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:EN:PDF> [Accessed 17-10-14; 11.51]. For the most recent annual report, see http://www.sipri.org/research/armaments/transfers/transparency/EU_reports/eu_annual_report_fifteenth.pdf [Accessed 17-10-14; 12.47]

supports this observation (p. 265). In considering long-term consequences of potentially controversial contracts, support is regularly sought in the legislature beforehand. Not only the cabinet has an incentive to do so, but interest groups can assume a role in this too (Everts, 1985, p. 276).

However, the licensing process is not only employed in assessing applications for arms which are produced domestically or under Dutch license abroad. As previously mentioned, the end of the Cold War resulted in a new arms dynamic, in which the opening of formerly closed markets and the demobilization of Western armies led to increases in sales of defense systems, as they were no longer deemed necessary for countering Soviet threats (Buzan and Herring, 1998, p. 41). In the Netherlands, when the government intends to sell such systems, parliament is notified beforehand (Het Nederlandse Wapenexportbeleid in 2013, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2014, p. 6; see also motion den Doel (Kamerstuk 22 054 nr. 24). When this happens, as was demonstrated in the Indonesian tank case, parliament does seem to be able to exert direct influence on the decision-making process to export arms.

Arms exports are not the only foreign policy subject in which parliament has no official say, but can influence decision-making nonetheless. One plausible parallel is the role of parliament in military missions. Peters (2014) notes that even though the Dutch parliament cannot veto military missions, it has to be informed by the government in advance of such missions, following Article 100 of the *Grondwet*, the Dutch legal constitution (p. 114). However, without broad parliamentary support it is difficult if not impossible for the cabinet to send military personnel abroad: in 2010, parliament pressured the government with motions and arguably played a pivotal role in the fall of the Balkenende-IV cabinet over the decision to extend Dutch participation in the mission in Uruzgan, Afghanistan (Kaarbo and Cantir, 2013, p. 477).

Debates take place in the Lower House. MPs of a thematic commission (in this case the commission for Foreign Affairs) are assigned speaking time, in response to which the Minister formulates answers to the questions and issues raised by the MPs. Goals for MPs would include getting the Minister to make commitments and to raise important issues. If no commitments can be extracted, MPs can file resolutions, which, if accepted, bind the government to do what the resolution demands.

When referring to parliamentary influence, the thesis thus refers to the ways in which parliament can apparently exert influence, and the extent to which parliamentary approval is a necessity when exporting surplus defense materials.

3.3 Human rights

Human rights are considered universal and indivisible (Donnelly, 2003, p. 1). Donnelly recognizes the universality of human rights in several dimensions. Not only are human rights “the rights one has simply because one is a human being” (Donnelly, 2003, p. 1), but internationally they can be seen as ideal

standards too (Donnelly, 2003, p. 1). Such ideal standards correspond to the idea of human rights as norms, and as such can be a part of an overall foreign policy (Baehr, Castermans-Holleman and Grünfeld, 2002, p. 3). However, Baehr et. al. (2002) are quick to point out that even though the Netherlands has made human rights promotion an “essential part of its foreign policy” (p. 4), promoting human rights can never be a sole purpose (Baehr, Castermans-Holleman and Grünfeld, 2002, p. 3-5). This observation is crucial for a pragmatic interpretation of state behavior, and invites to consider the ways in which human rights can be internalized values or debating instruments.

Risse and Sikkink (1999) define an instrumental use of human rights as a part of a socialization process in which the actual belief in the validity of human rights is subordinate to end-goals (p. 15). This socialization process however, can, under the right circumstances, lead to the internalization of norms in which case actors really believe in such norms (Risse and Sikkink, 1999, p. 4). Baehr, Castermans-Holleman and Grünfeld (2002) also recognize this distinction, and explain it through an example: During the Cold War, the United States put a lot of attention to the human rights situation in the Soviet Union in justifying their policies. However, academically, opinions differ on whether criticizing the human rights situation in the Soviet Union was an objective or an instrument: one can believe that the U.S. had internalized human rights norms and sincerely criticized the Soviet Union for its abuses, but one could also reason that human rights concerns were only a vehicle that was employed to describe the antagonism between the two states (p. 4).

The notion that human rights concerns do not operate in a vacuum and that they could be used instrumentally is valid. Hatakeyama (2014) examines internalized and instrumental norms in Japanese peacekeeping policies, and stresses that both approaches need be considered when examining preferences (p. 645). For the purpose of this research too, the internalization and instrumental use of norms are considered.

3.4 Conclusion: parliament, foreign policy and human rights

Thus, parliament has no official say in decision-making on arms exports. Especially when regular transactions are concerned: parliament is not informed beforehand.¹⁵ An exception is the sale of surplus defense materials: parliament is notified beforehand, and like other possibly controversial foreign policy venture, it is unlikely that a large transaction will take place if there is no broad parliamentary support. Since MPs can be understood as representatives of normative actors and the human rights criterion is both overarching in international regulatory frameworks and

¹⁵ That this creates a tension between the cabinet granting licenses on a case-by-case-basis but parliament only being able to criticize general policy is a discussion that falls out of scope for this thesis. It has often been noted by MPs though, see for instance Tweede Kamer, vergaderjaar 2010–2011, 22 054, nr. 164

internalized/instrumental use of norms, it is crucial to further investigate how these forces influence decision-making.

4. Case selection

In order to look at the influence parliament has on arms export, the briefly mentioned Indonesian tanks deal proves a viable starting point. In this case, parliament was able to block the sale of Leopard II tanks to the Indonesian government. A contrasting case is that of Jordanian armored vehicles and ammunition in 2012, in which parliamentary motions were not adopted and the export could not be blocked. Arguably, Jordan scores worse on many of the criteria, notably on the regional situation, the risk for diversion and the general lack of democratic freedom. This section explains the cases and provides a short historical background.

4.1 The failed Indonesian tank deal

In 2011, the Indonesian army sought to buy surplus Leopard 2A6 tanks. On 30 November 2011, the MP El Fassed (Groenlinks – Green Party) filed a motion in which the government is asked, considering that the Indonesian Armed Forces have been involved in human rights abuses, to abstain from selling those tanks to Indonesia (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 33 000 X, nr. 47). The motion was co-signed by MPs van Dijk (SP – Socialist Party) and Eijssink (PvdA – Labour Party) and adopted by a majority in the Lower House. VVD (Liberal Party), CDA (Christian Democrats) and D66 (Liberal Democrats) voted against, all other parties in favour¹⁶. On 17 January 2012, El Fassed asked the government about reports in the media that narrated the ongoing negotiations between the Dutch and Indonesian governments about the tank deal, to which the cabinet answered that negotiations were indeed ongoing (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, Aansprakelijkheidsvragen 2012D06539). On 8 May 2012, the government officially informed parliament of the exploration of possibilities for selling surplus Leopard 2A6 tanks: The letter describes how, in a market saturated with supply, the government had found a potential trade partner in Indonesia (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 22 054, nr. 194).

Taking into account the resolution filed by the MP El Fassed on 13 December 2011, the government, while acknowledging the stance of parliament, argued that it would evaluate the possible transaction with utmost care and initiated the debate (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 22 054, nr. 194). On July 17th, El Fassed raised questions on the possible sale of German Leopard tanks to

¹⁶ The outcome of the vote can be accessed at: <http://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2011Z24722&did=2011D59170> [accessed 16 november 15.17]

Indonesia. The motion, filed by the Members of Parliament (MP) El Fassed (Groenlinks), van Dijk (SP) and Eijsink (PvdA), stated that:

“[...] Taking into account that the Indonesian Army has been involved in human rights violations in Aceh, East-Timor and recently in West-Papua, request that the government does not sell these tanks to Indonesia.” (Constaterende [...] dat het Indonesische leger zich schuldig heeft gemaakt aan schendingen van mensenrechten in Atjeh, Oost-Timor en recent in West-Papoea; verzoekt de regering deze tanks niet te leveren aan Indonesië) (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 33 000 X, nr. 47).

Subsequently, Indonesia announced that they would buy Leopards from Germany (Tan, 2013, p. 124).

4.2 Indonesia - background

The armed forces of Indonesia were established in 1945 and consist of an army with ground capabilities, a navy and an air force. Recent modernizations have mainly focused on improving maritime capacity, possibly as a result of increasing tensions in the South-Chinese Sea, which have moved countries involved to invest in their defense capacities (Tan, 2014, p. 22). Since several terrorist attacks, such as the Bali bombings of 2002, Indonesia has also invested in its conventional forces and rapid deployment capabilities (Tan, 2014, p. 22). At the same time, the modernizations can be seen as quite modest: in the post-Suharto period, the military does not occupy such a central role in the political life any longer (Tan, 2014, p. 22).

States in the region have likewise upgraded their materials, often in response to each other. Like Malaysia and Singapore, Indonesia has recently for the first time acquired main battle tanks (Tan, 2013, p. 124). Indonesia maintained good relations with the Soviet-Union throughout the Cold War, and the navy and the air force still operate various navy ships and fighter planes from Soviet origin. The Netherlands and Indonesia also share a long history of arms trade. The Dutch defense industry notably sold corvettes, frigates, helicopters and armored vehicles to Indonesia (in respectively 1976, 1979, 1981, 1985 such sales sparked considerable debate (Hoebink, 2013, p. 204) and most recently 4 SIGMA corvettes in 2011 (Tan, 2014, p. 22).

The most significant tensions between the EU and Indonesia were over the Indonesian annexation of East-Timor in 1975. Notably in 1991, the Dili massacre, in which around 250 demonstrators for independence were killed by the Indonesian Armed Forces, was to remain an example of the human rights abuses that would continue up to the 1999 referendum (Camroux and Srikandini, 2013, p. 560).

Before the Second World War, the total contribution of Indonesia was, according to some estimates, as high as 14% of the National Income (van Zanden, 1998, p. 23). Moreover, available raw

materials were believed to be able to contribute significantly, and help fuel post-war recovery (van Zanden, 1998, p. 23). However, historians still debate whether losing Indonesia proved disadvantageous for the Netherlands in the decades after the war: sure enough, the Dutch economy suffered due to the loss of Indonesia, but can be said to have contributed to an increase in human capital and a willingness by the population to sacrifice (in the form of low-wage politics) in order to rebuild the country (van Zanden, 1998, p. 23). Despite rhetoric expressed by the Dutch government, Schmitz (2012) argues that a special relationship between the Netherlands and Indonesia does not really exist, because the Indonesian governments have not shared this sentiment at all (p. 4). That this relationship has deteriorated is explained by Camroux and Srikandini (2013) through major challenges for the Netherlands. For instance, the Netherlands Indies were the only significant colonial possession at the time of independence, and an economically vital one that enabled the Netherlands to remain a middle power at the world stage. The Netherlands had to give up this perceived status after recovering military control over the area, but losing politically due to international pressure (p. 558).

The Dili massacre of 1991, during which 250 East-Timorese pro-independence demonstrators were killed, led to the suspension of new Dutch developmental aid to Indonesia, to which Jakarta replied that it would in fact accept no further aid, seeing Dutch interference as neocolonial meddling. According to Gillies (1996), “This was the culmination of Indonesia’s anger at Dutch human rights diplomacy on East Timor [...]” (p. 185). Parliament was also involved in the decision to suspend development aid to Indonesia: notably the right-wing parties called for a suspension after Dili, and immediately called for an international investigation (Gillies, 1996, p. 187).

Western New Guinea, also known as West Papua, remains subject to human rights violations by Indonesian armed forces. The indigenous Papuans have struggled for independence since Indonesia gained its independence in 1949 (Chauvel, 2008, p. 157). Papua remains forbidden for journalists, and the situation remains volatile, with armed forces having impunity for human rights violations, including excessive use of force against demonstrators for independence (Chauvel, 2008, p. 158).

4.3 The failed Jordan motion

In early 2013, parliament received a letter from the cabinet, detailing the sale of surplus Defense materials to Jordan, consisting of 65 armored vehicles with ammunition, 11 radar systems with 22 cannons, 5 salvaging units and 14 base parts for Leopard I-tanks (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 22 054, nr. 208). The announcement sparked considerable controversy, since the regional situation was considered highly volatile and Jordan is considered unfree and autocratic.¹⁷ When a

¹⁷ The House Index ranks Jordan 5,5 on a scale of 1-7, with 1 as totally free and 7 as totally unfree in 2013. By contrast, Indonesia hovers between 3 and 3,5, which is the value upon which FHI classifies between free and partly free. Retrieved from: Jordan <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/jordan->

second deal of 15 F-16 fighter jets was announced shortly thereafter, a motion was filed by MPs van Dijk (SP) and van Ojik (Groenlinks), which demanded that both negotiation processes with the Jordanians ought to be suspended:

“The export of F-16’s to Jordan would be irresponsible, considering the volatile regional situation. [...] Therefore the government is requested to suspend the negotiations with Jordan concerning the sale of surplus defense materials (among which the F-16s).” (Export van F-16’s naar Jordanië in het licht van de enorme onrust is in deze regio onverantwoord. [...] [De leden] verzoek[en] de regering de onderhandelingen met Jordanië over de verkoop van defensiematerieel (waaronder F-16’s) op te schorten). (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 22 054, nr. 225).

However, the motion was not supported by a majority and therefore not adopted (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 22 054, nr. 225).

4.4 Jordan – background

The Jordanian armed forces were founded in 1921, initially as a police force that was tasked with guarding the East Bank (Keany and Rubin, 2005, p. 149). Although the army has served the Hashemite dynasty in various states and political constellations, the nature of strategic risks facing the state have not changed much: “While the armed forces are a central factor in Jordanian nationalism, the only function they can fulfill on their own is maintaining the incumbent regime against any domestic threat” (Keany and Rubin, 2005, p. 149). That said, the Jordanian armed forces have generally not been involved in systematic human rights violations, although impunity, arbitrary detention and torture remain serious matters of concern (Keany and Rubin, 2005, p. 155).

Since the 1980s, Jordan had hardly modernized its army because of severe financial constraints, and those constraints continued to exist especially after Jordan sided with Iraq in 1991 (Keany and Rubin, 2005, p. 151). However, Jordan has so far been able to maintain fairly well-trained land troops, although the country has been unable to keep up with large-scale military modernization programs such as in Israel and Egypt (Cordesman, 2004, p. 191). During its recent history, Jordan has been caught between Arab-Israeli wars, and has internally struggled with a relatively large Palestinian population with whom it waged a civil war in 1970-71, Islamic extremism and domestic opposition to the regime (Cordesman, 2004, p. 186). According to Keany and Rubin (2005), Jordan’s basic problem is its

[0#.VLMds3uQ9pU](#) [accessed 07-01-15; 12.05]; Indonesia <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/indonesia-0#.VLMcCnuQ9pU> [accessed 06-01-15; 15.23].

geopolitical situation: “It is surrounded by countries that are all militarily stronger or richer than itself. Each of these states has some friction or problem with [Jordan]” (p. 152).

The Arab Spring, the popular movement against authoritarian regimes in the Arab world in 2011 resulted in riots against the regime. Although the scale of rioting was limited, a few people were killed by police forces in 2012 (Koprulu, 2014, p. 318). The Jordanian King responded to these incidents by dissolving the government for new elections, which arguably ensured the relative rest in Jordan during the remainder of the Arab Spring (Koprulu, 2014, p. 319).

4.5 Similarities and differences

The cases bear similarities in that both deals concerned surplus defense materials. In both cases, the cabinet argued that it had no objections, in both cases parliament was notified beforehand and in both cases a motion was filed against selling the materials. Also, in both cases the goods to be exported were not particularly useful for the types of human rights violations MPs commented on. The tanks were not even considered very useful, since not all Indonesian infrastructure could likely support the heavy vehicles (Tan, 2013, p. 124). As for Jordan, many of the vehicles have cannons with regular ammunition, which could be used to shoot at targets in the sky. The barrels could also be aimed at ground-level targets, thus theoretically they could be employed against targets on the ground. That, however, is highly unlikely, especially considering the amount of armored vehicles (among which at least 750 battle tanks) which Jordan possessed prior to this transaction (Cordesman, 2004, p. 191 - 192).

At the same time, the cases are very different. Indonesia is an island nation with colonial ties to the Netherlands, whereas Jordan was under British mandate until 1946 (Lucas, 2005, p. 15). Indonesia is in a relatively stable geographical environment, and is one of the major states in the region. Tensions in the South-Chinese Sea, although to be taken seriously (Tan, 2014, p. 22), pale in comparison to the volatility of the region Jordan finds itself in. In addition, Jordan is surrounded by military giants such as Egypt and Israel, and the country faces challenges in combating arms smuggling to the various conflicts in the region (Cordesman, 2004, p. 189).

Taking into account such differences is vital, since such differences should not matter in assessing license applications: the EU, as well as individual member states, has repeatedly stressed the importance of evaluating license applications on a case-by-case basis. That implies that historical relations, relative importance and size, or geographical area should not matter.

5. Theoretical Framework

5.1 Social-Constructivism

As was briefly hinted at in the literature review, realist and liberal theories generally hold that material factors are most important in shaping national interests. National interests and preferences then, exist as “exogenously determined givens” (Beach, 2012, p. 87; p. 20-22). By contrast, social constructivist theories “[assume] that normative discourses reflect social conventions that are embedded in particular cultural and historical contexts” (Snyder and Vinjamuri, 2012, p. 435). In other words: social constructivism studies the effects of endogenous factors such as ideas, norms and culture on foreign policy. The norms of human rights seemed to be at the center of the reasoning of the motion parliament filed against the Indonesian tank deal, and material factors do not seem to explain the adoption of the motion and subsequently the abandonment of the deal. For those reasons, a social constructivist approach seems most fruitful. In addition, as was also mentioned in the literature review, a social constructivist approach ventures beyond the black-box interpretation of the state.

Social constructivism, however, is no monolithic body of theories. Social constructivist theories generally emphasize the roles of identities and norms, but scholars differ over various aspects, and such discussions have severe implications for the use of theory. There are two main schools of thought within social constructivism. First, following the reasoning of what Beach (2012) calls “mainstream constructivists” (p. 23), constructivists contend that there exists an objective reality that can be studied and that foreign policy goals may also reflect ideas, norms and interpretations instead of solely material factors. However, there is no consensus on the applicability and uses of theory. Scholars such as Wendt (1999) focus on dynamic social identities, which widely differ among states. In such fashion, theories can be employed as explanatory tools. Interpretivists suggest that theories should be employed as analytical tools, “attempting to understand the social context of action” (Beach, 2012, p. 23). A second school, known as post-structuralism, questions the nature of reality on the assumption that senses and the use of language are not neutral mediums (Beach, 2012, p. 23). In this vein, language is both representational and constitutive of reality.

Because social constructivism understands foreign policy decision-making not as the results of rational calculation processes, but instead as a primarily socially constructed way of motivating decisions based on discourses in which language and signs denominate social meaning, an analytical theory will be used to study in what ways parliament attempted to exert influence on the decision to export arms. As such, the theoretical framework of this thesis is most suited for an analysis that examines social constructions such as language and shared meaning in an interpretivist fashion. In an interpretivist vein, various authors (March and Olsen, 1998; Finnemore and Sikkink, 1998; Checkel,

2004) distinguish *logics of behavior* as underlying structures, which refer to identity and norms that motivate decisions. Generally, two logics are distinguished, one of expected consequences and the other of appropriate behavior. These logics have been used to research norms, for instance on norms against land-mines (Price, 1998) and the non-use of nuclear weapons (Tannenwald, 1999). Additionally, a third logic was introduced by Hopf (2010). This logic of habitual action operates on a more subconscious level. The three logics are briefly explained in the following sections.

5.2 Logic of appropriate behavior

The logic of appropriate behavior is derived from norms and identity (Sending, 2002, p. 450). In foreign policy decision-making then, a logic of appropriate behavior is employed when political actors “follow norms that match particular identities with situations” (Beach, 2012, p. 146). Applying a more normative rationality, a logic of appropriate behavior thus favors decisions in which the favored option best matches the normative identity of the actor. Processes of learning and socialization affect this particular logic dynamically, which can “become ingrained through interaction between states” (Beach, 2012, p. 146). Sending (2002) shows that norms are constitutive not only for decision-making, but also for actor identities themselves (p. 451)

For March and Olsen (1989), a logic of appropriate behavior consists of an obligatory action, derived from an evaluation of the situation, the identity or role and the rules (p. 23). Sending (2002) addresses each of these elements. In evaluating a situation, similarly to the RAM, interpretation can vary among individual actors with similar identities. However, particularly in foreign policy decision-making, rules which embody a shared general interpretation are established through the institutions in which actors operate (p. 448). Identities, for Sending (2002), are primarily institutionally defined and involve fulfilling obligations of certain roles in situations. In such a sense, “Actions stem from a conception of necessity, rather than preference” (March and Olsen, quoted in Sending, 2002, p. 449). As was pointed out briefly, rules perform a function of “storing information about institutional practices, routines and norms that tell the actor what to do in a specific situation in order to behave as his or her institutional identity demands” (p. 449-450). Risse (2000) also understands the logic of appropriate action as rule-guided behavior, in which actors do not motivate their actions instrumentally, but from a sense of internalized norms, e.g. ‘doing the right thing’. (p. 4). Moreover, Risse (2000) stresses that norms are not rigid, but susceptible to change over time (p. 5).

Following from the above, the logic of appropriate behavior would be expected when norms play a relatively large role. As Hatakeyama (2014) argues, occurrence of a logic of appropriate behavior suggests an internalization of the norm that is put forward. Hansen and Marsh (2014) point out that the strength of the EU might lie exactly in its normative power (p. 3-4). Based on a logic of appropriateness, it can be expected that “arms export practices comply with the norms of the export

control regime in the sense that if there are grounds for restraint (of all or some types of weaponry) on the basis of conditions addressed by the regime, weapons will not be exported” (Hansen and Marsh, 2014, p. 4). The above leads to the following hypothesis:

H1: In the debate on the Indonesian tank deal, MPs emphasized grounds for restraints on the basis of the conditions that the normative export control regime posits.

5.3 Logic of expected consequences

The logic of expected consequences entails a logic of behavior that is consistent with the Rational-Actor Model (RAM) (Beach, 2012, p. 146). Keohane (1986) posited a link between structure and behavior as the response to “the incentives and constraints imposed by their environments” (p. 167). Beach (2012) emphasizes the synoptic nature of such rationality: “Synoptic rationality does not necessarily mean that actors possess *perfect information* [...], instead it means, based upon the *available* information, that an actor is able to comprehend the situation and ‘game through’ the myriad of different options to choose the one that maximizes the attainment of goals” (p. 101, emphases by Beach).

Risse (2000) emphasizes the instrumental nature of rational choice, as being guided by outcomes rather than the nature of actions themselves (p. 3). Beach (2012) is quick to point out that the RAM is rarely a conclusive or even accurate model to explain foreign policy decision-making (p. 117). March and Olsen (1998) too, emphasize the diversity of levels and structures in which the model can operate, highlighting the complicated nature of personal preferences, coalitions and a diversity of perceived goals (p. 950-951). In addition, as was pointed out above, the RAM potentially suffers from incomplete information. Taking that into account, calculating a strategy which yields optimum utility can cause unintended consequences (Warnock, 2003, p. 14).

Hatakeyama (2014), understands a logic of consequences as strongly inclined to instrumental uses of norms. Therefore, it can be expected that logics of consequences occur when there are strong material or secondary interests at stake (p. 645). Hansen and Marsh (2014) also notice that many studies have illustrated that norms are a reflection of a construct rather than a reflection of reality. In line with a logic of consequences, therefore, “if the benefits of exporting to problematic recipients perceivably exceed the benefits of restraint, states will export notwithstanding norms” (p. 4). Thus, the hypothesis that follows:

H2: The perceived benefits of the Jordanian arms deal exceeded the perceived benefit of restraint.

5.4 Logic of habitual action

The logic of habitual action is also known as the logic of practice, a term coined by Pierre Bourdieu (Kornprobst, 2011, p. 74). A logic of habitual action “makes the automatic system in the brain a critical factor in explaining unreflective perceptions, attitudes, and practices,” (Hopf, 2010, p. 6) and thus suggests a more sub-conscious level of decision-making. Hopf (2010) argues that the logic of habitual action “precludes rationality, agency, and uncertainty, and so offers a different interpretation of cooperation, security dilemmas, enduring rivalries, and security communities in international politics” (p. 1). Social structures serve as the main source for habits. Habits can become embedded and “form cognitive structures beyond conscious thought that result in certain patterns of perceptions and practices that are automatically and unconsciously evoked in specific circumstances” (Beach, 2012, p. 148).

Habits can be difficult to break, since complex and unconscious cognitive processes seem to explain why habits are maintained (Hopf, 2010, p. 4). However, Hopf (2010) does discuss ways in which habits are likely to break: exogenous events that are both “unassimilable” and “instrumentally and/or normatively costly” are likely to influence habits (p. 5).

Habitual action can be understood in both negative and positive ways. Negatively, Beach (2012) provides examples of Cold War security policy, resulting in hostile relations and arms racing (p. 148). Positively, however, cooperative behavior can notably be understood as a product of habits, such as for instance cooperation with the World Trade Organization without reflecting on costs, benefits or norms (Beach, 2012, p. 148).

If it is true that different logics of behavior dominated the parliamentary discourses, then what explains the use of such logics? When arms exports are concerned, especially the EU and member state emphases on case-by-case assessment of license applications are crucial: habitual association with a state should not matter. However, if interstate relations affect the political process of evaluating arms exports, a serious flaw in the implementation of the EU Common Position would be pointed out. The logic of habitual action leads to the following hypothesis:

H3: Adopting a critical stance towards Indonesia is habitual due to the bilateral relations between the Netherlands and Indonesia, which Jordan lacks.

5.5 When do the logics influence decision making and how do they relate to each other?

In addition to the three logics described above, Risse (2000) introduced a fourth logic: the logic of arguing. Risse (2000) emphasizes the controversy and tension between the logics of consequences and the logics of appropriate action. In addressing the criticism that social-constructivism faces, namely

that agents are victims of social structures, the logic of arguing follows an argumentative rationality which, given a few preconditions, gives way to a logic that describes a process in which states engage in a dialogue, which subsequently affects them, leading to possible changes in preferences (Risse, 2000, p. 32). Since this logic is mainly concerned with interstate dialogue, it is not deemed very relevant for this analysis. However, the observation that the logics are often intertwined is valuable.

The logics should be understood as ideal types, ends of a spectrum which are very rarely observed in an isolated fashion (Risse, 2000, p. 3). In addition, the differences should not be exaggerated: rational choice should not be exclusively associated with a logic of consequences and rule- and norm-based behavior should not encompass all that the logic of appropriate action describes (Risse, 2000, p. 3). Furthermore, logics can overlap: principles or beliefs can, for instance, influence cost-benefit calculations (Risse, 2000, p. 4).

A logic of appropriate behavior is most likely to occur when norms and rules are highly embedded in actors' identities. Specifically for the analysis at hand, the actors involved in the discourse represent political parties. Allern (2012) understands political parties as organizations which connect rulers to the ruled, more specifically by connecting citizens to the state and public opinion to policy (p. 93). Taking into account the representative role of political parties, Allern (2012) argues that parties' survival depends on their ability to fulfill their normative expectations (p. 93).

Conversely, when norms and rules are not highly embedded in actors' identities, a logic of consequences is likely to be the dominant mode of decision-making (Risse, 2000, p. 146). The logic of habitual action differs from the logics of expected consequences and appropriate action and is not only able to explain individual actions, but can also account for successive decisions. However, since the logic of habitual action is learned through either calculation or socialization (Beach, 2012, p. 148), it is difficult to assess all three on equal footing.

The overlap and intertwining of norms and also rational interests imply that pragmatically, trade-offs might be required. For instance, a problem arises when the efforts to produce a morally desirable outcome conflicts with other similarly desirable norms. Humanitarian intervention can provide examples of such conflicting norms: "The goal of protecting civilians from atrocities (implementing the norm of 'the Responsibility to Protect') may be facilitated by bargaining with perpetrators [...]. However, such deals may undercut the norm that perpetrators should be held criminally accountable. Pressing for accountability may also conflict with the fulfillment of humanitarian norms, as witnessed by Sudanese President Bashir's expulsion of several major humanitarian NGOs immediately after the International Criminal court issued a warrant for his arrest" (Snyder and Vinjamuri, 2012, p. 436-437).

6. Methodology and Research Design

6.1 Research design

In order to examine the ways in which MPs motivate stances on arms export, a method must be employed in order to analyze the ways in which the motivations are uttered. Since the logics of behavior cannot be extracted or read from the minds of the participating actors, the next best thing might be to look at the ways in which actors employed the logics rhetorically, by analyzing the discourses in which the argumentations are positioned.

For Wodak and Krzyzanowski (2008), the core of discourse analysis is the “systematic and explicit analysis of the various structures and strategies of different levels of text and talk” (p. 3). Generally, both quantitative and qualitative approaches to discourse analysis exist. Roberts (1997) discusses these two approaches on the basis of the level of measurement of the variables being analyzed. In such a way, quantitative methods encompass more cases and have more deductive, statistical and confirmatory strengths, whereas qualitative methods for discourse analysis cover fewer cases, but are oriented towards in-depth and specific understanding. This orientation makes such studies usually more inductive, exploratory and interpretative (p. 2). The distinction, however, is a little problematic, and for that reason Roberts (1997) suggests that “If the method yields data matrices from which probabilistic inferences (i.e. P-values) can legitimately be drawn, the method is quantitative. Otherwise, it is qualitative” (p. 2). Based on this distinction and the theoretical framework laid out above, qualitative discourse analysis is more suited as a methodology from which the three logics of behavior can be analyzed.

Discourse is a widely discussed concept. Spanning a multitude of disciplines as a method and a concept, definitions range from philosophically oriented ways of constructing reality (for instance, Hacking, 2004) to authentic everyday linguistic communication and ways in which thoughts and language are connected (Wodak, 2008, p. 5). An in-depth discussion of the possible definitions of discourse (Reisigl [2004] lists 23 meanings that Michel Foucault used in one lecture alone; Wodak, 2008, p. 4) is out of the scope of this study. In looking at the ways in which members of parliament motivate their influence on arms exports in the Netherlands, a particular vehicle and a particular context can be noted: in both cases there were pros and cons that were motivated linguistically, in the formal setting of parliamentary debates. Therefore, for the purpose of this study discourse can be understood as all linguistic action that centers around a theme: “the social activity of making meanings with language and other symbolic systems in some kind of particular setting” (Lemke, 1995, as cited in Wodak and Krzyzanowski, 2008, p. 5). Linguistic action, in turn, can be defined as all communication undertaken by actors in a specific setting, structured by rules, norms and conventions that are socially determined (Wodak and Krzyzanowski, 2008, p. 5). On the broader notion of discourses and the arena in which they operate, Wodak and Krzyzanowski (2008) distinguish a few other notions, of which

intertextuality and interdiscursivity are the most important for this research. Intertextuality can be defined as the linkage between different texts, both synchronically and diachronically (p. 2 – 3). Practically, it means that texts can only convey their meaning because they build on other texts. In doing so, texts can also relate to each other linguistically. Interdiscursivity is a similar concept and means that discourses are linked too (Wodak and Krzyzanowski, 2008, p.3). An example of intertextuality is a referral of a particular arms export license in the licensing of another application. An example of interdiscursivity would be comparing the way in which arms exports to a country are assessed with other bilateral relations such as development trade.

Political discourse analysis, according to Pennings, Keman and Kleinnijenhuis (2006), can be performed on different political levels, namely the polity, policy and politics (p. 45). The polity is concerned with the structural and underlying framework as a basis for political action. Particularly political legitimization and identity promotion are associated with this dimension, and actors stem from various authors within dynamic political constellations (Wodak and Krzyzanowski, 2008, p. 98). Policy relates to executing and planning of tasks by the government and operates on the level of for instance foreign policy. Policy rhetoric is usually aimed towards political justification and interaction between the legislature and the cabinet (Wodak and Krzyzanowski, 2008, p. 98). Politics then, are “processes regarding the articulation of political interests and positions of dissent or consent”, and is about conflict between political actors. Such conflicts are possible on individual and collective scale, and serve to gain or maintain party affiliation (Wodak and Krzyzanowski, 2008, p. 98). For this analysis, all three levels serve a purpose. The polity level corresponds with the ways in which actors refer to polity structures such as regime type. The policy level then, focuses on the interaction between the legislature and the cabinet. The politics level looks at processes of politics which evolve during the formation of decisions. This level does not lend itself to this particular analysis, since parliament does not actually make the decisions, but the cabinet does. However, structuring the analysis in two levels of polity and policy is helpful in determining in what ways certain logics appear and in what contexts they can be effective.

Political levels of analysis	Description	Examples
Polity	Structural and underlying framework as a basis for political action.	Regime types, regulatory frameworks.
Policy	Political justification and interaction.	Interaction between legislature and cabinet.
Politics	Conflict between political actors.	Decision-making

Table 3: Political levels of analysis. Based on Wodak and Krzyzanowski, 2008.

However, within these structures remain ample ways in which discursive constructs can exist. Therefore, in order to further systematize the analysis at hand, analytical categories are needed. Wodak and Krzyzanowski (2008) distinguish four analytical categories to analyze political linguistic data that are helpful to this analysis: Nomination is the way in which social actors are linguistically constructed. In what way are social actors named? Predication is the attribution of traits and qualities. What negative or positive traits are attributed to the actors that are constructed? Perspectivation is the perspective of the actor. Is the actors' perspective explainable through party affiliation? A last category is the mitigation or the intensification in repetitiveness of the first three utterances. Are the above three rhetorical strategies used overtly and explicitly? (p. 99-100). These four analytical categories will systematically be assessed and the dominant logic will be assigned to them.

Analytical categories	Main question
Nomination	In what ways are social actors named?
Predication	What traits are attributed to social actors?
Perspectivation	From which perspective does an actor reason?
Intensification	Is the argument rephrased or otherwise repeated?

Table 4: Analytical categories. Based on Wodak and Krzyzanowski, 2008.

6.2 Data

For a discourse analysis, data consists of texts which can be analyzed. Texts can be understood in a broad sense, and scholars frequently discuss what a text is. Beaugrande and Dressler (1981) posit seven criteria to define texts: Cohesion, coherence, intertextuality, intentionality, acceptability, informativity and situationality, of which Wodak (2008) deems cohesion and coherence the most important ones because they can be judged independently of context and other texts (p.9). Cohesion then, is noted when functions of recurrence, attention to what has been said or will be said, presuppositions of the participants and conjunctions between events and situations take place (Wodak, 2008, p. 8). Coherence is achieved when "concepts are bound through logical, cognitive or semantic relationships and then realized in the textual surface" (Wodak, 2008, p. 8). For this thesis, the units of analysis will therefore be two parliamentary debates. Such debates take place regularly and according to the above description can be said to be both cohesive and coherent.

On 24 July 2012, a parliamentary debate was held on the sale of Leopard tanks to Indonesia (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 22 054, nr. 200), in which MPs and the cabinet discussed the prospective deal. The second source is the parliamentary debate on arms export policy of 14 February 2013, 6 days after the letter about selling Defense surplus materials to Jordan was received. The issue of Jordan was one of the most salient issues of this debate (as well as to Oman in a separate deal which

falls out of the scope of this thesis), and it was also frequently compared to the Indonesian case by the MPs (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 22 054, nr. 216).

6.3 Operationalization

In operationalizing the logics of behavior, it should become clear how the units of analysis are recognized within the data to be analyzed. Because the author was not present at the actual parliamentary debates, conversational analysis, ethnographies of speaking and sociolinguistic approaches will not be pursued. Instead, the texts will be analyzed and from their content, the three different logics will be interpreted.

First, the logic of expected consequences would be considered the key motivation when themes such as economic interests, national security and bilateral relations are used as arguments. On the level of the polity, this includes referrals to national interest and the defense budget. Categorically, the nomination and linguistic construction of the involved states also falls within the polity-level of analysis. Predication on the polity level focuses on traits and qualities attributed to the states and their construction. Perspectivation concentrates on the way in which the actor is aligned with the broader party view on polity-level issues, such as economic interests. On the level of policy, nomination will probably not be very enlightening, since parliamentary debates are characterized by a high level of formality towards discussants. Thus, attention is given to the interaction between legislature and cabinet, while considering the political constellation that could influence discursive utterances in perspectivized and predicated ways. The politics level, then, looks at party alignment and to what extent the actors' expressed views are consistent with the broader party ideology. Insofar as these utterances are salient, they will be counted to assess their magnification by repetition.

Conversely, arguments that are built around norms and identity most strongly correspond to the logic of appropriate behavior. On the level of polity, this would include references to principles such as a perceived identity of the Netherlands as a defender of human rights, or types of regimes that arms should not be exported to. This is to be inferred from ways in which states and systems are nominated, and what attributes and qualities actors link to them in their arguments. In addition, the world view of the aligned party will be examined. The policy level suggests, again, the interaction between parliament and the cabinet. The political constellation is evaluated in the ways it predicates and perspectivizes the issues at hand. The level of politics delves into the actors and the alignment with their respective parties, and the ways in which these utterances are predicated and perspectivized. As with the logic of consequences, the magnification by repetition is also employed here.

Fourth, since a logic of habitual action comes into play only through either a logic of consequences or a logic of appropriateness in the first place, the evaluation of this logic will be different. In recognizing a logic of habit, intertextual and interdiscursive references can be helpful tools.

On the polity level, expected examples would be discourses of unstable regions and referrals to earlier examples of principled judgments on foreign policy. Specifically the historical context of the bilateral relations can play an important role in perspectivizing and predicating. On the level of policy, the way in which cabinet and the parliament interact, and the way in which actors refer to other types of such interactions, is analyzed, and the way in which policies are perspectivized and predicated can be taken into account here.

6.4 Validity and reliability

Just as quantitative studies need criteria for assessing the quality of its study, so does a qualitative approach. However, classical concepts such as validity and reliability do not fit discourse analysis well: critics argue that no reliability, generalizability or validity can be established through small-n studies (Yin, 2009, p. 40). Quantitative and statistical methods however, are in a slightly different paradigm, as qualitative research seeks to understand phenomena in contexts without the researcher attempting to manipulate it (Patton, 2001, p. 39). Validity remains difficult to test and to ensure within qualitative research. For that reason, validity has often been 'translated' to concepts such as trustworthiness, rigor, quality, verisimilitude, trustworthiness, credibility and so forth (Lewis, 2009, p. 2).

Within the constructivist paradigm, data triangulation is viewed as a way to increase validity. Since constructivists argue that multiple social realities exist, it is better to gather materials from different sources in order to obtain a better understanding of reality (Golafshani, 2003, p. 604). In this research, triangulation is done via the discourse analysis of three parliamentary debates, as well as primary and secondary literature. Furthermore, this study does not necessarily aim towards generalizing the findings, but rather encourages future research to evaluate the influence of domestic factors on arms trade policy in smaller states.

7. Analysis

7.1 Parliamentary debate on the Indonesian tank deal- 21 June, 2012

7.1.1 Polity

Logic of appropriate behavior

Some of the arguments based on the logic of appropriate behavior were on a polity-level. Such arguments generally referred to the EU Common Position on Arms Export and its related norms. One such example is Timmermans (PvdA). He stresses that, based on the rules posited by the EU Common Position on Arms Export, the sale simply does not qualify for an application, based on criteria 2 (human

rights) and 3 (internal tensions) (*"In mijn bijdrage zei ik al dat wij ervan overtuigd zijn dat niet wordt voldaan aan de criteria 2 en 3, vanwege de mensenrechtensituatie en de aard van deze wapens* (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 22 054, nr. 200, p. 6)). In addition, he stated that:

"De inspanning van mijn fractie is er sterk op gericht te komen tot een uniform Europees wapenexportbeleid. Als eenmaal is vastgesteld dat iets al dan niet voldoet aan strenge criteria op mensenrechtengebied, mag er geen concurrentie tussen lidstaten meer ontstaan (The efforts that my party makes are geared towards a uniform European arms export policy. When it has been assessed that an application does or does not qualify strict human rights norms, there should not be competition between member states.)" (Ibid., p. 6)

Wassila Hachchi (D66) argued along similar lines, arguing that *"bij de verkoop van militair materiaal staan voor D66 de acht criteria voorop (when selling military materials, the eight criteria are the essence for D66)"* (Ibid., p. 11). D66 identifies with the eight criteria and argues for a re-evaluation considering human rights violations (Ibid., p. 11). Hachchi's argumentation is illustrative of the sometimes subtle differences and possible overlap between the logics of consequences and appropriateness: since her referral to the EU-values that constitute the eight criteria suggests a strong identification with those values. Nonetheless, she emphasized the necessity for a factual re-examination.

However, arguing on a level of polity, based on a logic of appropriateness, does not equate identification with EU-values as such. Hernandez (PVV) expressed dissatisfaction with the EU policies on arms export:

"Wij hebben niets te maken met het zogenaamde EU-wapenexportbeleid. Wij laten ons niet leiden door pennenlikkers uit Brussel (We have nothing to do with the so-called EU arms export policy. We will not let ourselves be led by those bureaucrats from Brussels)" (Ibid., p. 3).

Hernandez employs a strategy of nomination here, calling decision-makers in Brussels bureaucrats in slightly derogatory fashion ('pen-lickers' would be the literal translation). In addition, by adding 'so-called' to the EU arms export policy, he adds an air of pretentiousness to it, similarly to the nominative strategy above.

A logic of appropriate action also does not equal a stance against exporting arms. Henk-Jan Ormel (CDA) focused on the bilateral relations between the Netherlands and Indonesia, using a logic of appropriate behaviour to express a positive stance towards the deal. Ormel emphasized that these relations have existed for hundreds of years and that there is a certain guilt that the Netherlands still carries: *"Deze verhoudingen bestaan al eeuwenlang en Nederland kan daarbij bepaald niet van een*

onbesmet blazozen spreken" (ibid., p. 12). For that reason, and the positive development of Indonesia and the role that the country has played in attempting to democratize Burma, he argues that it is best to avoid being overly moral about it: "*[De dialoog behouden] lukt alleen als wij niet op hun tenen gaan staan. [...]*" (*Maintaining a dialogue is only possible if we do not insult them morally*) (ibid, p. 13). Ormel thereby attributes a potentially undesirable norm of neo-colonialism to the Netherlands when it concerns Indonesia, and stresses the importance of the norm of equality in a dialogue.

Logic of consequences

On a polity-level, most arguments based on a logic of consequences were aimed towards geopolitics and regime type. Timmermans, for instance, emphasizes that, in contrast to selling corvettes to Indonesia which could be used to combat piracy and to strengthen international rule of law, selling tanks is not in the direct interest of the Netherlands ("*[Piraterijbestrijding] is zeker in het belang van de internationale rechtsorde en ook in het belang van de Nederlandse koopvaardij. [...] Dat geldt niet voor gevechtstanks*") (ibid., p. 6). Ten Broeke (VVD) referred to regime type in his argumentation. He argued that:

"De VVD wil overtollige tanks verkopen aan een democratisch Indonesië, omdat dit land simpelweg voldoet aan de criteria die Europa daarvoor heeft opgesteld. Omdat Indonesië net als elk ander democratisch land het recht heeft zich te verdedigen en omdat Nederland de goede relaties met Indonesië moet koesteren." (*The VVD wants to sell surplus tanks to a democratic Indonesia, which has higher scores on democratic freedoms than NATO-members Turkey and Albania, simply because the country has a legitimate claim to self-defence, because the sale is consistent with the export criteria and because the Netherlands should cherish the good relationship with the country*) (ibid., p. 9).

Ten Broeke uses a strategy of predication, attributing positive traits to Indonesia (democratic) and implicit negative traits to similar cases that are usually not questioned when it concerns arms export (NATO members Turkey and Albania). Furthermore, he refers to international law and the right to self-defense, and to the EU-framework as export criteria which this proposed deal clearly passed. Hachchi also argued on a polity-level, emphasizing the necessity of an EU arbiting system that assesses license applications neutrally (ibid., p. 11).

Ormel also employs a logic of consequences when he stresses that Indonesia is, geopolitically, in an area with a lot of tension and that it should be given the opportunity to defend itself ("*Daar komt nog bij dat Indonesië in een geopolitiek spannend gebied ligt [...]. Als een land zich daar wil verdedigen tegen buitenlandse opbouw, wie zijn wij dan om dat land zijn recht op zelfverdediging te onthouden?*") (ibid., p. 13). The arguments that ten Broeke and Ormel posit about self-defense are interesting, as they

could be interpreted as logic of appropriate action, too, referring to the norms of the UN Charter, which state that every state has a right to defend itself (UN Charter, Art. 51).

7.1.2 Policy

Logic of appropriate behavior

Other arguments focused on policy, mainly stressing the incoherence between raising human rights issues in Indonesia and selling arms simultaneously. MP El Fassed (Groenlinks), who was also the MP who filed the motion against this particular deal argued that the proposed deal was:

“incoherent beleid: aan de ene kant de aandacht vragen voor mensenrechtenschendingen die worden begaan, en aan de andere kant het land voorzien van wapens die tegen burgers kunnen worden ingezet” (Incoherent policy: on the one hand you ask attention for human rights abuses, and on the other you deliver weapons to the country that can be used against its own civilians) (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 22 054, nr. 200 p. 2).

El Fassed criticizes the Dutch government, and in terms of predication, suggests that the government wields double standards. Van Dijk (SP) argued in a similar vein that human rights should not be reduced to incidents, as he suggests the government does in its letter to parliament:

“Het is bizar om eerst wapens te moeten leveren, zodat je vervolgens met een dialoog kunt protesteren tegen de mogelijke inzet van diezelfde wapens. Bovendien moet je mensenrechtenschendingen niet reduceren tot een incident (it is bizarre to first deliver arms, so that you can maintain a dialogue about the possible use of those weapons. Additionally, one should not reduce human rights violations to mere incidents)” (ibid., p. 2).

The MP Hernandez (PVV) nominated and predicated Indonesia, based on the perspectivized image that the PVV has expressed often: the PVV is a party with hard-line stances towards Islam, and correspondingly, Hernandez juxtaposes Islam and democracy to illustrate that Indonesia represses minorities:

“De afgelopen maanden moesten 22 kerken de deuren sleuten en vorige maand bepaalde de gouverneur van Atjeh, een aanhanger van de streng islamitische lijn, dat 16 kerkgebouwen in dat gebied gesloten moesten worden. Christenen worden voortdurend gediscrimineerd en gepest met bureaucratische procedures door islamitische bestuurders. (During the last months, 22 churches had to

close and as recently as last month, the governor of Aceh, a stern islamist, decided that another 16 churches in the area need to be closed)” (ibid., p. 3).

Jasper van Dijk (SP) had, at an earlier stage, already filed several motions on Dutch arms export policy, one of them calling upon the government to not sell arms to countries which violate human rights. Van Dijk refers to earlier flaws in arms export controls, notably prior to the Arab spring: *“Vorig jaar tijdens de opstanden van de Arabische Lente zagen we beelden van wapens die ook uit Nederland afkomstig waren, onder andere pantservoertuigen in Egypte en Bahrein (Last year during revolutions of the Arab Spring, we saw images of arms which also came from the Netherlands, among which armoured vehicles in Egypt and Bahrain)” (ibid., p. 4).*

Rebuttals against economic arguments were also common on the policy level. Hernandez, for instance, made explicit that the moral component of this file should be heavier than the financial one: *“in dit dossier dient de morele component zwaarder te wegen dan de financiële” (ibid., p. 4),* and El Fassed also offered a rebuttal against an economic argument: *“De begroting is echt op andere manieren sluitend te krijgen dan met het leveren van tanks aan een land dat minderheden de mond snoert (It is truly possible to close the budget in other ways than selling tanks to a country that represses minorities).* (ibid., p. 3).

Logic of consequences

On a policy-level, not many arguments were brought forward which could be interpreted as motivated by a logic of consequences. Han ten Broeke (VVD) justified the deal by arguing on the basis of predication: he attributed himself and his party as highly factual.

“Laten we de feiten eens bekijken. Worden in Indonesië tanks gebruikt tegen burgers? Het antwoord is nee, sterker nog: Indonesië heeft al 400 tanks. Amnesty International heeft nul mensenrechtenschendingen met die tanks gerapporteerd. Geen enkele mensenrechtenexpert heeft beweerd dat tanks zijn ingezet. Geen enkele militaire expert heeft beweerd dat ze kunnen worden ingezet in het bergachtige West-Papoea. [...] Verbeterd het niet verkopen van tanks aan Indonesië de mensenrechtensituatie? Het antwoord is wederom nee (Let us look at the facts. Are tanks being used against civilians in Indonesia? The answer is no, and actually: Indonesia already possesses 400 tanks. Amnesty International has reported zero human rights violations with those tanks. Not a single human rights expert has claimed that those tanks have been used. Not a single military expert has asserted that those tanks could be used in the mountainous terrain of West Papua. [...] Does refraining from selling tanks to Indonesia improve the human rights situation? The answer is, again, no.) (ibid., p. 8).

This line of argumentation also follows a strategy of intensification. Ten Broeke repeatedly and rhetorically questions what selling tanks would likely cause in Indonesia, stressing that no military experts would foresee problems, that tanks have never been used against civilians in Indonesia and that human rights experts would not see any issues with selling tanks. In addition, he provides a pre-emptive rebuttal to the argument that tanks could be used in Papua, as well as turning the argument around: not selling tanks does not improve the human rights situation, either.

7.2 Parliamentary debate on (among other topics) the Jordanian arms deal - 14 February, 2013

On the 14th of February 2013, parliament debated on selling surplus defence materials to Jordan and on the sale of military materials to Oman. Especially during the discussions surrounding Jordan, MPs compared the proposed sale to Indonesian tank deal, a year earlier.

7.2.1 Polity

Logic of appropriate action

Generally, Sjoerdsma used the eight criteria as a framework to structure his argument around a logic of appropriate behaviour, and referred to the Indonesian tank deal: “[...] *twee redenen waarom er geen tanks aan Indonesië moesten worden verkocht: de mensenrechten en de interne stabiliteit van Indonesië* ([...] *two reasons why no tanks could be sold to Indonesia: human rights and internal stability of Indonesia*) (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 22 054, nr. 216, p. 5). Sjoerdsma then proceeded to mention that in Jordan the autocratic regime had been increasingly repressive during the last years, and that we should be sure that the weapons that the Netherlands aims to export to Jordan cannot be used against the Jordanian civilian population (“*In de afgelopen jaren zijn in Jordanië in toenemende mate demonstraties gehouden en wordt in toenemende mate geweld gebruikt tegen mensen die demonstreren. Wij moeten er wel zeker van kunnen zijn dat de wapens die wij willen leveren aan Jordanië, niet kunnen worden ingezet tegen de eigen bevolking*”) (ibid., p. 5).

De Roon (PVV) spoke out negatively about the proposed Jordanian deal. Constructing Islam as a threat, he argued that the situation in Jordan is worsening and that uses nominating strategies with words such as ‘Islamic’ winter (ibid., p. 14) and ‘Islamic tornado’ (ibid, p. 14) to describe tensions in the region and Jordan’s autocratic regime:

“Jordanië staat nu al op nummer vijf in de lijst van meest gemilitariseerde landen ter wereld.” (Jordan is the fifth most militarized state in the world). “Ik herhaal dat de PVV het liefst ziet dat Nederland helemaal geen defensiematerieel meer verkoopt aan islamitische landen.” (I repeat that the PVV would

prefer that the Netherlands does not sell any surplus defense materials to Islamic countries) (ibid., p. 14).

Logic of consequences

De Leegte (VVD) based his arguments on a logic of consequences, and criticized the EU.

“In Europa klinken steeds meer schadelijke protectionistische geluiden. Dat is slecht voor de groei. Het is goed dat minister Ploumen oog heeft voor buitenlandse handel. Wapenhandel is ook handel, maar dan handel met een plus (In Europe there is a growth in protectionist voices. That is bad for economic growth. It is good that minister Ploumen is concerned with foreign trade. Arms trade is also trade, but trade with a plus)” (ibid., p. 3).

A logic of consequences can also be employed against the deal, when using factual arguments to argue that exporting arms to Jordan is a bad idea: van Dijk (SP) was highly critical of the proposal of the Jordanian deal: *“Jordanië is een buurland van Syrië. De spanningen zijn enorm. Er is een aangepast reisadvies vanwege de verschillende spanningshaarden [...]. Is Jordanië veiliger dan Indonesië?”* (Jordan is a neighboring country to Syria. The tensions are enormous. There is an adapted travel advice because of the different areas of tension [...]. Is Jordan safer than Indonesia?) (ibid., p. 8).

7.2.2 Policy

Logic of appropriate action

Van Oijk (GroenLinks) criticized the lack of coherence in Dutch foreign policy, expressed through arms export. He stated that the human rights situation in Jordan is bad and worsening, and that the state is in a highly unstable region (*“Wij weten dat de mensenrechtensituatie in Jordanië slecht is en verslechterd is. Wij weten dat dit land in een regio ligt die instabiel is”*) (ibid., p. 13). He acknowledged the firm stance that the Netherlands has generally taken in the past when it concerned human rights abroad, and asked the minister to guarantee that the Netherlands would continue to do so (*“Nederland heeft zich altijd ingezet voor een goed en krachtig wapenhandelsverdrag [...]. Ik vraag de minister om een garantie dat Nederland zich tot op dat punt ferm betoont en blijft staan voor waar Nederland zich tot nu toe altijd heeft ingezet”*) (ibid., p. 13).

In contrast to the debate on the Indonesian tank deal, the PvdA argued that this deal should be possible:

“Ik denk dat de situatie in Jordanië wezenlijk anders is. Jordanië is een baken van rust in het Midden-Oosten. [...] Het materieel waarvan nu wordt voorgesteld om het te exporteren naar Jordanië, is andersoortig materieel dan dat vorig jaar in de deal met Indonesië werd genoemd. Op grond van die afwegingen zouden wij kunnen concluderen dat wij deze deal toestaan.” (I think that the situation in

Jordan is essentially different. Jordan is a beacon of rest in the Middle-East [...]. The materials which are now suggested to be exported to Jordan, is different than the materials that were considered last year in the negotiations with Indonesia. Based on that, we could conclude that we would allow this deal (ibid., p. 11).

Sjoerdsma intervened and recalled that the PvdA was apparently willing to damage the relationship with Indonesia in the previous debate, and that he did not see the difference with this deal when regime type and internal stability are concerned. Maij replied that license applications should be assessed on a case-by-case basis (*“[er moet] per deal worden bekeken wat de situatie is en wat daarbij de afwegingen zijn”*) (ibid., p. 11). Interestingly, this could be interpreted in a consequentialist manner, but considering the PvdA's other statements during that debate, which were geared towards the importance of the EU, the argument does seem to be motivated by a logic of appropriateness: *“De PvdA is van mening dat een nationaal wapenexportbeleid eigenlijk achterhaald is en dat het alleen op Europees niveau werkt.”* (*The PvdA thinks that national arms export policy is old-fashioned and that it can only function on a European level*) (ibid. p. 9).

Logic of consequences

Knops (CDA) referred to the necessity to refrain from damaging the economy (*“Er is dus alle reden om de economie niet nog meer schade toe te brengen”*) (ibid., p. 6). He continued that the Indonesian tank deal had ensured that the ministry of defence had missed a share of 200 million euros, and that the diplomatic relations with Indonesia were damaged as a result of the deal being blocked (*“[...] liep de diplomatieke relatie met Indonesië schade op en liep Defensie 200 miljoen euro mis”*) (ibid., p. 6).

Knops refers, intertextually, to the Indonesian tank deal and attributes economic as well as diplomatic damage to the failed deal.

7.3 Comparing the debates

On the level of the polity, both discussions were quite similar. As for the logic of appropriate behaviour, opponents in both debates mainly referred to the role of the EU and the EU Common Position, and the questionable human rights situation in both states, as well as the non-democratic regime type in the case of Jordan, to which the human rights situation was attributed through predication. Proponents differed slightly: in the case of Indonesia, emphasis was put on the democratic regime type and the bilateral relations between the Netherlands and Indonesia, and that Indonesia should be able to defend itself. For Jordan, proponents put forward no arguments based on a logic of appropriate action. For a logic of consequences, there were only proponents on the level of the polity, referring towards geopolitics and in the case of Indonesia, its democratic regime type.

On the policy-level, from a logic of appropriateness, proponents argued that the cabinet used double standards in arguing for structural reform of the human rights situation in the countries, but selling weapons at the same time. Opponents basing their arguments on the logic of appropriateness referred to the lack of democracy in the case of Jordan, and to human rights abuses in Indonesia, which would make it hard to justify the proposed transaction. Proponents using a logic of consequences argued that refraining would be bad economic policy: the damage to the economy would be significant. Opponents hardly employed a logic of consequences on a policy level.

The main difference occurred between the levels of polity and policy: in arguing for restraint in the case of Indonesia, MPs referred mostly to human rights, a criterion enshrined in the EU Common Position and based on a logic of appropriateness on the level of policy, as it was deemed unjustifiable to export arms to a state which violates human rights. In the case of Jordan, regime type was the main concern. Regime type is more on the level of polity, and even though human rights violations were attributed to the regime type through predication, regime type is not a criterion of the EU Common Position.

7.4 A logic of habit as an explanation?

The main difference in parliamentary constellation was the stance that the PvdA adopted. That party first took a firm stance against the Indonesian deal, but later saw no problems with selling armoured vehicles to Jordan. Interestingly, it seems that the prevalence of statements on appropriate behaviour were dominant in the discursive reasoning of the PvdA when speaking out against the tank deal: during the debate on the Indonesian tank deal, Timmermans mainly focused on the EU-context, and the importance of preventing human rights abuses. During the Jordan debate, however, Maij also brought forward arguments which stressed more EU-involvement and the need to be careful in assessing license applications.

It is worth noting that the two events occurred diachronically. This suggests that perhaps the occurrence of blocking the tank deal, which in hindsight might not have been that controversial and caused undercutting by a fellow member state, created a precedent on which MPs based their subsequent argumentation. Indeed, in the following debates there were numerous references to the tank deal as an example of member states undercutting each other, of Dutch prudence and of missing out on a substantial deal. So if one debate can intertextually be salient in another debate which occurs at a later stage, then that can be understood as setting a sort of precedent. Taking that into account, if the debates were not that different in terms of the two logics examined so far, perhaps the logic of habit can help explain the different outcomes.

Historically, Indonesia and the Netherlands have clashed on many occasions, among which the sovereignty of West Papua (Drooglever, 2005, p. 170), developmental aid (Baehr, Castermans-Holleman

and Grünfeld, 2002, p. 184), criticism towards Sukarno and later Suharto (Hellema, 2005, p. 162) and earlier arms deals (Everts, 1985, p. 278). For Jordan, there is hardly such precedent: the state is much younger, surrounded by far more repressive states, and involvement with other states than the US and Great Britain has historically been low (Cordesman, 2004, p. 191).

However, any sort of precedent should not matter: the EU Common Position refers specifically to assessing arms licenses on a case-by-case basis, and aims towards creating a level-playing field for states in the market for arms and states' defense industries; these arguments are frequently employed by governments of EU member states when defending an arms deal (see, for instance, Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 33 240 V, nr. 5, p. 19).

Possibly, the logic of habit helps to explain why the PvdA was more critical towards the Indonesian deal: because of the former colonial relationship with that country, there might have been a habit of being careful and critical towards Indonesia. Jordan, however, does not have such a relationship with the Netherlands. In addition, Jordan is viewed as a small state in a region with far more worrisome states.

8. Conclusion

8.1 Research question and hypotheses

All in all, this study explored, through a discourse analysis which examined different logics of behaviour, how MPs might exert influence on the sale of surplus defence materials from the Netherlands to foreign states. The sale of surplus defence materials is not an area in which MPs have formal influence, but contrary to regular arms export licenses parliament is informed beforehand. In practice, this has resulted in an ability to block a few big deals throughout the years. The research focused on two particular cases, one a failed deal to sell tanks to Indonesia, and another a failed motion to stop negotiating with Jordan over the sale of armoured vehicles. When looking at the cases from the outside, that seems slightly odd: not only does Jordan score worse on human rights violations and democracy, but if the bilateral relations are taken into account and would therefore favour a more critical stance on Indonesia, that would imply that the case-by-case approach and all preaching for a level playing field do not apply to arms exports at all. The research was guided by the following research question:

Why was the Dutch parliament able to block the Indonesian tank deal, but unable to block a similar Jordanian arms deal?

In order to answer this question, the thesis examined two parliamentary debates on the respective topics, through three logics of behaviour. These logics of appropriateness, consequences and habit led to the following respective hypotheses:

H1: In the debate on the Indonesian tank deal, MPs emphasized grounds for restraints on the basis of the conditions that the normative export control regime posits.

In the Indonesian tank debate, all parties (including proponents of the deal VVD and CDA) brought forward human rights concerns and many based them on criterion 2. Most MPs also mentioned the normative role that the EU should play in arms export controls in the debate on the Indonesian tank deal. At the same time, there was no mention of, for instance, economic policy within the EU and the Dutch role therein, such as the Jordan debate showed.

A key difference was on the level of policy: in arguing for restraint in the case of Indonesia, MPs referred mostly to human rights, a criterion enshrined in the EU Common Position. In the case of Jordan, regime type was the main concern, and even though human rights violations were attributed to the regime type, regime type is not a criterion of the EU Common Position. H1 is thus accepted.

H2: The perceived benefits of the Jordanian arms deal exceeded the perceived benefit of restraint.

Some MPs argued that there was no benefit in restraint, using the precedent of the failed Indonesian tank deal as an example to illustrate the damage it had done: not only had Germany undercut the deal, but the ministry of defense missed a significant amount of money on its budget. Such consequentialist arguments were salient in the debate.

However, a logic of appropriate action is not synonymous with refraining from selling weapons: The argument put forward in the Jordanian arms debate by the PvdA on the case-by-case-basis could have been motivated by both a logic of appropriateness and a logic of consequences. However, from the broader context, it became apparent that it was not: the PvdA argued, albeit in general terms, for a more EU-oriented approach, so that all member states could benefit. H2 is thus also accepted.

H3: Adopting a critical stance towards Indonesia is habitual due to bilateral relations between the Netherlands and Indonesia, which Jordan lacks.

The main difference between the two debates was the stance of the PvdA: where they opposed the Indonesian tank deal on principal grounds, they saw no problems with the Jordanian arms deal. There seem to be a few reasons to suggest that this was due to a more habitual approach of Indonesia. A few

MPs noted the long history of bilateral relations, and the ways in which the Netherlands carries a certain responsibility when dealing with Indonesia, seeing that it is a former colony. Jordan has no such relation with the Netherlands and is situated among states that are far more repressive. H3 can thus be accepted.

With all three hypotheses accepted, an answer to the research question can be formulated. First, parliament based much of its argumentation on the human rights criterion during the Indonesian debate. Since most parties and the cabinet deem the EU frameworks highly relevant, this might have contributed to the outcome.

Second, in the case of Jordan, it was not seen as beneficial to refrain from the deal. Opponents argued not only on human rights, but also focused on regime type and the regional stability. Since regime type is no criterion of the EU Common Position, and regional stability is, as illustrated in the conceptualization section, arguably not as overarching a criterion as the human rights criterion is, this might have added to difficulty in rebutting the economic arguments. Those economic arguments were strengthened by the precedent of the Indonesian tank deal, and further fuelled a reasoning in costs and benefits, even if it was based on a logic of appropriate action.

Third, however, at the same time, although it should not matter in assessing license applications for arms export, history matters: even though Indonesia was arguably less problematic, MPs had more precedent to be critical about compared to Jordan. In addition, the presence of more powerful states in the Middle-East might also have downplayed the perceived necessity to block arms sales to Jordan.

8.2 Limitations and future research

The aims of the research lie in identifying the ways in which the Dutch parliament was able to exert influence on the decision to export arms to Indonesia, but not to Jordan, despite human rights concerns in both cases. It argues that the relationship with Indonesia created more room for argumentation based on the EU norms. Along those lines, the research does not address the consistency of partisan ideology and, in relation, the constellation of the ruling coalition or the opposition. This could, however, provide a fruitful research agenda for future studies: Do different political constellations result in noticeable differences in arms export policy?

In addition, it must be noted that great care should be taken in generalizing the findings of this study. A discourse analysis is, by definition, interpretative. The merits of this study lie more in exploring a relatively untouched field of domestic factors, arms exports and foreign policy making. Since the industrial bases differ per country it would be difficult to apply the results to those countries. It does however constitute a new research agenda in which the domestic factors of smaller states are

examined in a similar fashion. Furthermore, even though the Netherlands is highly transparent on its arms trade policies, unfortunately it is impossible to ensure access to all information with such relatively recent cases, including reciprocal measures, backroom politics, trade-offs and so forth. Lastly, this research looked at the supply-side of arms trade. Especially in the case of democratic recipients, domestic factors in the receiving country might also exert influence. However, this does not explain the German sale and perhaps even suggests a hollow nature of such domestic factors.

The research raises more questions than it can dutifully answer. The above suggests that the best chances for parliament to have influence on the decision to export surplus defence materials is when the country has a history of bilateral relations, if they base their reasoning on a logic of appropriateness, if the sending state is the only state offering the goods and if the receiving country is relatively stable, especially compared to other countries in the region. This hypothesis offers fruitful ground for research in other, similar states. Especially the Nordic countries, considering similar size, arms industries and parliamentary systems, would lend themselves to such analyses, and would provide insight in how national parliaments can - or cannot – influence the government’s decision to sell surplus defence materials.

9. Bibliography

9.1 Primary sources

‘Arms exports in US\$ at constant (1990) prices, top 15 largest exporters per capita, 2011,’ *Swedish Peace and Arbitration Society*, March 19, (2012)

Kamervragen El Fassed over tanks aan Indonesie 17 januari 2012 Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, Aanghangsel 2012D06539.

Council Decision 2014/512/CFSP:

http://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/Russia/eu-council-decision-2014-512-cfsp [accessed 09-01-15; 12.14];

Council Regulation (EU) No 833/2014

http://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/Russia/eu-council-regulation-no-833-2014.pdf [accessed 09-01-15; 12.14]

Common Position on Arms Export 2008/944/CFSP, [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:EN:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:EN:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:EN:PDF) [Accessed 17-10-14; 11.51].

Freedom House Index Jordan 2014 [https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/jordan-0#VLMds3uQ9pU](https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/jordan-0#.VLMds3uQ9pU) [accessed 07-01-15; 12.05].

Freedom House Index Indonesia 2014 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/indonesia-0#.VLMeCnuQ9pU> [accessed 06-01-15; 15.23].

Het Nederlandse Wapenexportbeleid in 2013, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2014; <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/07/25/rapportage-over-het-nederlandse-wapenexportbeleid-2013/rapportage-over-het-nederlandse-wapenexportbeleid-2013.pdf> [Accessed 17-10-14; 12.44]

'Motion to stop negotiating Indonesian tank deal', Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 33 000 X, nr. 47.

'Motion to stop negotiating with Jordan on F-16s and other military materials', Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 22 054, nr. 225.

Parliamentary debate on the sale of Leopard tanks to Indonesia (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 22 054, nr. 200.

Parliamentary debate on arms export policy of 14 February 2013, (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 22 054, nr. 216.

'Russia to order French Mistral', *Defense Industry Daily*, 11-12-'14. Retrieved from <http://www.defenseindustrydaily.com/russia-to-order-french-mistral-lhds-05749/> [accessed 09-01-15; 12.15]

'TIV of arms exports in US\$ at constant (1990) prices, top 50 largest exporters, 2008-2013', *SIPRI Arms Transfers Database*.

9.2 Secondary sources

Allern, Elin Haugsgjerd (2012) *Political parties and interest groups in Norway* (Exeter: ECPR Press).

Almond, Gabriel (1950) *The American people and foreign policy* (New York: Harcourt Bruce).

Baehr, Peter R., Monique C. Castermans-Holleman and Fred Grünfeld (2002) *Human rights in the foreign policy of the Netherlands* (Schoten: Intersentia press).

Bartels, Larry (1991) 'Constituency opinion and congressional policy making. The Reagan defense buildup', *American political science review*, 85:2, 457-474.

Beach, Derek (2012) *Analyzing Foreign Policy* (Palgrave MacMillan).

Beaugrande and Dressler (1981)

Blanton, Shannon Lindsey (2005) 'Foreign policy in transition? Human rights, democracy and U.S. arms exports', *International Studies Quarterly*, 49:4, 647-667.

Bromley, Mark (2008) 'The impact of domestic policy on the EU Code of Conduct on Arms Exports. The Czech Republic, The Netherlands and Spain', *SIPRI Policy paper*, no. 21.

Buzan, Barry and Eric Herring (1998) *The arms dynamic in world politics* (London: Lynne Rienner Publishers).

- Camroux, David and Annisa Srikandini (2013) 'EU-Indonesia relations. No expectations-capability gap?' Christiansen, Thomas, Emil Kirchner, Philomena Murray (2013) *The Palgrave handbook of EU-Asia relations* (New York: Palgrave MacMillan) 554–571.
- Chauvel, Richard (2008) 'Refuge, displacement and dispossession. Responses to Indonesian rule and conflict in Papua,' Eva-Lotta Hedman (ed.) (2008) *Conflict, violence and displacement in Indonesia* (New York: Cornell Southeast Asia Program) 147 – 173.
- Checkel (2004) 'Social constructivisms in global and European politics', *Review of International Studies*, 30:2, 229-244.
- Copeland, Damian P. 'Legal review of new technology weapons', Nasu, Hitoshi and Robert McLaughlin (2014) *New technologies and armed conflict* (The Hague: Asser Press).
- Cordesman, Anthony H. (2004) *The military balance in the Middle East* (Westport: Praeger Publishers).
- Drooglever, P.J. (2005) *Een daad van vrije keuze. De Papoea's van westelijk Nieuw-Guinea en de grenzen van het zelfbeschikkingsrecht* (Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis).
- Egeland, Jan (1984) 'Focus on. Human rights: ineffective big states, potent small states,' *Journal of Peace Research*, 21:3, 207-213.
- Everts, Philip (1985) *Controversies at home. Domestic factors in the foreign policy of the Netherlands* (Groningen: Martinus Nijhoff Publishers).
- Fendius Elman, Miriam (1995) 'The foreign policies of Small States. Challenging Neorealism in its own backyard,' *British Journal of Political Science*, 25:2, 171-217.
- Finnemore and Sikkink, 1998; Gadarian, S. K. (2010) 'The politics of threat. How terrorism news shapes foreign policy attitudes', *Journal of politics*, 72:2, 469-483.
- Gillies, David (1996) *Between Principle and Practice: Human Rights in North-South Relations* (Quebec: Mc-Gill-Queen's University Press)
- Golafshani, Nahid (2003) 'Understanding reliability and validity in qualitative research,' *The Qualitative Report*, 8:4, 597-607.
- Haney, Patrick and Walt Vanderbush (1999) 'The role of ethnic interest groups in US foreign policy. The case of the Cuban American National Foundation', *International studies quarterly*, 43:2, 341-361.
- Hansen, Susanne Therese and Nicholas Marsh (2014) 'Normative power and organized hypocrisy. European Union member states' arms exports to Libya,' *European Security*, 1-25.
- Hatakeyama, Kyoko (2014) 'Japan's peacekeeping policy. Strategic calculation or internalization of an international norm?' *Pacific Review*, 27:5, 629-650.
- Hellema, Duco (2005) *De Karel Doorman naar Nieuw-Guinea. Nederlands machtsvertoon in de Oost*. (Amsterdam: Boom).

- Hopf, Ted (2010) 'The logic of habit in international relations', *European journal of International Relations*, 16:4, 539-561.
- Ingebritsen, Christine (2002) 'Norm entrepreneurs. Scandinavia's role in world politics', *Cooperation and conflict*, 37:1, 11-23.
- Kaarbo, Juliet, and Cristian Cantir (2013) 'Role conflict in recent wars. Danish and Dutch debates over Iraq and Afghanistan,' *Cooperation and Conflict*, 48:4, 465-483.
- Keany, Thomas and Barry Rubin (2005) *Armed forces in the Middle East. Politics and strategy* (Kent: Taylor and Francis).
- Keohane, Robert (1986) 'Theory of world politics. Structural realism and beyond,' Keohane (ed.) *Neo-realism and its critics* (New York: Columbia University Press) 158 – 203.
- Koprülü, Nur (2014) 'Consolidated monarchies in the post-Arab spring era. The case of Jordan', *Israel Affairs*, 20:3, 318-327.
- Kornprobst, Markus (2011) 'The agent's logics of action. Defining and mapping political judgment,' *International Theory*, 3:1, 70-104.
- Knecht, Thomas and M. Stephen Weatherford (2006) 'Public opinion and foreign policy. The stages of presidential decision making', *International Studies Quarterly*, 50:3, 705-27.
- Lewis (2009) 'Redefining qualitative methods. Believability in the fifth moment,' *International Journal of Qualitative Methods*, 8:2, 1-14.
- Lippman, Walter (1955) *Essays in the public philosophy* (Boston: Little, Brown University).
- Lucas, Russel E. (2005) *Institutions and the politics of survival in Jordan. Domestic responses to external challenges, 1988 – 2001* (New York: State University of New York Press).
- March, James and Johan Olsen (1998) 'The institutional dynamics of international political orders', *International Organization*, 52:4, 943-969.
- Pennings, Keman and Kleinnijenhuis (2006) *Doing research in political science. An introduction to comparative methods and statistics* [second edition] (Thousand Oaks: Sage).
- Micara, Anna Giulia (2012), Current features of the European Union regime for export control of dual-use goods, *Journal of Common Market Studies*, 50:4, 578- 593.
- Patton, Michael Quinn (2001) *Qualitative research and evaluation methods* (Thousand Oaks; Sage Publications).
- Peters, Dirk, Wolfgang Wagner and Cosima Glahn (2014) 'Parliaments at water's edge. The EU's Naval mission Atalanta', Crum, Ben and John Erik Fossum (2014) *Practices of Inter-Parliamentary Coordination in International Politics: The European Union and beyond* (ECPR) 105 – 125.
- Perkins, Richard and Eric Neumayer (2010) 'The organized hypocrisy of ethical foreign policy. Human rights, democracies and Western arms sales,' *Geoforum*, 41, 247-256.

- Putnam, Robert D. (1988) Diplomacy and domestic politics. The logic of two-level games. *International organization*, 42:3, 427-460.
- Price, Richard (1998) 'Reversing the gun sights. Transnational civil society targets land mines,' *International Organization*, 52:3, 613-44.
- Risse, Thomas and Kathryn Sikkink (1999) *The power of human rights. International norms and domestic change* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Risse, Thomas (2000) 'Let's argue! Communicative action in world politics,' *International Organization*, 54:1, 1-39.
- Risse-Kappen, Thomas (1991) 'Public opinion, domestic structure and foreign policy in liberal democracies,' *World politics*, 43:4, 479-512.
- Sending, Ole Jacob (2002) 'Constitution, choice and change. Problems with the logic of appropriateness and its use in constructivist theory,' *European Journal of International Relations*, 8:4, 443-470
- Roberts, Carl (1997) *Text analysis for the social sciences. Methods for drawing statistical inferences from texts and transcripts* (New York: Hillsdale).
- Sislin, John (1994) 'Arms as influence. The determinants of successful influence,' *The Journal of Conflict Resolution*, 38:4, 665-689.
- Schmitz, M. (2012) 'The European Union and Indonesia. Problems and prospects for a global partnership,' EIAS Policy brief [accessed www.eias.org; 26/12/14;19.21]
- Snyder, Jack and Leslie Vinjamuri (2012) 'Principled pragmatism and the logic of consequences,' *International Theory*, 4:3, 434-448.
- Hacking, Ian (2004) *Historical Ontology* (Cambridge: Harvard University Press).
- Hoebink, Paul (2013) 'Aid and trade coherence and development policies in the Netherlands,' Stokke, Olav and Jacques Forster (2013) *Policy coherence in development cooperation* (EADI) 180-212.
- Sullivan, Patricia, Brock F. Tessman and Xiaojun Li (2011), 'US Military aid and recipient state cooperation,' *Foreign Policy Analysis*, 7, 275-294
- Tan, Andrew (2014a) *The global arms trade. A handbook* (New York: Routledge).
- Tan, Andrew (2014b) *The arms race in Asia. Trends, causes and implications* (New York: Routledge).
- Tannenwald, N. (1999) 'The nuclear taboo. The United States and the normative basis of nuclear non-use,' *International Organization*, 53:3, 433-468.
- Vranckx, Slijper and Isbister (2011), 'Lessons learned from MENA,' SIPRI policy paper.
- Waltz, Susan (2001) 'Universalizing Human Rights. The role of small states in the construction of the Universal Declaration of Human Rights,' *Human Rights Quarterly*, 23, 44-72.

Warnock, Mary (2003) 'Introduction' John Stuart Mill (2003 2nd edition [1st edition 1962, original 1861]) *Utilitarianism and On Liberty. Including 'Essay on Bentham' and selections from the writings of Jeremy Bentham* (Padstow Cornwall: Blackwell Publishing) 1 – 17.

Wendt, Alexander (1999) *Social theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press).

Wodak, Ruth and Michal Krzyzanowski (2008) *Qualitative discourse analysis in the social sciences* (Palgrave Macmillan).

Yin, R. (2009). *Case Study Research: Design and Methods* (4th ed.). (Thousand Oaks: Sage).

Zanden, Jan L. van (1998) *Economic history of the Netherlands 1914-1995. A small open economy in the 'long' twentieth century* (New York: Routledge).

APPENDIX I - Tables

Rank 2008-2013	Supplier	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2008-2013
1	United States	6743	6874	8158	8945	8950	6153	45824
2	Russia	6343	5112	5962	8495	8391	8283	42586
3	Germany (FRG)	2402	2568	2722	1361	1177	972	11201
4	France	2067	1979	917	1750	1076	1489	9277
5	China	581	1077	1419	1342	1704	1837	7960
6	United Kingdom	1002	1021	1137	1040	923	1394	6518
7	Spain	602	961	277	1437	706	605	4587
8	Ukraine	375	381	473	550	1510	589	3877
9	Italy	388	489	476	924	790	807	3874
10	Israel	327	704	587	577	514	773	3483
11	Sweden	457	427	664	700	490	505	3244
12	Netherlands	460	485	381	533	773	302	2934
13	Switzerland	457	227	238	310	231	205	1669
14	South Korea	178	267	197	331	218	307	1498
15	Canada	229	180	242	307	271	199	1426

Table 1. Arms exports in US\$ at constant (1990) prices, top 15 largest exporters, 2008-2013. Source: SIPRI Arms Transfers Database

Rank	Supplier	Arms export	Population	Per Capita
1	Sweden	686	9380	73,1343284
2	Israel	531	7418	71,5826368
3	Brunei	24	399	60,1503759
4	Russia	7874	142958	55,0791141

5	France	2437	62787	38,8137672
6	Switzerland	297	7664	38,7526096
7	Netherlands	538	16613	32,3842774
8	USA	9984	310384	32,1666065
9	Bosnia-Herzegovina	119	3760	31,6489362
10	Norway	108	4883	22,1175507
11	Spain	927	46077	20,1184973
12	Italy	1046	60551	17,2746941
13	UK	1070	62036	17,2480495
14	Germany	1206	82302	14,6533499
15	Ukraine	484	45448	10,6495335

Table 2. Arms exports in US\$ at constant (1990) prices, top 15 largest exporters per capita, 2011¹⁸
Source: compiled by Swedish Peace and Arbitration Society, March 19, 2012

Political levels of analysis	Description	Examples
Polity	Structural and underlying framework as a basis for political action.	Regime types, regulatory frameworks.
Policy	Political justification and interaction.	Interaction between legislature and cabinet.
Politics	Conflict between political actors.	Decision-making

Table 3: Political levels of analysis. Based on Wodak and Krzyzanowski, 2008.

Analytical categories	Main question
Nomination	In what ways are social actors named?
Predication	What traits are attributed to social actors?
Perspectivation	From which perspective does an actor reason?
Intensification	Is the argument rephrased or otherwise repeated?

Table 4: Analytical categories. Based on Wodak and Krzyzanowski, 2008.

APPENDIX II – Parliamentary debates

¹⁸ Differences in arms exports in 2011 in table 1 and 2 are due to slightly different interpretations of “major conventional arms”. For an in-depth explanation, see http://www.sipri.org/databases/yy_armstransfers/background [accessed 09-09-15; 13.18]; Population is in millions according to the UN in 2010.

Vergaderjaar 2011–2012

22 054

Wapenexportbeleid

Nr. 200

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 24 juli 2012

De vaste commissie voor Defensie, de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken en de vaste commissie voor Economische Zaken, Landbouw en Innovatie hebben op 21 juni 2012 overleg gevoerd met minister Hillen van Defensie, minister Rosenthal van Buitenlandse Zaken en staatssecretaris Bleker van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie over:

- **de brief van de minister van Defensie d.d. 8 mei 2012 over de verkoop van Leopard 2A6 tanks met toebehoren aan Indonesië (22 054, nr. 194).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Defensie,
Van Beek

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Albayrak

De voorzitter van de vaste commissie voor Economische Zaken,
Landbouw en Innovatie,
Van der Ham

De griffier van de vaste commissie voor Defensie,
Roovers

Voorzitter: Koopmans
Griffier: Lemaier

Aanwezig zijn acht leden der Kamer, te weten: Ormel, Van Dijk, Ten Broeke, Timmermans, Koopmans, Hachchi, Hernandez, El Fassed,

en minister Hillen van Defensie, minister Rosenthal van Buitenlandse Zaken en staatssecretaris Bleker van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, die vergezeld zijn van enkele ambtenaren van hun ministeries.

De **voorzitter**: Ik heet het talrijke publiek en de drie bewindslieden van harte welkom. Aan de orde is een algemeen overleg over de verkoop van Leopard-tanks. Daarover heeft de regering ons op 8 mei een brief gestuurd. De commissie heeft in haar wijsheid besloten om hiervoor twee uur uit te trekken en niet meer. Aangezien er maar liefst drie bewindslieden zijn uitgenodigd, ligt het voor de hand om ons te beperken tot vier minuten spreektijd en twee korte interrupties per woordvoerder. Dat moet lukken, want het is maar één brief.

Als eerste is het woord aan de heer El Fassed van GroenLinks.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Voorzitter. Eind vorig jaar heeft een ruime meerderheid van de Kamer zich achter mijn motie geschaard om geen tanks te verkopen en te leveren aan Indonesië. Deze motie heeft het inmiddels demissionaire kabinet er niet van weerhouden om deze deal te sluiten. De demissionaire status van het kabinet zou echt tot meer bescheidenheid moeten leiden. In plaats daarvan kwamen er allerlei acties op gang om de Kamer er toch nog van te overtuigen om de tanks te verkopen.

Wat mijn fractie betreft, is dit een overbodig debat. Het demissionaire kabinet kent het standpunt van de Kamer en hoort daarnaar te handelen. Ik ga er dan ook van uit dat het demissionaire kabinet mijn motie onverkort uitvoert. Ik krijg graag een ondubbelzinnige bevestiging hiervan van de zijde van de regering. Laat ik in herinnering brengen dat de minister van Defensie geen goed trackrecord heeft wat het uitvoeren van de wensen van de Kamer betreft en dat hij door de Kamer al vaker op het mapje is geroepen.

De regering schrijft in haar brief dat er verbeteringen zijn op het gebied van mensenrechten. Dat is hoopgevend, maar dat zijn eerste stappen in een land waarin de risico's van schendingen van mensenrechten nog onverminderd hoog zijn. De brief van de mensenrechtenambassadeur wijst op demonstraties waarbij de grenzen van ordehandhaving door veiligheidstroepen zijn overschreden met buitensporig geweld; daarbij zijn ook pantservoertuigen gebruikt. De mensenrechtenambassadeur mocht niet eens naar Papoea, waar nog steeds veel schendingen plaatsvinden, net als op de Molukken overigens.

Ik heb nog van geen enkele mensenrechtenexpert gehoord dat het leveren van wapens aan Indonesië verantwoord is. Er komen voortdurend berichten van mensenrechtenschendingen door veiligheidstroepen naar buiten. Nog zeer recent heeft het leger zwaar materieel ingezet op de Molukken bij demonstraties van burgers. Ik mag namens de ChristenUnie, die helaas verhinderd is, melden dat zij vanwege schendingen van mensenrechten in Papoea ook tegen de verkoop van tanks aan Indonesië is.

De regering ziet het leveren van wapens aan een land dat mensenrechten schendt, als een logisch onderdeel van wederzijdse betrekkingen. Ik noem dat incoherent beleid: aan de ene kant aandacht vragen voor mensenrechtenschendingen die worden begaan, en aan de andere kant het land voorzien van wapens die tegen burgers kunnen worden ingezet. Deze minister van Defensie, die zichzelf omschreef als «koopman zonder moraal», brengt liever zijn huishoudboekje op orde dan dat hij slachtoffers

van mensenrechtenschendingen voorkomt. Zijn begroting is echt op andere manieren sluitend te krijgen dan met het leveren van tanks aan een land dat minderheden de mond snoert.

Begin vorig jaar hebben we de gevolgen van de ongecontroleerde wapenhandel van deze regering gezien. We zagen de inzet van oud Nederlands materieel tegen demonstranten in Egypte en Bahrein. Vlak voor het bruut neerslaan van de revolutie in Libië werd bij het sonderen van de levering van wapenonderdelen aan Libië door het ministerie van EL&I nog positief geoordeeld op alle acht criteria van het Europees gemeenschappelijk standpunt wapenexport. De regering was ernstig in verlegenheid gebracht en staatssecretaris Bleker zei dat het doorzetten van het wapenexportbeleid zonder zelfkritiek onverstandig is. De minister van Buitenlandse Zaken zei: «Het zal duidelijk zijn dat wij lessen hebben geleerd». Nog geen jaar later zijn wij, als het aan deze bewindslieden ligt, terug bij af. Hoe kan dat? Het was toen en is nu duidelijk dat de Kamer veel te weinig zicht en controle heeft gehad op het losgeslagen wapenexportbeleid van de regering. Mijn aangenomen motie om als Kamer meer parlementaire controle op te eisen en de afspraak dat de Kamer voortaan veel sneller wordt geïnformeerd bij het afgeven van een vergunning, blijken ook nu cruciaal.

Het mag duidelijk zijn. De minister van Defensie had zich de moeite van dit debat en zijn inspanningen om de Kamer alsnog te overtuigen, kunnen besparen. Hij had zich al eerder, met de bescheidenheid die hem past wegens zijn demissionaire status en met het oog op zijn slechte track-record, bij de wens van de Kamer moeten neerleggen. Ik vraag hem dan ook klip-en-klaar te bevestigen dat hij dat nu zal doen. Ik roep mijn collega's ook op om hem hieraan te houden. Ik overweeg het via een zwaardere motie af te dwingen, als de minister nu niet zijn verzet staakt. Ik waarschuw hem dan ook alvast voor een VAO op korte termijn.

De heer **Hernandez** (PVV): Voorzitter. In Indonesië, de grootste islamitische staat ter wereld, worden tot vandaag de dag veelvuldig de mensenrechten geschonden van onder anderen Papoea's, Molukkers en christenen in het algemeen. De systematische onderdrukking, uitsluiting en mishandeling van christenen door de islam neemt hand over hand toe. De afgelopen vijf maanden moesten 22 kerken de deuren sluiten en vorige maand bepaalde de gouverneur van Atjeh, een aanhanger van de streng islamitische lijn, dat 16 kerkgebouwen in dat gebied gesloten moesten worden.

Christenen worden voortdurend gediscrimineerd en gepest met bureaucratische procedures door islamitische bestuurders. Er is eigenlijk sprake van een «low intensity jihad». Ook de vrijheid van meningsuiting staat zwaar onder druk. Onlangs zwichtte de Indonesische politie onder druk van islamisten en werd een concert van Lady Gaga verboden. Fantastisch, wat een democratie, wat een vrijheid en wat een tolerantie!

Wat de PVV betreft heeft Nederland een ereschuld ten opzichte van de Papoea's. Dit volk werd door Nederland onafhankelijkheid in het vooruitzicht gesteld. Er werd zelfs een vlag ontworpen. Deze prijkt nu op mijn revers. De Papoea's werden uiteindelijk aan Indonesië uitgeleverd. De Molukkers trof ditzelfde lot. Ook zij werden door Den Haag in de kou gezet. Sinds dat moment treedt het Indonesische leger kei- en keihard op tegen de inwoners die streven naar onafhankelijkheid.

De verkoop van de tanks is volgens de minister getoetst aan de acht criteria van het gemeenschappelijk standpunt van de EU aangaande het wapenexportbeleid. Ik zal daar heel kort over zijn. Wij hebben niets te maken met het zogenaamde EU-wapenexportbeleid. Wij laten ons niet leiden door regels van pennenlikkers uit Brussel.

Eind vorig jaar is in dit parlement een motie van mijn collega Kortenoeven met algemene stemmen aangenomen, waarin de regering wordt opgeroepen om de Indonesische regering met spoed aan te spreken op de

mensenrechtenschendingen. Wij moeten onszelf in de spiegel kunnen blijven aankijken na alles wat er gebeurd is, ook ten aanzien van de mensen op de publieke tribune die de volkeren, de Papoea's en de Molukkers, hier vertegenwoordigen. De PVV wil niet dat Nederland wapens verkoopt aan de islamitische Republiek Indonesië. Graag een reactie.

De investeringen die met de verkoopopbrengsten van de tanks gemeoid zijn, zijn voor de PVV niet onbelangrijk. Dat is dan ook de reden waarom wij dit dossier niet controversieel wilden laten verklaren. De regering kan, ook demissionair, wat de PVV betreft meteen op zoek naar andere kopers. Naar verluidt zijn er andere geïnteresseerden. Graag hoor ik van de bewindslieden welke landen concreet interesse hebben getoond.

De regering stelt zelf in een brief dat het moeilijk blijft om een compleet beeld te krijgen van de omvang en de aard van de mensenrechtenschendingen, vanwege het feit dat de Indonesische regering nauwelijks internationale organisaties en media toelaat. Welke garanties denken de bewindslieden dan te hebben dat de tanks niet in de Papoea-regio worden gestationeerd en ingezet? Bovendien voelt het Indonesische parlement helemaal niets voor deze deal, mede omdat het landschap er niet geschikt voor zou zijn.

In dit dossier dient de morele component zwaarder te wegen dan de financiële component. Wat de PVV betreft wordt er dus geen ruggengraatloze beslissing genomen om tanks aan islamitisch Indonesië te verkopen voor een snel, financieel gewin. Daar wil ik het graag bij laten.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Weet de heer Hernandez dat de toezegging en de garantie waar hij om vraagt, namelijk dat de tanks niet op West-Papoea zouden worden ingezet, aan het Indonesische parlement zelf is gegeven? Dat is dus dat parlement waarvan hij net zei dat het er niet mee instemt. Dit is precies de garantie die aan het parlement daar is gegeven.

De heer **Hernandez** (PVV): Volgens mij heb ik de vraag gemist. Of maakte de heer Ten Broeke alleen een opmerking?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik zal het iets simpeler formuleren. Dan gaat het lukken bij de heer Hernandez. Weet hij dat aan het Indonesische parlement, dat hij net zelf ten bewijze heeft opgevoerd, door het Indonesische leger is toegezegd dat de tanks niet op West-Papoea worden ingezet?

De heer **Hernandez** (PVV): De tijd van vertrouwen op blauwe of bruine ogen is bij mij echt voorbij. Toezeggingen zijn hartstikke mooi, maar zodra die tanks verkocht zijn, hebben wij er geen enkele zeggenschap meer over. Dan is het aan de Indonesische regering, ondanks alle mooie beloftes en alle mooie toezeggingen, waar zij die apparaten inzet. Nee, mijnheer Ten Broeke, wij gaan daar niet mee akkoord.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Maar dan is dat Indonesische parlement dus niets waard?

De heer **Hernandez** (PVV): Dat zijn uw woorden, niet de mijne.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Voorzitter. Vorig jaar tijdens de opstanden van de Arabische Lente zagen we beelden van wapens die ook uit Nederland afkomstig waren, onder andere pantservoertuigen in Egypte en Bahrein. Dit wilden we niet meer. Ook de regering was er niet gelukkig mee. We hebben toen met elkaar afgesproken dat de criteria van het wapenexportbeleid beter en strikter nageleefd moesten worden. De Kamer heeft verschillende moties aangenomen om dat exportbeleid aan te scherpen, zoals mijn motie die oproept om geen wapenhandel te

drijven met landen waar mensenrechtenschendingen plaatsvinden. Later volgde de motie van de heer El Fassed om geen tanks naar Indonesië te sturen.

Zeker, volgens de regering zien we vooruitgang in Indonesië, maar toch vinden er nog altijd mensenrechtenschendingen plaats. Dat wordt ook erkend in de brief van de minister van Buitenlandse Zaken. Ik citeer: «Er vinden gewelddadige incidenten plaats op Papoea, maar het gaat hier niet altijd om mensenrechtenschendingen». Niet altijd, maar het gebeurt dus wel. Daarom moeten we nu geen wapenhandel drijven met Indonesië en het kabinet moet die mensenrechtenschendingen ook niet bagatelliseren. Het kabinet suggereert dat het niet leveren van de tanks de goede relatie met Indonesië zou verstoren en dat je dit soort zaken dan niet meer aan de orde zou kunnen stellen. Dat is wat mij betreft de omgekeerde wereld. Je kunt geen diplomatie bedrijven met wapenleveranties. Het is bizar om eerst wapens te moeten leveren, zodat je vervolgens met een dialoog kunt protesteren tegen de mogelijke inzet van diezelfde wapens. Bovendien moet je de mensenrechtenschendingen niet reduceren tot een incident. Minister Rosenthal noemde de gewelddadigheden in de provincie Papoea begin dit jaar incidenteel. Er vindt daar dodelijk geweld plaats en helaas is dat aan de orde van de dag. Twee weken geleden zijn nog dertien mensen gedood. Waarom stemt de Indonesische regering niet in met het verzoek van Human Rights Watch om ngo's en journalisten tot het gebied toe te laten? Is onze eigen mensenrechtenambassadeur eigenlijk in Papoea geweest?

De regering probeert ons gerust te stellen door te zeggen dat de tanks niet in het gebied worden ingezet. Wat is die belofte waard? Er zijn nu ook pantservoertuigen aanwezig. Onze tanks kunnen capaciteit vrijmaken voor andere militaire inzet aldaar. En welke garantie hebben we? Hoe oordeelt de regering over de uitspraak van een Indonesische generaal dat de tanks wel degelijk overal ingezet kunnen worden?

Ik snap dat de regering graag van de tanks af wil. Defensie kampt met grote bezuinigingen en heeft ook nog een verlanglijstje voor nieuwe wapens, zoals de JSF, de onbemande vliegtuigen en deelname aan het raketschild. Echter, het zou te gek zijn om daarom de regels rond wapenexport op te rekken. Een wapen is geen gewoon product zoals een pakje boter. De regering dient hier uiterst zorgvuldig mee om te gaan. Niet voor niets hebben we criteria opgesteld: geen wapenhandel met landen waar mensenrechtenschendingen plaatsvinden. De regering wil toch niet dat deze tanks eerdags betrokken zijn bij illegaal geweld tegen Papoea's? Er is een glasheldere motie. En kom nu niet met het argument dat een ander land klaar zou staan om het over te nemen, zoals Duitsland. Nederland maakt een eigenstandige afweging. Houd uw rug recht. Laten we dit debat gebruiken om af te zien van deze omstreden deal met tanks.

De heer **Timmermans** (PvdA): Voorzitter. Op 13 december vorig jaar heeft de Kamer de regering bij de behandeling van de Defensiebegroting verzocht om deze tanks niet te leveren aan Indonesië. Ik neem het de regering helemaal niet kwalijk dat zij tussen toen en nu de Kamer ervan probeert te overtuigen, van dat standpunt af te wijken. Dat vind ik logisch als een regering daar sterk in gelooft. De regering voert daar argumenten voor aan: de mensenrechtenambassadeur is er geweest et cetera. Mijn fractie is echter niet overtuigd door de argumentatie van de regering, met name wat het afgesproken criterium voor mensenrechtenschendingen betreft. Ook voldoet deze transactie niet aan het criterium over interne spanningen. Dat zijn de criteria 2 en 3. Ik meen dat het dan toch vrij simpel is, zeker gezien de huidige verhouding tussen een demissionair kabinet en de Kamer. Als het resultaat van de discussie van vandaag zou zijn dat de Kamer in meerderheid bij haar standpunt blijft, heeft de regering nieuwe kansen na de verkiezingen. Dan moet de regering het maar aan de nieuwe Kamer voorleggen. Deze Kamer echter heeft

daarover een helder standpunt ingenomen. Als dat vandaag niet wijzigt – wat mijn fractie betreft wijzigt dat vandaag niet – zal het kabinet deze beslissing niet kunnen nemen.

Tegelijk voeg ik daaraan toe dat het mijn fractie anders dan de fractie van de PVV ontzettend spijt dat er geen uniform Europees wapenexportbeleid is. Dat is onnodig schadelijk voor de Nederlandse industrie en voor een gemeenschappelijk Europees buitenlandbeleid. Dan kom je namelijk altijd, zoals nu ook dreigt te gebeuren, terecht in een concurrentiestrijd met andere Europese landen die een heel andere interpretatie van de wapenexportcriteria geven. De inspanning van mijn fractie is er sterk op gericht om te komen tot een uniform Europees wapenexportbeleid. De bewindslieden weten dat; we hebben dat eerder besproken. Als eenmaal is vastgesteld dat iets al dan niet voldoet aan strenge criteria op mensenrechtengebied, mag er geen concurrentie tussen lidstaten meer ontstaan. Ik zal nog zoeken naar een uitspraak door de Kamer, als het verslag van dit algemeen overleg op de plenaire agenda wordt gezet.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Dit is een helder betoog van de heer Timmermans, ook in lijn met het betoog dat hij hield tijdens het AO Wapenexport op 24 maart 2011. Als ik het goed begrijp, heeft hij toen de volgende criteria genoemd; ik wil het goed begrijpen om de ontwikkeling van de positie van de PvdA sindsdien te kunnen bezien. Het regime moet democratisch zijn, er kan niet aan een spanningsgebied geleverd worden en het land moet niet disproportioneel veel uitgeven aan defensie. Ik denk dat wij het erover eens kunnen zijn dat 1,2% niet disproportioneel veel is. Tevens moet er worden voldaan aan de acht criteria. Op twee criteria is de heer Timmermans kennelijk nog niet overtuigd. Hij zegt dat de PvdA vasthoudt aan de motie en nu niet overtuigd is. Dat betekent dus dat de regering beter haar best moet doen of dat er andere feiten op tafel moeten komen.

De **voorzitter**: Dit was een lange interruptie. Ik sta geen vervolgvraag toe.

De heer **Timmermans** (PvdA): In mijn bijdrage zei ik al dat wij ervan overtuigd zijn dat niet wordt voldaan aan de criteria 2 en 3, vanwege de mensenrechtensituatie en de aard van deze wapens. Indonesië is niet bepaald een land dat moet vrezen voor een buitenlandse invasie, maar schaft wel heel zware wapens aan die alleen op het land kunnen worden ingezet. Welk land is dat? Hoogstwaarschijnlijk het eigen land. Ik zie daarin geen grote veranderingen. Op basis daarvan en gelet op de interne spanningen in Indonesië en het feit dat het Indonesische parlement zelf zorgen heeft geuit op dit punt, komen wij tot de conclusie dat er op dit moment niet voldaan wordt aan de criteria 2 en 3. Het staat de regering echter vrij om op een later moment te proberen een nieuwe Kamer ervan te overtuigen dat er dan wel aan de criteria wordt voldaan. Mijn fractie is op dit moment echter glashelder: wij zijn niet overtuigd en wij zien geen enkele reden om een ander standpunt in te nemen dan ten tijde van het aannemen van de motie-El Fassed.

De heer **Ormel** (CDA): Ten tijde van het kabinet-Balkenende/Bos zijn onder andere vuurleidingssystemen, delen van motoren van F-16-gevechtsvliegtuigen, korvetten et cetera geleverd. Voldeden die leveranties op dat moment aan de criteria 2 en 3? En wat is er veranderd in de ogen van de fractie van de PvdA?

De heer **Timmermans** (PvdA): Dank voor deze vraag. De PvdA-fractie neemt ook een ander standpunt in dan de PVV. De PVV zegt namelijk dat je absoluut nooit wapens mag leveren aan Indonesië. De korvetten vind ik een heel interessant voorbeeld. Die worden gebruikt voor piraterijbestrijding. Dat is zeker in het belang van de internationale rechtsorde en

ook in het belang van de Nederlandse koopvaardij. Daarom voldoen deze wapens in onze ogen aan de criteria die gesteld worden in het wapenexportbeleid. Dat geldt niet voor gevechtstanks. Dat is het verschil.

De heer **Ormel** (CDA): Maar je bent met een F-16 of een korvet toch sneller in Papoea dan met een tank?

De heer **Timmermans** (PvdA): Ja, maar voor zover ik weet kun je met een korvet niet het land op, tenzij de mensen van de Schelde mij van het tegendeel kunnen overtuigen.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Het is een interessante vraag van de heer Ormel. Ik heb een andere vraag. Klopt het dat het wapenexportbeleid in het verleden door het parlement pas achteraf gecontroleerd kon worden? Dat je je dus eigenlijk pas achteraf een oordeel kon vormen maar dat je wapenexport nooit kon voorkomen? Is het niet zo dat er sinds begin vorig jaar, dankzij de aangenomen moties in dit huis en vanwege de verlegenheid waarin de regering is gebracht, wel een mogelijkheid is tot meer parlementaire controle vooraf, zoals dat ook in het Amerikaanse Congres gebeurt?

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik weet niet of dat nou echt een vraag is. Het is in ieder geval een vraag naar de bekende weg. We hebben hierbij ook te maken met overtollig defensiematerieel. Hierbij geldt ook de motie-Van den Doel c.s., waarmee er sowieso betrokkenheid van de Kamer is. Ik kan deze vraag dus wel met «ja» beantwoorden, maar hierbij geldt ook nog eens een ander regime.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Dit land staat voor een moeilijke opgave. Deze week nog liet CPB-directeur Teulings weten dat de komende jaren 20 mld. moet worden bezuinigd. De Nederlandse overheid geeft meer uit dan er binnenkomt. De VVD kiest ervoor om minder geld uit te geven. Andere partijen zeggen dat het er niet om gaat wat je uitgeeft; zij willen vooral economische groei en banen creëren en zij willen dat er meer binnenkomt. De VVD wil ook meer inkomsten en vooral meer banen, op de korte en op de lange termijn maar ook op de zeer korte termijn. 200 mln. met één handtekening, voor de verkoop van overbodige tanks aan een bevriend en democratisch land. Een bedrag van 200 mln. dat naar een ministerie gaat, een werkgever met 60 000 hardwerkende Nederlanders die hun loon verdienen en die hun hypotheek moeten betalen. Een ministerie dat het moeilijk heeft en nog moeilijker gaat krijgen als je de programma's van sommige partijen mag geloven. Sommige partijen willen geen tanks verkopen aan Indonesië, want Indonesië is een slecht land. Dan is het altijd weer tijd voor een links of een anti-islamitisch geheven vingertje van 200 mln. Laten we echter eens naar de feiten kijken.

De heer **Hernandez** (PVV): Dat is hartstikke mooi. Hier praat absoluut een man die uit is op financieel gewin. Was het niet de heer Ten Broeke die samen met zijn collega van het CDA begin dit jaar vragen stelde over het gevangen zetten van Papoea's, nadat zij de vlag hadden gehesen? Was het niet zo dat de heer Ten Broeke zich daar zorgen over maakte en het nodig vond om de regering te bevragen? Wil dezelfde heer Ten Broeke nu glashard wapentuig verkopen aan hetzelfde land dat mensen, over wie hij zich zorgen maakte, gevangen heeft gezet?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Wij hebben zelfs de motie-Kortenoeven gesteund. Ook ik heb mij in het debat van 22 december 2011 over de mensenrechtensituatie in West-Papoea zorgen gemaakt. Overigens heb ik mij ook zorgen gemaakt over andere delen van Indonesië. Ik heb ook

moeten vaststellen dat de feiten na een paar maanden weleens wat anders komen te liggen, maar die zorgen staan. Die staan overigens ook in het verslag dat wij ontvingen van de mensenrechtenambassadeur. Die worden ook door niemand onder de tafel geschoven. De vraag is alleen of je je vervolgens wilt houden aan de regels die je zelf hebt gesteld ten aanzien van de wapenexport. Dat doen wij en dat doet deze regering. Vervolgens is het aan de heer Hernandez om aan te tonen waar dat niet het geval is. Ik ben het dan ook oneens met de heer Hernandez en anderen, ook met de heer Timmermans, die stellen dat niet wordt voldaan aan criteria 2 en 3 van het Europees exportbeleid. Volgens mij wordt daar wel aan voldaan en daar gaat dit debat over.

De heer **Hernandez** (PVV): Ik ben echt verbaasd. Inderdaad, de VVD-fractie heeft zelfs een motie van de heer Kortenoeven ondersteund, waarin openlijk erkend wordt dat Indonesië de mensenrechten schendt. Ik denk dat minister Hillen in dit geval een fout heeft gemaakt. Niet minister Hillen is de koopman zonder moraal, maar de heer Ten Broeke is de koopman zonder moraal. Minister Hillen is in dit geval de dominee zonder moraal. Ik concludeer dan maar dat we te maken hebben met gewetenloze liberalen.

De **voorzitter**: Dit was geen vraag. De heer Ten Broeke vervolgt zijn betoog.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik zal het morele lesje van de heer Hernandez nog eens op mij laten inwerken. Ik vrees dat het, zeker aangezien het van hem komt, niet al te veel indruk zal maken, maar ik zal het nog eens in overweging nemen.

Laten we de feiten eens bekijken. Worden in Indonesië tanks gebruikt tegen burgers? Het antwoord is «nee», sterker nog: Indonesië heeft al 400 tanks. Amnesty International heeft nul mensenrechtenschendingen met die tanks gerapporteerd. Geen enkele mensenrechtenexpert heeft beweerd dat tanks zijn ingezet. Geen enkele militaire expert heeft beweerd dat ze kunnen worden ingezet in het bergachtige West-Papoea. Daar zijn ze ook niet voor gekocht. De Indonesische minister van Defensie heeft al meerdere malen aangegeven, ook aan het eigen parlement, dat de tanks niet in West-Papoea worden gestationeerd. Ze worden gekocht omdat het leger wordt gemoderniseerd. Ze worden gestationeerd op Java, waaronder in de steden Jakarta en Soerabaja. Verbeterd het niet verkopen van tanks aan Indonesië de mensenrechtensituatie? Het antwoord is wederom «nee».

Wat kan, zo zeg ik tegen de heer Hernandez, Nederland dan doen om die mensenrechtensituatie te verbeteren? In de eerste plaats in EU-verband doorgaan hierover met de Indonesiërs te spreken. Vorig jaar sprak de Kamer over het nieuwe verdrag tussen de EU en Indonesië, dat niet gesteund werd door de heer Hernandez. Daarmee gaf hij een kans weg om de Indonesiërs specifiek op mensenrechten aan te spreken. Dat kan nu juist wel. Daarnaast is Nederland het enige EU-land dat direct contact met Indonesië over de mensenrechten heeft. De relatie tussen Nederland en Indonesië in de afgelopen jaren is zelfs zo verbeterd dat de Indonesiërs daarvoor zelf naar Nederland komen. Dat is allemaal het gevolg van een zorgvuldig hernieuwde relatie tussen ons en Indonesië sinds de excuses van Ben Bot in 2005. Nederland erkent de territoriale integriteit van Indonesië. De reset van de betrekkingen tussen beide landen heeft de afgelopen jaren tot resultaten geleid die door mensenrechtenorganisaties, door de ministeries en ook door de Kamer zijn erkend. Voor een aantal partijen in dit parlement is dat nog steeds niet genoeg. Wat echt zou helpen, is onze democratische Indonesische vrienden keihard schofferen. Het liefst met het geheven vingertje van de oud-kolonisator.

Indonesië is een drijvende kracht achter Asean en achter de mensenrechtenraad van Asean. Het is het enige land dat daar zelfs een ngo in laat optreden. Het is een land dat een belangrijke rol heeft gespeeld bij de politieke omwentelingen in Birma. Een land waar het leger na de reeks van hervormingen juist democratisering ondersteunt. Een land dat volgens Freedom House het enige land in Zuidoost-Azië is met de rating «free» en niet, zoals de buurlanden, met de rating «partly free». Een land met een eigen mensenrechtenraad, die door de UNHCR is gewaardeerd met een A-rating; daar zijn we zelfs in Nederland nog niet aan toe. Een land dat op de democratie-index van The Economist het cijfer 6,53 scoort. Dat is een hoger cijfer dan de NAVO-lidstaten Albanië en Turkije scoren en daarmee staat Indonesië op gelijke hoogte als EU-lidstaat Roemenië. Die landen zijn daarmee dus direct gewaarschuwd als ze hier nog F-16's willen kopen. Indonesië is een land dat zijn leger en vloot wil moderniseren, omdat het in staat wil zijn om zichzelf te kunnen verdedigen. Het recht op zelfverdediging, zo zeg ik tegen de heer Hernandez, mogen wij geen enkel democratisch land ontzeggen.

De VVD wil overtollige tanks verkopen aan een democratisch Indonesië, omdat dit land simpelweg voldoet aan de criteria die Europa daarvoor heeft opgesteld. Omdat Indonesië net als elk ander democratisch land het recht heeft om zich te verdedigen en omdat Nederland de goede relaties met Indonesië moet koesteren. Ten slotte, omdat Nederland en het ministerie van Defensie 200 mln. inderdaad heel goed kunnen gebruiken.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): De heer Ten Broeke zegt eigenlijk dat je die tanks aan Indonesië moet verkopen, juist als je daarop invloed wilt houden. Volgens hem houdt je dan namelijk die dialoog gaande. Dat gelooft hij toch zelf niet? En wat vindt hij van de brief van de minister van Buitenlandse Zaken, waarin staat dat het «niet altijd gaat om mensenrechtenschendingen in Indonesië». Er vinden volgens de regering «gewelddadige incidenten» plaats.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Dat geloof ik niet, omdat ik het niet gezegd heb. De heer Van Dijk maakt ervan dat je pas een relatie met elkaar begint als je tanks verkoopt. Nee, het is andersom. Je hebt een relatie met elkaar, die gelukkig verbeterd is, en binnen die relatie past het dat je tanks kunt verkopen als je je eigen regels serieus neemt. De heer Van Dijk kan toch ook niet ontkennen dat de inspectie van Buitenlandse Zaken heeft gezegd dat de situatie aanzienlijk verbeterd is? Die nemen we hier elk jaar heel serieus. Daardoor kon al materieel, waaronder die korvetten, door het vorige kabinet, waar ook andere partijen in zaten, worden verkocht. Wat overigens de gewelddadige incidenten betreft: die vinden ook plaats in Roemenië en andere landen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Het is schandalig hoe de heer Ten Broeke voorbijgaat aan het punt dat ook door de regering, dus niet alleen door de oppositie, wordt erkend: er vinden gewelddadige incidenten plaats, de situatie is buitengewoon schimmig. De heer Ten Broeke weet dus ook niet waar hij aan begint met de verkoop van tanks. Hoe zit het met het democratische gehalte van de VVD? Er ligt een duidelijke Kameruitspraak: geen tanks naar Indonesië. Waarom respecteert de heer Ten Broeke dat niet?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Hierop heb ik twee dingen te zeggen. In de eerste plaats moet u het predicaat «schandalig» heel snel inslikken, want ik heb hier een- en andermaal gewezen op het geweld dat plaatsvond. Wij hebben deelgenomen aan alle debatten daarover, alle moties gesteund en steun verleend aan de uitspraak waar de heer Kortenoeven in de Kamer om vroeg. Ik kan mijn tekst nog een keer voorlezen, maar dat zal ik niet doen. Die geweldsincidenten hebben plaatsgehad en die hebben ook wij

zeer serieus genomen. Maar wat zegt de mensenrechtenambassadeur daar dan over? Het is in sommige gevallen onbewezen of ze direct van de regering komen. In sommige gevallen is dat het geval, in sommige gevallen is het onderlinge strijd. Het beeld is wat dat betreft zeer diffuus. Om, zoals de heer Van Dijk doet, daaruit af te leiden dat de verkoop van tanks dus zal leiden tot mensenrechtenschendingen op West-Papoea, is niet alleen onbewijsbaar maar ook gewoon niet juist. Indonesië geeft namelijk aan dat de tanks daar niet gestationeerd worden. Ze kunnen daar ook niet gestationeerd worden. Dus zal de heer Van Dijk hard moeten maken dat die tanks daaraan bijdragen, want anders neemt hij de regels die we samen hebben afgesproken, niet langer serieus.

De voorzitter: De heren El Fassed en Hernandez hebben beiden nog een vraag. Ik vraag de heer Ten Broeke nogmaals om iets te korter te antwoorden.

De heer El Fassed (GroenLinks): Anderhalf jaar geleden kwam de evaluatie uit van het Nederlands wapenexportbeleid. Daarin staat ook hoe er onder andere met het mensenrechten criterium wordt omgegaan. De conclusie luidde dat het beleid bij met name de verkoop van overtollig defensiematerieel, waarbij de regering zowel koopman als vergunningverlener is, nogal eens diffuus is met betrekking tot de toepassing van het mensenrechten criterium. Deelt de heer Ten Broeke die conclusie dan niet?

De heer Ten Broeke (VVD): De heer El Fassed is eigenlijk altijd heel consistent. Hij wil maar één exportbeleid, en dat is geen exportbeleid. De Kamer moet zich houden aan de regels die zij zelf heeft vastgesteld. Als je dan kijkt naar het criterium dat hier ter discussie staat, namelijk of er mensenrechten zijn geschonden, het zogenaamde tweede criterium, moet je dus vaststellen of die tanks, de wapens die worden verkocht, zelf zullen bijdragen aan het schenden van de mensenrechten. Dat geldt niet voor die tanks. Dat gold niet voor die boten. En dat gold ook niet voor de onderdelen van F-16's die wij de afgelopen jaren hebben verkocht. Die verkopen liepen op tot een bedrag van 615 mln. Destijds, toen Indonesië nog veel minder ver was in zijn democratische ontwikkeling, hebben wij het niet laten lopen. De VVD is er niet voor om het te laten lopen, nu wij de zorgvuldige afweging hebben gemaakt. Dat zou GroenLinks ook eens moeten doen.

De heer El Fassed (GroenLinks): Het Nederlandse en Europese exportbeleid stelt niet dat je geen tanks of militair materiaal kunt verkopen. Het stelt dat je rekening moet houden met de risico's op mensenrechtenschendingen. Daarmee is niet uitgesloten dat je wapens verkoopt, maar je moet wel serieus rekening houden met het risico van mensenrechtenschendingen. In dit geval zijn die risico's hoog. Waarop baseert de heer Ten Broeke zich bij het bepalen van de risico's van mensenrechtenschendingen, als de mensenrechtenrapporteur niet eens in West-Papoea mag komen?

De heer Ten Broeke (VVD): Dat nemen we serieus, omdat we eerst alle criteria zijn langsgelopen. Die zijn ook afgevinkt. Het is typerend dat u dat tweede criterium wel noemt maar dat u het niet kunt ontkrachten. Dat nemen we serieus, doordat we de mensenrechtenambassadeur erheen hebben gestuurd; dat kunnen niet eens alle landen zeggen. Die heeft verslag uitgebracht en die ziet dat bezwaar ook niet. Dat nemen we serieus, als je het inspectierapport bekijkt. Dat nemen we serieus, want uit de mensenrechtenrapporten blijkt dat Indonesië een goede ontwikkeling doormaakt. Ik neem het ook serieus, omdat ik het ook zelf nog een keer kan beoordelen en er hier zelf voor zit.

De heer **Hernandez** (PVV): Ik heb het net al gezegd. Uw hele betoog bewijst dat we in dezen te maken hebben met een gewetenloze liberaal. Uw partij bezuinigt niet alleen het land kapot, u geeft net zelf toe dat het moeilijk te bewijzen is dat er mensenrechtenschendingen plaatsvinden in Indonesië. En toch wilt u wapens aan dat land verkopen. Legt u dat eens uit, zeker tegenover alle mensen hier op de publieke tribune. Verklaart u dat eens.

De **voorzitter**: Dit is geen uitnodiging om uw hele betoog over te doen, mijnheer Ten Broeke. Graag een kort antwoord.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Dat zal ik doen. Het is heel simpel. We hebben het Europese framework op basis waarvan al dan niet wapens kunnen worden geleverd. Dat moet worden afgelopen en dat is hierbij gebeurd. Aan alle acht criteria wordt voldaan. We kunnen daar verschillend over denken – dat is de aard van dit debat – maar ik ben van mening dat aan die criteria is voldaan. We hebben dat vervolgens nog eens laten toetsen door een rapport dat is opgesteld door de mensenrechtenambassadeur. Natuurlijk kijk ik ook naar de toezegging die daarbovenop door de Indonesische minister van Defensie niet alleen aan ons maar ook aan het eigen parlement is gedaan. In dat parlement is ook kritiek op deze deal, maar men stemt er wel degelijk mee in. We hebben dus het Indonesische parlement gehoord, we hebben de Indonesische regering gehoord, we hebben onze eigen regering gehoord, we hebben de inspectie aan het werk gezet, we hebben de ambassadeur erheen gestuurd en we hebben onze eigen beoordeling gemaakt. Dat is allemaal op basis van dit kader geschied. Wat wil de heer Hernandez nog meer?

Mevrouw **Hachchi** (D66): Voorzitter. Dit is een zwaar jaar voor Defensie. De gedoogcoalitie van VVD, CDA en PVV besloot om 635 mln. op Defensie te bezuinigen. Met het achterstallige onderhoud werd het 1 mld. structureel. Medewerkers worden ontslagen, opleidingen worden korter, het investeringsbudget daalt, eenheden komen stil te liggen en materieel moet worden verkocht. Drie pantserhouwitsers, vijftien F-16's, vier mijnenbestrijdingsvaartuigen, de Cougar-helikopters, het DC-10-transportvliegtuig, een bevoorradingsschip en alle Leopard-tanks. Bij de verkoop van militair materieel staan voor D66 acht criteria voorop. Dat zijn de criteria van het gemeenschappelijk standpunt van de EU. Zijn er sancties, worden mensenrechten gerespecteerd, wat is de interne situatie in het aankoopland, hoe staat het met de stabiliteit in de regio en met de nationale veiligheid van het verkopende land, hoe gedraagt het kopende land zich in de internationale gemeenschap, is er een risico dat het materieel in verkeerde handen terecht komt en is het materieel compatibel met de technische en economische capaciteit van het ontvangende land? Deze criteria zijn voor ons leidend. Daarover willen wij met het kabinet debatteren. Wij willen niet zonder debat een motie indienen om niet te verkopen, maar wij willen een discussie voeren over de inhoud en over de internationale afspraken. Allereerst vindt D66 dat de criteria een herbeoordeling vereisen, zodat het kader helderder wordt. Deelt het kabinet deze mening? Gaat het kabinet daarvoor in Europa pleiten? Ook willen wij dat de mensenrechtenambassadeur bij grote wapenexportdeals advies geeft op de acht criteria. Ik zou graag een motie indienen waarin dit wordt bepleit, maar ik verneem graag eerst de reactie van het kabinet. Verder vindt D66 dat er in de toekomst een onafhankelijke scheidsrechter moet komen, die de criteria onafhankelijker dan nu toetst. Zodat niet langer de EU-lidstaten zelf de afweging maken, maar de Europese Commissie op de langere termijn beslist en op korte termijn een openbaar advies geeft. Wat vindt het kabinet hiervan? Ik heb dit vorige week al

voorgesteld bij minister Hillen en hij heeft mij toen beloofd om daarop terug te komen. Ik ben benieuwd naar de reactie van het kabinet. Indonesië heeft interesse in onze Leopard-tanks. Volgens de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie doorstaat Indonesië de toets. Dat schrijven zij in één zinnetje: de toetsing is op alle criteria positief uitgevallen. Waarom is er geen analyse per criterium gemaakt? Waarom is de brief niet ondertekend door de staatssecretaris van EL&I? Het exportbeleid schrijft toch ook voor dat de minister van EL&I toetst? Kan er vandaag per punt uitleg worden gegeven?

Duidelijk is dat er geen wapenembargo voor Indonesië geldt. Mijn fractie vindt het in de regel onverstandig als mensen eigenstandig wapenembargo's instellen. Wapenembargo's zijn natuurlijk pas effectief als zij internationaal zijn afgestemd en internationaal worden uitgevoerd. Gezien de stabiliteit in de regio en de manier waarop Indonesië zich in de wereld gedraagt, ziet mijn fractie geen grote problemen. De belangrijkste vraag is echter de mensenrechtensituatie. Volgens de wereldrapportage 2012 van Human Rights Watch heeft Indonesië de afgelopen dertien jaar grote stappen gezet om een stabiel, democratisch land te worden. Op de Democracy Index van The Economist – de heer Ten Broeke verwees er al naar – worden 167 landen beoordeeld op hun democratisch gehalte. Noorwegen staat op plek één, Nederland op 10, en Indonesië op 60, dat daarmee Servië, Macedonië, Hongkong, Turkije, Cambodja en Oman achter zich laat. De mensenrechtenambassadeur zegt dat de mensenrechtensituatie sterk verbeterd is. Nederland heeft vanaf het jaar 2000 ook een lange lijst militaire goederen aan Indonesië verkocht.

Natuurlijk liggen er nog veel uitdagingen in Indonesië. Volgens Human Rights Watch is de straffeloosheid van militairen een groot probleem. De mensenrechtenambassadeur wijst op de complexe mensenrechtensituatie en het risico van radicale groepen. We kennen allemaal de mensenrechtenschendingen in Atjeh, Oost-Timor en recenter in West-Papoea. Mijn fractie verwacht een stevige lijn van het kabinet daarop.

Tot slot. D66 wenst een herbeoordeling van de EU-criteria en een standaardadvies van de mensenrechtenambassadeur. Wij zien voortaan graag een Europese scheidsrechter bij grote wapendeals. Ook willen wij meer helderheid over de toetsing van het kabinet bij de verkoop van de Leopard-tanks aan Indonesië.

De heer **Ormel** (CDA): Voorzitter. Het is vandaag een belangrijke dag voor de bilaterale verhoudingen tussen Nederland en Indonesië. Deze verhoudingen bestaan al eeuwenlang en Nederland kan daarbij bepaald niet van een onbesmet blazoën spreken. Wij hebben zeker zorgen over de mensenrechtensituatie op Papoea, met name vanwege het gebrek aan schoon drinkwater, goede gezondheidszorg en scholing. Er is op Papoea ook sprake van een afscheidingsbeweging, wellicht van meerdere. De CDA-fractie erkent, evenals de Nederlandse regering, de territoriale integriteit van Indonesië. Dat neemt niet weg dat autonomie binnen dat enorme eilandenrijk best wel wat meer ontspannen tegemoet zou kunnen worden getreden door de centrale, Indonesische autoriteiten. Hoe oordeelt de minister van Buitenlandse Zaken over de ontwikkeling van het denken binnen Indonesië zelf over autonomie binnen de territoriale integriteit van Indonesië? Zijn de minister en/of de EU daarover in gesprek met Indonesië? In een ander deel van Indonesië, in Atjeh, heeft een enorme burgeroorlog plaatsgehad. Die is opgelost. Dat was een gelukkig bijverschijnsel van de afschuwelijke ramp met de tsunami. Op de Molukken zijn spanningen. Op diverse eilanden zijn interreligieuze en interetnische spanningen, met name veroorzaakt door de transmigratie van Javanen naar andere delen van het enorme eilandenrijk. Kortom, problemen te over. Dat is het halflege glas.

Het halfvolle glas laat zien dat er in Indonesië een democratische omwenteling heeft plaatsgevonden die haar weerga niet kent. Vijftien jaar

geleden, met de val van Soeharto, stond Indonesië op de plek waar nu Egypte staat. Het is gelukt om het leger terug de kazernes in te krijgen. Indonesië stond op de plek waar Pakistan stond. Pakistan is het niet gelukt om het leger terug de kazernes in te krijgen. Indonesië heeft een mensenrechtenraad. Indonesië heeft een democratisch gekozen parlement. Het gaat met schokken, maar die ontwikkeling vindt ook in parlementen in Europa plaats. Indonesië is een voorbeeld in de regio Zuidoost-Azië. Indonesië heeft een belangrijke rol gespeeld in het democratiseringsproces dat nu in Birma plaatsvindt. Kortom, dit zijn allemaal aspecten waar de CDA-fractie met ontzag naar kijkt.

Natuurlijk zijn er zaken die nog niet goed gaan. Er zijn ook incidenten, waarbij het zeer moeilijk is om ze vanaf hier goed op waarde te schatten. Daarom is het goed dat de mensenrechtenadviseur in Jakarta is geweest. Is het mogelijk, zo vraag ik de minister, om de mensenrechtenadviseur in aansluiting op de gesprekken in Jakarta spoedig ook de betrokken gebieden te laten bezoeken? Dat is nodig om goed op de hoogte te zijn. Bij sommige spanningen, die hier worden vertaald in mensenrechtenschendingen, gaat het namelijk om spanningen tussen de politie en het leger. Densus 88, speciale politiebrigades, zijn beter bevoorrad en bewapend dan het leger. Kortom, het is goed om over al deze zaken in contact te zijn met Indonesië. Het is goed om in een dialoog te laten merken dat je begrip hebt voor hun situatie maar dat je hen tegelijk aanspoort om verbeteringen plaats te laten vinden. Dat lukt alleen als wij niet op hun tenen gaan staan, als wij hun niet de les lezen door te zeggen: wij verkopen geen wapens aan u.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Het CDA benoemt de huidige spanningen in Indonesië. Dat is terecht, want die zijn er. Volgens mij is er ook veel onzekerheid en onduidelijkheid over de precieze gang van zaken, bijvoorbeeld vanwege het feit dat de mensenrechtenambassadeur in bepaalde gebieden niet eens mag komen. Begrijp ik nu dat het CDA zegt: voordat daar duidelijkheid over is, moet je geen grote transacties zoals de verkoop van tanks plegen?

De heer **Ormel** (CDA): Nee. Door een dialoog te voeren en door een economische partner te zijn, is het mogelijk om ook kritiek te uiten. Als je niet met elkaar in dialoog bent, kun je geen kritiek uiten. Tegelijk plaatsen ook wij vraagtekens. Daarom verzoeken wij om de mensenrechtenadviseur toegang te geven tot Papoea, tot de Molukken. Zoiets lukt niet meteen, dat moet je opbouwen in een relatie. Niet ieder volk is zo direct als het Nederlandse. Daar komt nog bij dat Indonesië in een geopolitiek spannend gebied ligt, met een enorme wapenopbouw voor China en met de Straat van Malakka, de doorvoerstraat voor olie. Als een land zich daar wil verdedigen tegen buitenlandse opbouw, wie zijn wij dan om dat land zijn recht op zelfverdediging te onthouden?

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Het is een heel opmerkelijke redenering om niet vooraf, voordat er wordt overgegaan tot de verkoop van tanks, transparantie over de precieze situatie te eisen. Maar goed, ik heb een vervolgvraag. Deelt het CDA de mening dat, als de Kamer vandaag duidelijk maakt geen tanks aan Indonesië te willen verkopen, de regering het dan ook niet zou moeten doen?

De heer **Ormel** (CDA): We kunnen als een neokoloniale moraalridder zeggen dat wij niets doen. Denkt de heer Van Dijk dat wij daarmee de mensen in Indonesië helpen? Ik ben ervan overtuigd dat dit niet zo is. Het gaat hierbij niet zozeer om de verkoop van tanks maar om de bilaterale verhoudingen tussen twee landen die een lange historie met elkaar hebben. Daarbij is het in ons belang dat de mensenrechtensituatie verbetert. Wij denken dat belang beter te dienen door tanks te verkopen

en door met hen in contact te blijven dan door te zeggen: wij doen dat allemaal niet, we sluiten de deur en wij praten gewoon niet meer met jullie.

De voorzitter: Daarmee zijn we aan het eind gekomen van de eerste termijn van de Kamer. De regering heeft een spreektijd van 30 minuten, want het AO moet echt om 18.00 uur klaar zijn. Ik sta twee interrupties – heel korte alstublieft, anders lukt het niet – toe per persoon. Ik geef het woord aan de minister van Buitenlandse Zaken, de heer Rosenthal.

Minister Rosenthal: Voorzitter. Ik dank de leden van de commissies voor hun inbreng in de eerste termijn. Collega's Hillen en Bleker en ik stellen het zeer op prijs om het overleg over dit belangrijke onderwerp te mogen voeren. In onze brief aan de Kamer van 8 mei hebben wij geschreven dat wij mede gezien de huidige demissionaire status van het kabinet een mogelijke transactie met de grootst mogelijke zorgvuldigheid willen wegen. De standpuntbepaling van de Kamer nemen wij daarbij zeer serieus. Dat is ook de reden dat wij hier nu zitten. Er is een bijzondere situatie, wat ook uit die brief bleek.

Voorzitter, u hebt me tot een hoog tempo aangezet, dus ik zal mij beperken tot de kernpunten. Het deel dat aan mij toekomt, is de toetsing van de mogelijke deal aan het gemeenschappelijk standpunt van de Europese Unie; het gaat daarbij om acht criteria. Mijn collega van Defensie zal een toelichting geven op de mogelijke overeenkomst met Indonesië. Collega Bleker zal de vergunningverlening zelve en aspecten die het Nederlandse bedrijfsleven betreffen, aan de orde stellen.

Het gemeenschappelijk EU-standpunt wordt getoetst aan acht criteria. Deze weeg je, waarna je tot een bepaalde conclusie komt. Nadat we die acht criteria zijn langsgelopen, is onze conclusie in dit geval dat de verkoop van de tanks de toets kan doorstaan. Ik zal ze achtereenvolgens met de commissie langslopen.

Het eerste criterium: is er een embargo of niet? Neen, er is geen wapenembargo tegen Indonesië. De in het oog springende punten zijn het tweede en derde criterium.

Het tweede criterium is mensenrechten. Erkend moet worden dat er nog steeds volop zorgen zijn over de mensenrechtensituatie in Indonesië. De regering loopt daar niet voor weg. Er is bijzondere aandacht voor de situatie in Papoea en de geweldsincidenten die zich daar hebben voorgedaan, ook de afgelopen weken nog. Het is nadrukkelijk van belang om daarbij – de heer Van Dijk sprak er een paar keer over – een onderscheid te maken tussen geweldsincidenten als such en geweldsincidenten die met mensenrechten te maken hebben. Veel incidenten vinden plaats tussen met elkaar rivaliserende groeperingen in Papoea zelf. Veel andere incidenten hebben simpelweg te maken met commune en andere criminaliteit. Overigens is OPM een organisatie, met als doel afscheiding van Indonesië, die het geweld zeker niet schuwt. Dit is de mensenrechtenambassadeur in zijn gesprekken tegengekomen.

Naar het oordeel van de regering is er sinds 1998 stevige vooruitgang geboekt bij de mensenrechten. Er is een grote mate van vrijheid van meningsuiting en het conflict in Atjeh is beëindigd. Nog niet zolang geleden hebben daar vrije verkiezingen plaatsgehad, waarbij de voormalige verzetsbeweging de boventoon heeft gesleept. Nederland en de EU blijken in toenemende mate in staat om met de Indonesische autoriteiten over de mensenrechtensituatie een constructieve dialoog aan te gaan. Binnen het criterium van de mensenrechten is van groot belang dat het gemeenschappelijk standpunt van de Europese Unie met zich meebrengt dat er een rechtstreeks verband moet zijn tussen geconstateerde schendingen en de aard van de goederen. Indien er geen verband tussen bestaat, is er geen grond voor afwijzing. In de brief aan de Kamer hebben

wij gemeld dat de tanks niet worden ingezet met die strekking en dat er geen reden is om te vrezen dat dit in de toekomst wel zal gebeuren. In het contact met de minister van Defensie van Indonesië en face-to-facecontact met mijn Indonesische collega in Brunei is nadrukkelijk naar voren gebracht dat de tanks niet op Papoea maar op Java zullen worden gestationeerd.

Net als het tweede is ook het derde criterium van groot belang: is er sprake van interne conflicten? Indonesië is een stabiele democratie. De interne veiligheidssituatie is sinds 1998 fors verbeterd. De invloed en macht van de strijdkrachten is zeer ingeperkt. We kunnen in het land nu spreken van een situatie waarin de civiel-militaire betrekkingen op orde zijn. Dat is anders dan voorheen. Natuurlijk baren de interne spanningen, met name in Papoea en op de Molukken, zorgen. De Nederlandse regering spreekt Indonesië daarop voortdurend aan. Laatstelijk is dit gebeurd bij het bezoek van onze mensenrechtenambassadeur aan Jakarta. Ook in dit geval moet er in het kader van het gemeenschappelijk standpunt van de Europese Unie een rechtstreeks verband zijn tussen het desbetreffende interne conflict en de mogelijke inzet van goederen bij dat conflict. Meerdere uitspraken van de Indonesische autoriteiten – ik heb dit al even gezegd, maar ik herhaal het nog een keer – wijzen erop dat de goederen alleen op Java zullen worden ingezet.

Het vierde criterium is de regionale stabiliteit. Indonesië heeft grensgeschillen met buurlanden. In het geschil met Maleisië wordt hard gewerkt aan een diplomatieke oplossing. De Nederlandse ambassades in beide landen achten het risico op een gewapend conflict verwaarloosbaar. Beide landen, Indonesië en Maleisië, zijn medeoprichter van de Asean, de Oost-Aziatische associatie. Toen ik bij de Asean-bijeenkomst in Brunei was, heb ik gewisseld dat Indonesië en Maleisië toewerken naar een reële oplossing. Andere geschillen worden via het International Court of Justice uitgevochten.

Indonesië wil de regionale machtsverhoudingen in evenwicht brengen. Vorige week heb ik mijn Australische ambtgenoot Bob Carr ontmoet, met wie ik het over deze materie heb gehad; Australië ligt natuurlijk dichterbij. Het idee dat Indonesië een bedreiging zou vormen in de regio aldaar, moeten wij volgens de Australische minister verre van ons af zetten. Vergeleken met omringende landen is Indonesië eerder een vredebevorderende factor dan anderszins. Het land speelt een positieve rol in de regio. Mijn Australische ambtgenoot heeft mij nog eens uitdrukkelijk, nadrukkelijk en uitvoerig verteld van de inspanningen van onder andere de Indonesische regering om Birma op betere gedachten te brengen. Dat is gelukt; het is doeltreffend en efficiënt gedaan.

Het vijfde criterium is de veiligheid van Nederland en de bondgenoten. De transactie zal de veiligheid van bondgenoten niet in gevaar brengen. Dit horen wij ook van de omringende landen in dat gebied.

Het zesde criterium is de houding ten opzichte van de internationale gemeenschap. Indonesië houdt zich keurig aan internationale afspraken. Het land is partij bij het Non-proliferatieverdrag en het verdrag over chemische en biologische wapens en rapporteert met regelmaat aan het VN-wapenregister. Indonesië speelt een bij uitstek positieve rol in andere non-proliferatie- en ontwapeningsdossiers, zoals CTBT en ATT.

Het zevende criterium is het omleidingsrisico. Bij verkoop aan deze bevriende regering is er geen sprake van een omleidingsrisico. Dit zeg ik mede namens collega Hillen. In het contract is bovendien een doorverkoopclausule opgenomen: Nederland moet instemmen met eventuele doorverkoop.

Ten slotte het achtste criterium, dat altijd opspeelt – het gebeurde vandaag niet in de eerste termijn van de Kamer – en terugkomt: het OS-criterium. Wordt er niet te veel geld besteed aan defensie ten detrimente van andere evenzeer belangrijke doelen? Welaan, de economische groei in Indonesië is bijzonder sterk. Indonesië is niet donorafhan-

kelijk. De voorlopige schattingen voor 2011 zijn dat 0,9% van het bruto nationaal product aan defensie wordt besteed, om en nabij \$ 5 mld., dus zo'n 4 mld. Dit bedrag valt in het niet bij de budgettaire inspanningen op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg. Er is derhalve geen reden om te vermoeden dat aanschaf van tanks een negatieve invloed zal hebben op de sociaaleconomische ontwikkeling.

Dit gezegd zijnde, herhaal ik wat we al eerder in algemeen overleggen en andere debatten hebben besproken: het op een hoger plan brengen van de EU-aanpak van wapenexport is voor Nederland van groot belang. In dat licht valt de suggestie van de heer Timmermans en mevrouw Hachchi in goede aarde.

De mensenrechtenambassadeur is voor het eerst in vele jaren een bezoek aan Indonesië gegend. Hij heeft in Jakarta uitvoerig gesproken met vertegenwoordigers van de Papoeagemeenschap en met andere mensenrechtenverdedigers en -activisten. Hij zal zo spoedig mogelijk de weg naar Papoea weten te vinden. In maart jongstleden is de Nederlandse ambassadeur in Papoea geweest voor een uitvoerig bezoek.

Mevrouw Hachchi heeft gevraagd naar de ondertekening van de brief. Wij spreken met één mond; daar wil ik het voor dit moment bij laten. Wij zullen erop letten dat wij voortaan bij deze zaken de betrokken bewindspersonen het hunne gunnen, ook in de ondertekening.

Ten slotte de vragen van de heer Ormel. Wij spreken inderdaad met de Indonesische autoriteiten, ook over de aspiraties voor autonomie van verschillende gebieden. Ik volg de heer Ormel in zijn betoog dat wij de territoriale integriteit van Indonesië ten volle respecteren; daar mag geen misverstand over bestaan.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dank voor de uiteenzetting van de minister. Misschien is het toch goed als hij ingaat op de reeks van gewelddadige acties van de afgelopen tijd in Indonesië, waarbij doden zijn gevallen en waarbij ook de centrale overheid betrokken is. Ik vraag hem om gewoon te reageren op zijn eigen zin uit zijn eigen brief: «Er vinden gewelddadige incidenten plaats in Papua, maar het gaat hier niet altijd om mensenrechtenschendingen.» Hoe verhoudt zich dat tot de verkoop van tanks?

Minister **Rosenthal**: Laat het duidelijk zijn: er zijn het afgelopen halfjaar meer incidenten geweest in Papoea dan we zouden willen. Tegelijkertijd moeten we ontzettend voorzichtig zijn met berichten, soms geruchten, soms mededelingen in de media, en die niet zonder meer beschouwen als bevestigde feiten. Ik roep het spoeddebat van december jongstleden terug in de herinnering, naar aanleiding van berichten dat er een actie was geweest van een mobiele politiebrigade in Paniai. De berichten, ook van een aantal mensenrechtenorganisaties, waren dat er om en nabij de 15 doden waren gevallen. Die blijken nu zeer overdreven te zijn geweest, hoewel zo'n incident natuurlijk niet had mogen plaatshebben. Er is één dodelijk slachtoffer gevallen, een lid van de OPM. Er zijn andere incidenten geweest, en ook wij betreuren die natuurlijk. De Indonesische overheid werkt echter tegelijkertijd volop aan communicatie en dialoog met Papoea. President Yudhoyono heeft meermalen kerkelijke leiders uit Papoea ontvangen, onder wie een voortrekker van de dialoog, Neles Tebay. De delegatie van Jakarta is op verschillende punten met Papoea-leiders in conclaaf gegaan om te bekijken hoe dit soort zaken zo veel mogelijk kan worden voorkomen.

Ik ga in op een aantal concrete incidenten. In mei/juni leidde een verkeersongeluk tot geweld tussen twee stammen in het district Mimika; het geweld duurt daar nog altijd voort. Inmiddels zijn er vier dodelijke slachtoffers en tientallen gewonden gevallen. Dit komt dus voort uit een conflict tussen groeperingen in Papoea zelf. Ik probeer – dit zeg ik ook tegen de heer Van Dijk – naar vermogen bij de feiten te blijven.

De **voorzitter**: Ik vraag de minister om het korter te houden.

Minister **Rosenthal**: Kortom, ik begrijp dat de heer Van Dijk de formulering uit de brief naar boven haalt. Mij gaat het erom duidelijk te maken dat lang niet alles wat zich afspeelt op Papoea, gericht is tegen Jakarta of met mensenrechtenschendingen van doen heeft. In veel gevallen gaat het om onderlinge, gewelddadige rivaliteit tussen groeperingen. Niet al die groeperingen zijn gewelddadig, maar het geweld komt soms op door de rivaliteit. Voor de OPM moet ik helaas een negatieve uitzondering maken. Die schuwt naar de aard van de aanpak en de separatistische doelstelling gewelddadige activiteiten niet.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Voorzitter, mag ik één vervolgvraag stellen?

De **voorzitter**: We doen interrupties in één keer. Dit wordt dan uw tweede interruptie. Ik wijs het publiek er overigens op – ik heb dat buiten de zaal al even uitgelegd – dat het niet de bedoeling is om hier bliken van instemming of wat dan ook te laten horen. Wij willen graag onverstoord vergaderen, want dat levert de beste beraadslaging tussen Kamer en regering op.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Als er zo veel aanwijzingen zijn dat het goed fout zit in Indonesië, dan zou ik het wel weten: geen tanks verkopen. De minister zegt dat hij de Tweede Kamer serieus wil nemen. De Tweede Kamer heeft in meerderheid gezegd: geen tanks verkopen aan Indonesië. Mogen wij ervan uitgaan dat de regering geen tanks aan Indonesië gaat verkopen, aangezien de Tweede Kamer in meerderheid zegt dat zij dat niet moet doen?

Minister **Rosenthal**: Wij zijn nu in een open gedachtewisseling met de Tweede Kamer. Ik wacht de uitkomsten daarvan af. Op basis daarvan komen wij met een definitieve afweging. Dat is ook wat wij in de brief die – laat ik het zo zeggen – niet controversieel is verklaard, al hebben aangekondigd.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Er waren twee criteria die vandaag in het bijzonder centraal werden gesteld, omdat sommige partijen van mening zijn dat daaraan niet wordt voldaan. Het belangrijke tweede criterium betrof het respect voor de mensenrechten in Indonesië. Het subcriterium dat daarin zit, is dat moet worden bewezen dat de geleverde wapens de mensenrechtensituatie daadwerkelijk zouden verslechteren. Ik ben van mening dat daarvan geen sprake is en dat daarom een positief advies kan worden afgegeven. Kan de minister daarover zijn oordeel geven?

Minister **Rosenthal**: Het antwoord is bevestigend: de te leveren wapens zullen de mensenrechtensituatie in Indonesië niet verslechteren. In de bredere context denk ik dat het aanhalen en verdiepen van de betrekkingen met Indonesië ertoe bijdraagt dat de mensenrechtensituatie in Indonesië zich ten positieve ontwikkelt, zoals sinds 1998 al het geval is geweest.

De heer **Ormel** (CDA): Kan de minister een inschatting maken van wat de gevolgen zijn van een eventueel niet doorgaan van de verkoop van tanks voor de mensenrechtendialoog en de bilaterale verhoudingen tussen Nederland en Indonesië?

Minister **Rosenthal**: Ik denk dat wanneer die transactie niet doorgaat, we in het diplomatieke en internationale verkeer te maken krijgen met een lastige situatie. Dit ligt in mijn domein. Zo'n besluit zal in internationaal

verband ook niet worden begrepen. Het zal dan ook onze positie in het veel bredere, regionale verband verslechteren. Wij zijn net bezig om de relaties met down-under te versterken. Als ik met mijn Australische collega spreek, hoor ik alleen maar welke enorme vooruitgang Indonesië boekt en welk groot aandeel het land levert aan de regionale veiligheids-situatie in de Southern Pacific.

De heer **Hernandez** (PVV): Als de minister zijn knopen had geteld en had gekeken naar de verhoudingen in de Kamer, dan had dit debat eigenlijk niet eens hoeven plaatsvinden. Hij gaf zelf al enkele voorbeelden van mensenrechtenschendingen die wel plaatsvinden, zoals mijn collega's en ik ook al hebben aangehaald. In zijn brief stelt hij dat er eigenlijk helemaal niets te zeggen valt over de mensenrechtensituatie, aangezien er geen toegang is tot bepaalde gebieden. Is de minister het met mij eens dat hij er eigenlijk helemaal geen oordeel over kan vellen?

Minister **Rosenthal**: Ik denk dat dat oordeel wel te vellen is. Het komt bovendien niet alleen van de Nederlandse regering, maar bijvoorbeeld nota bene ook van een groot aantal mensenrechtenorganisaties. Die houden zich volop bezig met Indonesië en zijn er zeer actief. Een van de punten waarnaar de Nederlandse regering streeft, en waarover zij overlegt met de Indonesische regering, is dat wij vanuit de bestaande voortreffelijke relaties bevorderen dat de toegang voor politici en ambassadeurs, maar bijvoorbeeld ook voor journalisten, tot Papoea kan worden verzekerd. Dat is waar het natuurlijk allemaal om gaat.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Ik hoor eigenlijk dezelfde verhalen als toen Nederland besloot om overtollige pantservoertuigen te leveren aan Egypte en Bahrein. We hebben afgelopen jaar kunnen zien wat dat heeft betekend, welke consequenties het heeft gehad en hoe de regering in verlegenheid werd gebracht. Op aandringen van de Kamer besloot zij vervolgens om de criteria nader en strikter te aanschouwen. Nog geen halfjaar later zijn we echter terug bij af. Heeft die periode de minister tot nadenken gestemd? Hij heeft zelf gezegd: we gaan lessen leren. Is dat nou gebeurd, ja of nee?

Minister **Rosenthal**: Die lessen zijn en worden volop geleerd. Dat is ook de reden dat er zo buitengewoon zorgvuldig met de acht criteria van het gemeenschappelijk standpunt wordt omgesprongen. Wij gaan daarbij niet over één nacht ijs. We doen het heel zorgvuldig en halen alle informatie naar ons toe. We praten erover in bilateraal verband en proberen de beoordeling van collega's die dicht bij Indonesië zitten, erbij te betrekken. Kortom, het gebeurt met de grootst mogelijke accuratesse en naar eer en geweten.

Minister **Hillen**: Voorzitter. Ik dank de Kamer voor haar inbreng in eerste termijn. Allereerst zeg ik dat de verkoop van tanks aan Indonesië wat Defensie betreft past in een breder kader van samenwerking. We hebben al een goede samenwerking op maritiem gebied met Indonesië. Het land bevindt zich in een deel van de wereld waar geopolitiek gezien steeds meer gebeurt en waar het gewicht van de wereld naartoe schuift. De aandacht van de Amerikaanse defensiestrategie verschuift ook in die richting. Nederland verkeert in de unieke positie toegang te hebben tot een land dat in de regio, ook in de Asean, een belangrijke positie inneemt. Puur vanuit Defensie gezien is het land alleen daarom al heel interessant om mee samen te werken, in breed militair opzicht. Wij helpen Indonesië bijvoorbeeld ook bij het opbouwen van een kustwacht. De Indonesische regering bestelt marineschepen die voor een deel in Nederland worden gebouwd. Er vindt uitwisseling van kennis plaats. De tanks passen in dat licht in een breder kader. Het gaat dus niet alleen om het geld. Wij zien

Indonesië als een veelbelovende partner. Goede onderlinge verhoudingen en inzicht in elkaar kunnen leiden tot vruchtbare resultaten in het belang van beide landen. Voor Defensie is het altijd zeer belangrijk – ik zeg dit ook weleens als het om Afrika gaat – om vanuit eerste (operationele) waarneming te weten wat er in de verschillende delen van de wereld gebeurt. Als je ingangen hebt, moet je daarmee zorgvuldig omgaan. De brief aan de Kamer over het contract is commercieel vertrouwelijk. De meest relevante zaken staan daarin. Over welke andere mogelijke klanten er nog zijn, doe ik geen uitspraken. Wij bespreken nooit in het openbaar de markt zoals die is. De Kamer kan van mij aannemen dat er op dit moment geen verkopers- maar een kopersmarkt is voor tanks. Er is veel aanbod en weinig vraag, omdat de meeste landen bezuinigen op defensie. Elke potentiële klant is een kans voor Defensie om verkoopresultaten te behalen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Aan de minister van Defensie stel ik dezelfde vraag. De Kamer heeft duidelijk uitgesproken dat zij niet akkoord gaat met de verkoop van tanks aan Indonesië. Hoe zit het met het democratisch gehalte van deze minister? Gaat hij luisteren naar die duidelijke uitspraak?

De **voorzitter**: Dit was een foutje van mij want het was al de derde interruptie van de heer Van Dijk, maar de minister wordt toch geacht om te antwoorden. De vraag klonk verstandig.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dank u, voorzitter.

Minister **Hillen**: In de bijna twee jaar dat ik minister ben, heb ik mij verheugd in de inhoudelijke gedachtewisseling met de Kamer. Het gaat niet om dictaten, van mij noch van de Kamer. De motie van de heer El Fassed is ingediend toen er verkennende besprekingen aan de orde waren, nog voordat er enig contract gesloten was. Er is dan een baaierd aan gegevens. Toen de zaak afgerond kon worden, hebben we een brief aan de Kamer gestuurd om mede te delen wat er door ons was bereikt. Ik ben er altijd van uitgegaan dat die motie wel een gedachte weergaf, maar dat als de zaak was afgerond en alle facetten tegen elkaar afgewogen konden worden, de Kamer net zo zeer als de regering bereid zou zijn tot een inhoudelijke weging en niet alleen met veto's zou werken.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): De minister, die zichzelf toen «koopman zonder moraal» noemde, werd geconfronteerd met een motie die een meerderheid haalde. Heeft hij toen gekeken naar andere mogelijke kopers? Of dacht hij: weet je wat, ik leg deze motie gewoon lekker naast me neer en ik ga door met mijn Indonesische contacten, ondanks dat de meerderheid van de Kamer deze motie steunde?

Minister **Hillen**: Toen ik in het debat «koopman zonder moraal» gebruikte, was dat in een bepaalde context. Mij werd gevraagd om een oordeel te geven over de exportcriteria. Ik heb gezegd: daar ga ik niet over. Defensie gaat over de verkoop as such, Buitenlandse Zaken en EZ hebben daar ieder een eigen rol in. Ik heb dus gezegd dat de moraal niet bij mij zit. Dat zo'n uitspraak daarna een eigen leven gaat leiden, laat ik aan de Kamer over. De rol van Defensie is in de eerste plaats om te toetsen in militaire en budgettaire zin.

Verder zijn wij voortdurend op de markt om rond te kijken en te praten met wie dan ook. Zoals gezegd, doen wij daarover geen mededelingen. Ik kan en wil de Kamer dus niet zeggen bij welke klanten wij onze neus stoten of welke klanten voorzichtig de deur opendoen. De financiële behoefte van Defensie is echter zodanig dat ik zelden voor de haard wordt aangetroffen met een oude krant.

De heer **Hernandez** (PVV): Die kwalificatie heb ik net ook al gemaakt; ik ben het daarover eens met de minister. De heer Ten Broeke heb ik net al tot «koopman zonder moraal» gebombardeerd. Volgens mij hebben we te maken met een «dominee zonder moraal». Kan de minister, met in zijn achterhoofd de kennis dat het Indonesische leger stelselmatig de mensenrechten schendt, zichzelf recht in de spiegel aankijken en deze wapens gewoon verkopen?

Minister **Hillen**: Dan wil de heer Hernandez mij toch in de rol van Buitenlandse Zaken drukken. Zoals ik in mijn inleiding heb gezegd, wil ik dat niet. Uiteraard heb ik de brief met de andere bewindslieden ondertekend; we spreken als regering met één mond. Wij steunen in dat licht dus elkaars beleid.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Wij hebben eerder al vragen gesteld aan beide bewindspersonen over mogelijke vervolgoopdrachten voor Damen Shipyards in het licht van de in 2008 geleverde korvetten. Hoe serieus zijn die vervolgoopdrachten? Klopt het dat het mogelijk gaat om 350 mln. en 750 manjaren aan arbeid? Deze vraag stel ik aan de regering; misschien is de staatssecretaris beter geëquipeerd om te antwoorden.

Minister **Hillen**: Ik ga precies zo antwoorden: dat is het terrein van staatssecretaris Bleker. Ik ga er dus niet op in.

Staatssecretaris **Bleker**: Voorzitter. Tot de interventie van zojuist van de heer Ten Broeke waren er door de Kamer geen vragen aan mij gesteld vanuit mijn verantwoordelijkheid voor de exportvergunning. Ik ben de heer Ten Broeke dus bijzonder dankbaar dat hij mij dit podium geeft. Een exportvergunning wordt pas aangevraagd als de verkoop in beginsel doorgaat. De mogelijke verkoop is door de minister van Buitenlandse Zaken verkend aan de hand van de acht criteria. Zijn advies zal te zijner tijd, als de verkoop doorgaat, aan mij ter hand worden gesteld en daarna zal ik oordelen over de exportvergunning. Die komt dus pas aan het eind van het traject aan de orde. Dat de Kamer daar nog geen vragen over heeft gesteld, is dus eigenlijk heel logisch.

Spelen nog andere overwegingen dan die acht criteria een rol? De acht criteria zijn leidend en doorslaggevend in deze situatie. Naast diplomatieke zijn er ook economische belangen in de relatie met Indonesië, maar doorslaggevend is de toetsing aan de acht criteria.

Er is in het verleden inderdaad vier maal met de Kamer gesproken over de levering van vier moderne korvetten aan Indonesië. Daarmee is veel geld, kennis en technologie gemoeid. Een deel van het werk wordt uitgevoerd buiten Nederland. Bij de mogelijke order waarover de heer Ten Broeke sprak, kan het gaan om enkele honderden arbeidsplaatsen gedurende een bepaalde periode en om technologische kennis. Is er ook een economisch belang voor Nederland als exporterend land en als kennisland? Het antwoord is dus: ja. Maar nogmaals, dit kan niet doorslaggevend zijn. De criteria zijn doorslaggevend.

De heer **Ormel** (CDA): Het gaat om EU-criteria. Is er sprake van een level playing field? Als Nederland oordeelt dat een wapenleverantie niet voldoet aan de acht criteria, geldt dat dan voor alle lidstaten?

Staatssecretaris **Bleker**: De heer Ormel vraagt mogelijk naar de bekende weg. Het zijn duidelijk geformuleerde criteria, maar de realiteit is dat de toepassing door de afzonderlijke lidstaten niet altijd tot hetzelfde resultaat leidt. Eenzelfde exporttransactie, voor eenzelfde land, met eenzelfde eindgebruiker en alles wat daarbij hoort, kan soms door de ene lidstaat worden vergund en door de andere niet. Dat is inderdaad het geval.

De heer **Ormel** (CDA): Zou het dan niet beter zijn om deze criteria te laten beoordelen door de Europese Commissie?

Staatssecretaris **Bleker**: Nou, dat gaat wel heel erg ver. Wij moeten inzetten – zoals de minister van Buitenlandse Zaken heeft gedaan – op het verder verfijnen van de criteria en de daarbij behorende protocollen en instructies, zodat we tot een uniforme toepassing in het Europa van de 27 lidstaten komen. Het overdragen van de beslissingsbevoegdheid over export aan Europa lijkt mij niet wijs.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ziet de staatssecretaris dan niet de toegevoegde waarde van een onafhankelijke scheidsrechter? De discussie van vandaag is er wellicht een van vele. De Europese Commissie kan een rol spelen in de beslechting van dit soort discussies. Op de korte termijn kan dat in de vorm van een openbaar advies. Op de lange termijn kan de beslissingsbevoegdheid echt bij de Europese Commissie worden neergelegd.

Staatssecretaris **Bleker**: Op korte termijn zie ik meer winst in het verder detailleren en uniformeren via protocollen zodat de voorwaarden ontstaan voor een eenduidige toepassing in de 27 lidstaten, dan in het benoemen van een «scheidsrechter». Om nog maar te zwijgen over het overdragen van deze autonome bevoegdheid, het afgeven van een exportvergunning voor legermaterieel, aan de Europese Commissie. Ik vind dat geen verstandige route.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ik wil de staatssecretaris toch uitnodigen om in te gaan op het nut van zo'n onafhankelijke scheidsrechter. Ik kan mij niet voorstellen dat de staatssecretaris niet erkent – los van een herbeoordeling en het proberen om criteria op dezelfde manier te interpreteren – dat er een toegevoegde waarde zit in een onafhankelijke partij die op zijn minst een openbaar advies kan geven.

Staatssecretaris **Bleker**: Ik vind het een procedurele oplossing voor een politiek vraagstuk in ons eigen land. Mede naar aanleiding van de interventie van de SP, GroenLinks en anderen hebben wij ervoor gekozen om meer transparantie te bieden: op grond van welke criteria oordelen wij? Verder is er het piepsysteem, waarbij we grote exportvergunningen melden. Nederland moet daarin zijn eigen koers kunnen varen, gegeven de afgesproken criteria. Dat is de lijn in deze Kamer geweest, en dat is iets anders dan het zoeken naar een procedurele oplossing waarmee we onszelf zogenaamd van een afwegingsprobleem afhelpen. Het ligt echt bij ons. Criteria zijn criteria, en op grond daarvan toetsen en beoordelen we.

De **voorzitter**: Daarmee zijn we gekomen aan het einde van de eerste termijn. De minister van Buitenlandse Zaken heeft nog even het woord gevraagd en dat wil ik hem geven.

Minister **Rosenthal**: Wij hebben in de brief van 8 mei geschreven dat wij het op prijs stellen om een gedachtewisseling met de Kamer te hebben, mede gezien de huidige demissionaire status van het kabinet. Wij hebben kennis kunnen nemen van de opvattingen die op dit moment in de Kamer leven. De gedachtewisseling die nu heeft plaatsgehad, geeft ons aanleiding om ons in het kabinet opnieuw te beraden op deze aangelegenheid. Om die reden zouden wij het op prijs stellen om de beraadslaging nu te schorsen totdat het overleg in het kabinet heeft plaatsgehad.

De **voorzitter**: In het belang van de Kamer zou ik het op prijs stellen om te weten wanneer de resultaten van die beraadslaging naar de Kamer komen ter beoordeling van wat nu aan de orde is.

Minister **Rosenthal**: Daarop kan ik op dit ogenblik niet direct een antwoord geven.

De **voorzitter**: Dames en heren afgevaardigden, ik zie allerlei vormen en soorten van begrip voor deze vraag, zonder dat ik daarmee welke conclusie dan ook trek. Het woord is aan de heer El Fassed.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Mag ik uit de woorden van de minister van Buitenlandse Zaken begrijpen dat op dit moment de motie onverkort wordt uitgevoerd, zolang er geen nieuwe ontwikkelingen zijn en de beraadslaging in de ministerraad nog niet is geweest? Ik ga ervan uit dat op dit moment mijn motie nog onverkort overeind staat, aangezien een meerderheid van de Kamer tot dat oordeel is gekomen.

Minister **Rosenthal**: Ik kom niet verder dan de mededeling dat ik vraag om schorsing om alles wat vandaag weer aan de orde is gesteld, in het kabinet te kunnen bespreken. Dat geldt voor het totale verhaal. De Kamer heeft natuurlijk kunnen kennismaken van de opmerkingen uit onze hoek over de ontwikkelingen die zich sinds december hebben voorgedaan. Wij willen ons rustig in het kabinet kunnen beraden op de opvattingen op dit ogenblik in de Kamer en de suggesties van verschillende leden ter zake. Wij vragen dus – ik herhaal het – om die reden om schorsing tot een nader moment.

De **voorzitter**: Het lijkt mij verstandig als ieder in één zin ingaat op datgene wat de minister als suggestie heeft neergelegd. De heer El Fassed heeft al een opmerking gemaakt, maar als naamdrager van de motie sta ik hem toe om nog heel kort te reageren.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Voorzitter. Als dit niet betekent dat op dit moment mijn motie niet wordt uitgevoerd, dan kan ik daarmee akkoord gaan. Indien zou blijken dat dit niet gebeurt, zou mijn vertrouwen in de minister van Defensie behoorlijk beschadigd zijn. Ik ga er echter van uit dat de motie onverkort wordt uitgevoerd; dat moet zo zijn.

Minister **Rosenthal**: Ik ga niet herhalen wat ik net al in antwoord op de vraag van de heer El Fassed heb gezegd.

De heer **Hernandez** (PVV): Voorzitter. Ik ben enigszins verrast. Ik verwacht dat de regering onverkort uitvoering geeft aan de motie-El Fassed. Ik geef de regering mee om bij haar overwegingen in het achterhoofd te houden dat indien dit niet gebeurt, de PVV een eventuele motie van afkeuring of wantrouwen zal steunen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Voorzitter. Ik ben geneigd om te zeggen dat het kabinet op het punt staat om een verstandig besluit te nemen. Misschien moet ik voor de zekerheid nog vragen of ik uit deze opmerkingen van de minister van Buitenlandse Zaken kan opmaken dat de regering afstand neemt van het standpunt uit de brief van 8 mei. Daarin stond nog wel dat de regering tot verkoop wilde overgaan.

Minister **Rosenthal**: Ik ga nogmaals herhalen wat ik al heb gezegd. Gezien de demissionaire status waarin het kabinet verkeert etc. – dit staat al in de brief van 8 mei – wegen wij met uiterste zorgvuldigheid alles wat uit deze Kamer komt. Voor alle zekerheid zeg ik erbij dat wij de motie van de heer El Fassed in beraad hadden en nu dus nog steeds in beraad hebben.

De heer **Timmermans** (PvdA): Voorzitter. Als het kabinet tijdens een AO vraagt om schorsing, moeten we dat honoreren. Voor de volledigheid

– misschien is het overbodig maar het kan geen kwaad – stel ik wel vast dat zolang die schorsing duurt, er geen onomkeerbare besluiten worden genomen. Kabinet en Kamer hernemen het debat bij de stand van nu als de schorsing voorbij is.

De **voorzitter**: Dat lijkt me een volstrekt legitieme en logische vraag.

Minister **Rosenthal**: Ik heb aan deze mededeling niets toe te voegen.

De **voorzitter**: Dat betekent dus: ja.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Nu de Kamer haar argumenten met de regering en onderling heeft kunnen wisselen, lijkt het me verstandig als de regering die hele afweging meeneemt in de borst van het kabinet. Ik kan de regering alleen maar veel wijsheid toewensen, en de tijd die zij zich meent te kunnen veroorloven om die schorsing zo goed mogelijk te gebruiken.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Voorzitter. Als de regering wil schorsen om te beraadslagen, dan gunnen wij haar die tijd. In mijn eerste termijn heb ik al gezegd: zorgvuldigheid voorop. Als er ruimte nodig is voor overleg, dan is dat voor mijn fractie geen probleem.

De heer **Ormel** (CDA): Voorzitter. Eigenlijk is dit een logisch gevolg van de laatste alinea van de brief van 8 mei, waarin de regering schrijft prijs te stellen op een gedachtewisseling met deze Kamer. Die heeft de regering mogen ontvangen. Zij gaat nu terug naar de boezem van het eigen kabinet. Ik wens haar succes met het verder herkauwen van wat hier is gezegd. Ik verwacht wel dat het resultaat daarvan via een brief naar de Kamer gaat als er een besluit is genomen.

Minister **Rosenthal**: De wijze waarop het kabinet vorm en inhoud geeft aan besluitvorming, wil ik nog even bij me houden. Het kan leiden tot verschillende zaken. Dat kan een brief aan de Kamer zijn, maar het zou ook een andere vorm kunnen hebben.

De **voorzitter**: Dat laatste vind ik heel bijzonder. Het is heel verstandig om de wijze van besluitvorming met de Kamer te delen.

Minister **Rosenthal**: Dat begrijp ik. We zitten nu echter nog in de eerste termijn van een algemeen overleg met de Kamer. Dat wil ik maar gezegd hebben.

De **voorzitter**: Op verzoek van de Kamer, naar aanleiding van uw brief. Daarom lijkt het me toch verstandig dat u de Kamer over de wijze van besluitvorming mededeling doet.

Minister **Rosenthal**: Als u het zo bedoelt, is dat helder. Het zou dus ook een procedurele mededeling kunnen zijn.

De **voorzitter**: Dat kan.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter, ik waardeer uw pogingen om nog wat meer helderheid te verkrijgen. Een besluit is voor ons echter voldoende. De wijze van besluitvorming is aan het kabinet; daarmee wil ik niet worden lastiggevallen.

De **voorzitter**: Ik doe altijd een poging om recht te doen aan alle gevoelens hier aanwezig. Uw interventie bevestigt dat ik dat net heel verstandig deed.

De heer **Ormel** (CDA): Ik heb nog een klein puntje van orde. Als wij nu schorsen bij aanvang van de tweede termijn van de Kamer, wil ik alvast afspreken dat we een extra termijn toevoegen na de schorsing.

De **voorzitter**: Dat kan allemaal in een nadere procedurevergadering worden geregeld. Ik schors deze vergadering en dank eenieder voor zijn of haar betrokkenheid. Ik dank ook het publiek voor de aanwezigheid en betrokkenheid.

Vergaderjaar 2012–2013

22 054

Wapenexportbeleid

Nr. 216

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 2 april 2013

De algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken hebben op 14 februari 2013 overleg gevoerd met minister Ploumen voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en minister Timmermans van Buitenlandse Zaken over:

- **de brief van de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, d.d. 31 oktober 2012 met de aanbieding van het rapport: Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2011, (22 054, nr. 205);**
- **de brief van de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, d.d. 8 februari 201 inzake lijst van vragen en antwoorden over het rapport: Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2011, (22 054, nr. 210)**
- **de brief van de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, d.d. 8 februari 2013 met de rapportage wapenexportbeleid eerste helft 2012, (22 054, nr. 209);**
- **de brief van de minister van Buitenlandse Zaken, d.d. 2 augustus 2012, inzake Onderhandelingen VN-wapenhandelsverdrag, (22 054, nr. 202);**
- **de brief van de minister van Buitenlandse Zaken, d.d. 1 februari 2013 betreffende inzet slotconferentie VN-Wapenhandelsverdrag (22 054, nr. 211);**
- **de brief van de minister van Financiën, d.d. 7 december 2012 met reactie op rapport Worldwide Investments in Cluster Munitions, (22 054, nr. 206);**
- **de brief minister van Defensie, d.d. 8 februari 2013 betreffende verkoop landmachtmaterieel aan Jordanië, (22 054, nr. 208);**
- **de brief van de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, d.d. 13 februari 2013 inzake aangifte vergunning voor export militair materieel naar Oman, (22 054, nr. 213).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking,
De Roon

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Eijsink

De griffier van de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking,
Van Toor

Voorzitter: De Roon
Griffier: Wiskerke

Aanwezig zijn zeven leden der Kamer, te weten: Jasper van Dijk, Knops, Leegte, Maij, Van Ojik, De Roon en Sjoerdsma,

en minister Ploumen voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en minister Timmermans van Buitenlandse Zaken, die vergezeld zijn van enkele ambtenaren van hun ministerie.

Aanvang: 16.06 uur

De **voorzitter**: Bij dit algemeen overleg zijn zowel de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking als de minister van Buitenlandse Zaken aanwezig. Ik heet hen beiden van harte welkom. Ik stel voor dat wij in eerste termijn een spreektijd van vijf minuten per fractie hanteren. In eerste termijn zal ik twee interrupties per fractie toestaan. Volledigheidshalve meld ik dat er nog twee brieven aan de agenda van vandaag zijn toegevoegd. Ik denk dat iedereen dat wel weet, maar voor de zekerheid meld ik het nog even. De ene brief betreft de verkoop van landmachtmaterieel aan Jordanië en de andere brief gaat over de afgifte van een vergunning voor de export van militair materieel naar Oman.

De heer **Leegte** (VVD): Ik wil graag een kort punt van orde maken. Straks wordt in de plenaire zaal een VAO gehouden met aansluitend stemmingen. Ik kreeg net te horen dat mijn fractie tussen het VAO en de stemmingen een korte schorsing wil voor een fractievergadering. Dat zal invloed hebben op de orde van deze vergadering. Ik weet niet of wij hierna tijd hebben, maar misschien hebben wij tussen het moment waarop wij beginnen met het AO en het moment waarop geschorst wordt voor het VAO en de stemmingen tijd om na te denken over de vraag hoe wij dit AO ordelijk kunnen vervolgen.

De **voorzitter**: Wij hebben het gehoord en zullen erover nadenken.

De heer **Leegte** (VVD): Voorzitter. In 1930 tekende de Amerikaanse president Hoover een wet die voorzag in importheffingen. Deze invoerheffingen waren aanvankelijk bedoeld om de Amerikaanse producenten te beschermen, maar het effect was dat de import in de VS daalde van 1,5 miljard dollar naar 400 miljoen dollar, wat bijdroeg aan de krimp van de wereldhandel met zo'n 66%. Wij kennen deze periode als de Grote Depressie. Een duidelijker voorbeeld uit de geschiedenis dat protectionisme aanjager is van krimp, is niet te geven. Het lijkt echter of de geschiedenis zich herhaalt. In Europa klinken steeds meer schadelijke protectionistische geluiden. Dat is slecht voor de groei. Het is goed dat minister Ploumen oog heeft voor buitenlandse handel. Wapenhandel is ook handel, maar dan handel met een plus. Nu maakt Nederland helemaal geen wapens, maar wij zijn wel goed in het bouwen van schepen, radargeleidesystemen en communicatieapparatuur. Dat zijn randvoorwaarden voor wapens. Deze industrie heeft een omzet van 3 miljard euro en is goed voor 15.000 banen, waarvan een derde in research and development. Naast sterke bedrijven in deze defensiezaken hebben we ook nog maritiemeluchtvaartexpertise. Het belang van deze industrie, de toegevoegde waarde voor Nederland, kan niet onderschat worden. Het is iets waar wij met recht trots op mogen zijn.

Het beperken van deze industrie is het remmen van onze economie. Ik verwijs naar president Hoover en de jaren dertig voor de effecten die dit kan hebben, ook op onze economie. Vandaar dat de VVD de wapenexport wil bevorderen. Is de minister voor Buitenlandse Handel bereid de

wapenindustrie te betrekken bij de geplande handelsmissies en de Kamer te informeren over het verloop van deze missies en de resultaten van de wapenindustrie? Welke landen ziet de minister als groeilanden voor de export van Nederlandse wapens?

De omvang van de Nederlandse wapenindustrie was in 2011 ongeveer 0,15% van de Nederlandse export. In Duitsland, Zweden, Estland en Frankrijk, allemaal keurige landen, lag dat percentage veel hoger. Daar hoeven Duitsland, Frankrijk, Zweden en Estland zich niet voor te schamen, maar daar mogen zij trots op zijn. Hoe kan minister Ploumen ervoor zorgen dat de wapenexport, die een neergaande trend kent, weer zal toenemen?

Ik begrijp best dat wapenexport een allergische reactie oproept bij sommigen en dat men er het liefst met een grote boog omheenloopt. Dat is natuurlijk geen oplossing. Die houding zorgt ook niet voor minder wapens of minder oorlog. Nederland heeft een gigantisch Napoleon-complex: het is een klein land dat denkt op moreel vlak boven alles en iedereen te staan. De realiteit is echter dat de rest van de wereld door onze doorgeschoten moraal geen brood koopt. Als men van ons geen tanks krijgt, haalt men ze wel bij de burens.

Een goed voorbeeld deed zich vorig jaar voor, toen de Kamer zich uitsprak tegen de verkoop van Leopard tanks aan Indonesië. Volgens de Europese wapenexportregels kon dat prima door de beugel, maar van de Kamer mocht het niet. Inmiddels verkoopt Duitsland tanks aan Indonesië en doen de tanks hier in Nederland niets anders dan gaten schieten in de begroting. De grootste dwarsligger toen, het Kamerlid Timmermans, zei uiteindelijk: een nieuwe Kamer, nieuwe kansen. Deze zelfde Timmermans noemde Indonesië tijdens zijn eerste algemeen overleg als minister een constructief land dat belangrijk is voor de stabiliteit in de regio. Het kan verkeren, maar de schade is aangericht. De relatie tussen Nederland en Indonesië heeft een deuk opgelopen. Indonesië heeft tanks gekocht van Duitsland. Het enige wat de tanks hier nog doen, is een gat schieten in de Nederlandse begroting. Het is een gat van 200 miljoen euro, een gat dat groter zal worden als de handelsrelatie met de snelgroeiende Indonesische economie geschaad wordt. Nederland gaat niet langs «start» en ontvangt geen euro's.

Het is van het grootste belang dat Nederland internationaal werkt aan het terugdringen van wapenbezit en zorgt voor goede regels die misbruik van wapens voorkomen. In de tussentijd moeten wij echter waken voor een ongelijk speelveld, zeker binnen Europa. Het kan niet zo zijn dat Duitsland onderzeeërs verkoopt aan de nieuwe regering in Egypte, maar dat Nederland geen vergunning geeft voor de verkoop van datacommunicatieapparatuur aan datzelfde land. Als wij echt vinden dat er geen handel mag plaatsvinden met Indonesië of Egypte, moet Nederland een denial-procedure starten. Durven wij dat niet aan, dan is het een voorbeeld van de allergemakkelijkste goedbedoelingenpolitiek. Daar doe ik niet aan mee.

Schade aan de relatie met Indonesië moet in de toekomst voorkomen worden. Het kost Nederland banen, geld en zijn goede reputatie. In 2030 zal de Indonesische economie groter zijn dan die van de Europese Unie. De minister van Defensie gaat binnenkort naar Indonesië om de relatie met dat land te verbeteren. Kan de minister voor Buitenlandse Handel aangeven op welke wijze de regering, vooral zichzelf, de relatie met Indonesië probeert te verbeteren na het afketsen van de tankdeal? Is de minister het met de VVD eens dat een dergelijke omgang met het Europese wapenexportbeleid Nederland schade kan toebrengen? Duitsland mag wel verkopen, wij mogen dat van onszelf niet. Kan de minister aangeven op welke wijze ervoor wordt gezorgd dat Nederland de Europese regels voor wapenexport daadwerkelijk naleeft? Wij moeten niet meer of minder dingen doen dan andere Europese landen; wij moeten gewoon doen wat iedereen in Europa doet. Mogen Nederlandse bedrijven

inmiddels radarsystemen leveren aan Egypte, of laten wij dit straks ook over aan de Duitsers en laten wij op die manier nog meer maakindustrie uit Nederland verdwijnen? Wij hebben die maakindustrie zo hard nodig!

De heer **Sjoerdsma** (D66): Voorzitter. Nederland staat in de top tien van grootste wapenexporteurs ter wereld. Het is een lucratieve handel met bijna een miljard aan inkomsten en het levert heel veel banen op. Het is echter een soort handel waarmee wij zeer zorgvuldig moeten omgaan. Daar hoort voor D66 dan ook een bijzondere verantwoordelijkheid bij om internationale afspraken na te leven. De acht criteria van de Europese Unie om wapenexport aan te toetsen, staan voor ons centraal. Dit toetsingskader is uitvoerig. Hoe houdt het ontvangende land zich aan internationale afspraken? Hoe staat het met de mensenrechten? Hoe is de binnenlandse situatie? Hoe is het met de stabiliteit in de regio gesteld? Op 8 februari kregen wij een brief over Jordanië. Het kabinet heeft een wapendeal gesloten over 65 pantserrupsvoertuigen met 350.000 schoten bijbehorende munitie, 11 radars met 22 bijbehorende kanonnen, 5 bergingstanks en 14 onderstellen van Leopard I-tanks. Dit is een significante deal. Het is wellicht een belangrijke deal voor de Nederlandse economie, maar er is nauwelijks informatie over de toetsing. Daarover staan slechts twee zinnen in de brief. Hoe kan dit? Waarom heeft de toetsing niet uitgebreider plaatsgevonden of is zij niet uitgebreider opgeschreven? Alleen op die manier kan de Kamer tot een ordentelijk oordeel over deze deal komen. Wij hebben niet voor niets de afgelopen tijd heel veel aandacht gehad voor wapenexport naar landen in het Midden-Oosten.

Ik heb ook een procedurele vraag. Waarom hebben wij deze brief enkel van de minister van Defensie gekregen en niet ook van de minister van Buitenlandse Zaken en de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, zoals dat destijds wel met Indonesië gebeurde? Kamerlid Timmermans gaf twee redenen waarom er geen tanks aan Indonesië moesten worden verkocht: de mensenrechten en de interne stabiliteit van Indonesië. Hoe weegt de PvdA dit nu voor Jordanië? Diezelfde vragen gelden voor Oman, waarover wij gisteren ook een brief kregen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Hoe weegt D66 dat?

De heer **Sjoerdsma** (D66): Voor Jordanië of voor Oman?

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Voor Jordanië.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Daar wil ik twee dingen op zeggen. De toetsing hangt voor mijn fractie voor een groot gedeelte af van de wijze waarop het kabinet kijkt naar de criteria voor de wapenexport. Wij hebben hierover van het kabinet twee hele zinnen gekregen. Dat is absoluut onvoldoende om te wegen of wordt voldaan aan de criteria die gesteld worden door de Europese Unie. Dat zullen wij moeten afwachten. De aanwezige ministers zullen mij ervan moeten overtuigen dat dit een goede deal is. In de afgelopen jaren zijn in Jordanië in toenemende mate demonstraties gehouden en wordt in toenemende mate geweld gebruikt tegen de mensen die demonstreren. Wij moeten er wel zeker van kunnen zijn dat de wapens die wij willen leveren aan Jordanië, niet kunnen worden ingezet tegen de eigen bevolking. Zijn daar garanties voor? Over de weging van de criteria hoor ik graag meer van het kabinet. Op basis daarvan wil ik mijn afweging maken.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): De heer Sjoerdsma heeft al een aantal op zijn minst zorgelijke ontwikkelingen in Jordanië genoemd. Dan hebben wij het nog niet eens over de stabiliteit in de regio. Jordanië is immers een

buurland van Syrië. Is het dan niet tamelijk eenvoudig om over deze deal te zeggen «bij twijfel niet inhalen»?

De heer **Sjoerdsma** (D66): De heer Van Dijk zegt: bij twijfel niet inhalen. Die twijfel bestaat op dit moment, maar kan misschien worden weggenomen door beide ministers. Ik ben daar zeer benieuwd naar. Ik ben ook benieuwd hoe de PvdA tegen een deal met Indonesië kon zijn terwijl zij nu voor een deal met Jordanië is. Ik zie niet hoe je dat kan verantwoorden vanuit de argumentatie die destijds werd gegeven: de mensenrechten en de interne situatie. Wij zullen het afwachten.

Nederland heeft zich gecommitteerd aan het gemeenschappelijk standpunt met de acht Europese toetsingscriteria. Daardoor zijn het nu de lidstaten zelf die de toetsing doen. D66 zou bij dit soort grote deals graag zien dat er een onafhankelijke scheidsrechter is die zonder economisch belang naar de deals kan kijken. Wij denken daarbij natuurlijk aan de Europese Commissie. Ook hier zien wij dat de PvdA in de oppositie het tegenovergestelde doet van de PvdA in de coalitie. Kamerlid Timmermans zei vorig jaar: het is belangrijk dat wij nu eens echt werk maken van het Europees wapenexportbeleid. Hij diende vorig jaar vanuit de oppositie zelfs een motie in. De PvdA was voor. In december diende ik een soortgelijke motie in, maar wat schetste mijn verbazing? De PvdA was opeens tegen. Daarom vraag ik: wat was er precies mis met die motie? Ik vroeg om een toetsing door de Europese Commissie en ik vroeg om op termijn te werken aan bindende besluiten voor alle lidstaten. Waarom is het kabinet niet bereid om daaraan te werken?

Een ander cruciaal thema is de wapenexport naar ontwikkelingslanden. Die gaat soms ten koste van gezondheidszorg en onderwijs, terwijl de aanschaf van wapens juist in die landen leidt tot een toename van conflicten en op gespannen voet staat met de doelen van het ontwikkelingsbeleid. Toch wordt heel zelden een vergunning afgewezen op grond van het ontwikkelingscriterium. Het vorige kabinet zei de 4,5%-bnp-norm voor Europa mee te nemen als inzet zodat deze Europees beleid wordt. Pakken de ministers die inzet opnieuw op?

Tot slot ga ik in op de onderhandelingen over het VN-wapenhandelsverdrag, het eerste internationale wapenhandelsverdrag in de geschiedenis. De inzet mag en moet dus hoog zijn, met strikte interpretaties en definities; geen vage verwijzingen naar mensenrechten, geen afzwakking door landen als Rusland en China. De grondhouding van dit kabinet is echter om zo veel mogelijk landen erbij te houden. Ik zou zeggen: het is en-en, namelijk én een effectief verdrag met hoge standaarden én zo veel mogelijk partijen erbij betrekken. Hoe ziet de minister deze spanning?

De heer **Knops** (CDA): Voorzitter. Wij zitten midden in een economische crisis. Nederland verkeert opnieuw in recessie. Er is dus alle reden om de economie niet nog meer schade toe te brengen. Daarom is het zaak, zo zeg ik in navolging van de heer Leegte, om de export op peil te houden, zeker als de binnenlandse consumptie hapert. Dat geldt ook voor de wapenexport. Nederland heeft een innovatieve, defensiegerelateerde industrie die hoogwaardige producten levert en zorgt voor banen in Nederland. Bovendien moet Defensie fors bezuinigen en materieel afstoten. Het is daarom zaak, niet voor gekke Henkie te spelen en niet de strengste exportregels van Europa te hanteren.

Aan dit alles had de PvdA vanuit de oppositiebankjes maling, Kamerlid Timmermans voorop. Met het opgeheven vingertje naar Indonesië werd de tankdeal afgeblazen, liep de diplomatieke relatie met Indonesië schade op en liep Defensie 200 miljoen euro mis. Nu is Kamerlid Timmermans minister Timmermans en nu zit hij aan de knoppen van de wapenexport. Ziedaar: het kabinet stemt in met de verkoop van pantserrupsen aan Jordanië. Geen tanks aan Indonesië, wel aan Jordanië. Leg dat maar eens

uit, bijvoorbeeld aan de Indonesische ambassadeur, die niet eens door de heer Samsom, de fractievoorzitter van de PvdA, ontvangen werd. Maar goed, beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Het is echter nog wel afwachten of de PvdA-fractie eenzelfde draai wil maken.

De wel erg summiere brief van de minister van Defensie, zo zeg ik in navolging van de heer Sjoerdsma, is niet erg behulpzaam bij de afweging die de Kamer moet maken. Een goede appreciatie van de veiligheid en de mensenrechten in de regio ontbreekt. Zo maakt het kabinet het voor de Kamer toch wel erg moeilijk om dit besluit te kunnen beoordelen. Uit de rapportage over de eerste helft van 2012 blijkt dat er eerder al componenten en onderdelen voor wapens en munitie zijn geleverd aan Jordanië. Dat roept vragen op, zeker nu de oorlog in Syrië de grens van Jordanië bereikt heeft en de zorgen over de stabiliteit in Jordanië toenemen. Graag krijg ik hierop een reactie van beide bewindspersonen. Graag krijg ik ook een antwoord op de vraag welke minister eerstverantwoordelijke is voor de verkoop van de PRTL's, de pantserrupsen tegen luchtdoelen. Het CDA zei het al: de Arabische Lente onttaardt bijna in Arabische chaos. Het politieke en militaire landschap in het Midden-Oosten wordt opgeschud. De radicale islam tiert welig en in landen als Egypte zijn fundamentalisten aan de macht die antiwesters zijn, Israël bedreigen en de mensenrechten schenden. Natuurlijk is het beleid voor wapenexport naar de regio al restrictiever. Gelukkig weerhoudt dat het kabinet er niet van om radar- en communicatiesystemen aan Oman te leveren. Het aangescherpte beleid gaat het CDA in één opzicht echter niet ver genoeg. Het is tijd voor een duidelijk signaal: geen wapenexport naar landen waar islamitische fundamentalisten aan de macht zijn, zoals de Moslimbroederschap in Egypte. Minister Timmermans wil de geldkraan uit Brussel niet dichtdraaien. Hij heeft namelijk ingestemd met een steun ter waarde van 5 miljard euro. Die zou toch kunnen worden teruggedraaid? Kan de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking uitleg geven over de leverantie van onderdelen en componenten voor wapens en munitie, zoals in de rapportage staat, aan Tunesië?

Ik kom op de cluster munitie en de Eerlijke Bankwijzer. De uitkomst van het onderzoek van de Eerlijke Bankwijzer laat zien dat er behoefte is aan een mentaliteitsverandering bij een aantal banken. Een aantal collega's heeft net buiten een protest aangehoord van IKV Pax Christi. Het protest heeft overigens al tot succes geleid: een aantal banken gaat door de toegenomen transparantie en maatschappelijke druk verantwoording afleggen over hun investeringen. Dat vinden wij een goede zaak. Vanuit die achtergrond heb ik een vraag over het door het kabinet voorgestelde verbod op directe investeringen in cluster munitie. In hoeverre draagt dat verbod bij aan een mentaliteitsverandering, die ook nodig is? Je kunt het verbieden, maar is het ook niet een zaak van transparantie? De publieke opinie telt ook mee. Zo kunnen organisaties zelf tot inkeer komen en beslissen wat wel en niet verstandig is.

Is de minister bereid schriftelijk te reageren op het onderzoek van de Eerlijke Bankwijzer? Onderschrijft het kabinet dat Nederlandse banken, waaronder staatsbanken, in dit kader de hoogst mogelijke vorm van transparantie moeten betrachten? Onderschrijft het kabinet dat transparantie over investeringen die door banken worden gedaan, een positieve bijdrage kan leveren aan maatschappelijk verantwoord ondernemen? Ten slotte is de CDA-fractie groot voorstander van het wapenhandelsverdrag en een inzet van Nederland om zo veel mogelijk landen hierbij te betrekken. Het zou een belangrijke stap zijn naar een gelijk speelveld op het gebied van de wapenhandel als meer landen zich aansluiten bij de ambitieuze criteria die door Nederland feitelijk worden gehanteerd.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Voorzitter. Mijn eerste vraag betreft de wijze waarop over de wapenexport wordt gerapporteerd. In 2011 werd al beloofd dat een en ander in 2012 versneld zou worden. Inmiddels is dat

eind 2013 geworden. Waarom moet dit zo lang duren? Als je de EU-rapportage met de Nederlandse rapportage vergelijkt, zie je grote verschillen. Volgens de EU-rapportage zijn slechts vier Nederlandse vergunningen afgewezen. In de rapportage aan de Kamer is sprake van zeventien zogenaamde denials. Hoe valt dit verschil te verklaren? Worden ook de cijfers van andere landen niet of minder goed vermeld in de EU-rapportage? Hoe serieus moet je de EU-rapportage dan nog nemen? De regering wil een groot aantal wapens verkopen aan Jordanië. Het gaat om pantserrupsvoertuigen, luchtdoelkanonnen en bergingtanks. Dat is geen klein bier. Voldoet deze verkoop aan de criteria voor wapenexport? Dat lijkt mij sterk, met name als je kijkt naar de criteria «spanningen en conflicten in eigen land» en «handhaving van vrede en stabiliteit in de regio». Heeft de regering het nieuws uit de regio gemist, of worden de criteria naar eigen behoefte bijgesteld tot het punt dat zij niets meer betekenen? Jordanië is een buurland van Syrië. De spanningen zijn enorm. Er is een aangepast reisadvies vanwege de verschillende spanningshaarden. Hoe gaat de levering van luchtdoelkanonnen bijdragen aan stabiliteit in de regio? Vorig jaar spraken wij over de verkoop van tanks aan Indonesië, zoals al diverse malen is gememoreerd. Die verkoop werd tegengehouden door een Kamermeerderheid, waaronder de PvdA. Is Jordanië veiliger dan Indonesië? Ik heb een motie ingediend waarin wapenexport naar het Midden-Oosten wordt afgekeurd. Die motie is aangenomen, met steun van de PvdA. Graag krijg ik hiervoor een verklaring van deze bewindslieden.

Waarom is de brief alleen ondertekend door de minister van Defensie? De heer Sjoerdsma vroeg dat ook al. Het gaat hier toch om een integrale afweging, waarbij het ministerie van Buitenlandse Zaken de toetsing dient uit te voeren? Over de tanks in Indonesië werd ook door de minister, de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, gesproken.

Hoe kan het dat Duitsland van plan is om Leopardtanks aan Saudi-Arabië te leveren, terwijl Nederland en mogelijk andere EU-landen dat juist niet willen? Het kabinet wil hierover geen uitspraak doen, maar is het niet evident dat de levering van tanks aan een land in het Midden-Oosten ongeveer gelijkstaat met het smijten met lucifers in een kruitkamer? Waarom neemt de regering geen helder standpunt in?

Waarom hebben wij geen melding gekregen van de verkoop van 6.200 stuks tankmunitie aan Griekenland voor 14 miljoen euro? Dit stond in een artikel in Jane's Defence Weekly. Gezien de draconische bezuinigingen in Griekenland zou je toch zeggen dat zo'n aankoop nu niet opportuun is. Nederland spant zich in voor een sterk en effectief VN-wapenhandelsverdrag. Dat is goed, maar er zijn zorgen. Klopt het dat het kabinet de voorkeur geeft aan een breed verdrag boven een sterk verdrag? Daardoor zouden nog steeds wapens aan het regime in Syrië kunnen worden verkocht. Deelt het kabinet de mening dat een dergelijk verdrag een lege huls zou zijn? Gaat het kabinet zich inspannen voor een sterker verdrag?

Sinds 1 januari 2013 geldt een verbod op investeringen in clustermunitie. Naar aanleiding daarvan heeft de financiële sector een lijst met producenten van clustermunitie opgesteld. Hoe gaat het kabinet dit initiatief ondersteunen? Waaruit bestaat de actieve bijdrage die het kabinet zegt te gaan leveren? Is het kabinet bereid om, net als in Noorwegen, een ethische commissie in te stellen die een lijst met clustermunitiefabrikanten bijhoudt om een goede uitvoering van het verbod te bevorderen? Het verbod op investeringen in clustermunitiebedrijven geldt nu alleen voor in Nederland gevestigde bedrijven, maar onderzoek heeft aangetoond dat juist buitenlandse dochterondernemingen van Nederlandse financiële instellingen investeringen doen in clustermunitie. Is het kabinet bereid om er, in samenwerking met de financiële instellingen, voor te zorgen dat ook de investeringen van dochterondernemingen worden geweerd? Graag krijg ik hierop een reactie. Als het kabinet van mening is

dat clustermunitie onaanvaardbaar humanitair leed veroorzaakt, zou het dan niet logisch zijn om dit verbod uit te breiden naar alle inhumane wapens, inclusief antipersoonsmijnen en massavernietigingswapens zoals kernwapens?

Voordat er een verbod op clustermunitie was, voerde de SP al actie tegen banken die hierin investeerden. Wij kregen toen steeds te horen: het wapen is legaal, dus we kunnen investeringen niet verbieden. Dat is nu anders. Ik vraag het kabinet of het geen tijd wordt om kernwapens te verbieden. Wij hebben vanmiddag een prachtig boekje gekregen van IKV Pax Christi: *How to get rid of the bomb in five steps*. Daarin staat een aantal mooie citaten van de minister van Buitenlandse Zaken, zoals: «Die tactische kernwapens zijn net zo nuttig als de tepels op een mannetjesvarken.» Ik ben het daar roerend mee eens. Weg met die kernwapens! De actie van IKV Pax Christi – de heer Knops zei dat ook al – betrof de zeven Nederlandse banken en verzekeraars die hebben belegd in bedrijven die kernwapens produceren; gisteren was dat ook te zien in een reportage van Nieuwsuur. Het zijn nota bene staatsgesteunde banken die maatschappelijk verantwoord beleggen propageren. Ik neem aan dat de bewindslieden dat, net als ik, afkeuren. Wat gaan zij hiertegen ondernemen?

Mevrouw **Maij** (PvdA): Voorzitter. Het is een bijzondere dag om over wapenhandel te spreken, want het is Valentijnsdag. Eigenlijk zouden wij vandaag moeten spreken over hoe wij elkaar met liefde benaderen en niet met wapens. De Partij van de Arbeid zou het liefst zien dat er geen wapens nodig zijn in de wereld. Een wereld zonder wapens is een mooiere wereld dan een wereld waarin wij elkaar met agressie bejegenen, een wereld waarin diplomatie in de relaties tussen landen voldoende zou zijn om over onenigheid heen te stappen, maar de wereld is helaas niet zo. Wij begrijpen dat democratische landen het recht willen hebben om zichzelf te kunnen verdedigen. Ik denk wij daarover op dit moment het beste op die manier kunnen praten.

Het Nederlandse wapenexportbedrijf is restrictief en transparant. Het is gestoeld op de erkenning dat er in het belang van de internationale rechtsorde en de bevordering van vrede en veiligheid grenzen moeten worden gesteld aan exportactiviteiten van defensie-industrie en defensiegerelateerde industrie. Binnen die grenzen mag de Nederlandse industrie naar het oordeel van de regering voorzien in een legitieme behoefte van andere landen aan defensiematerieel, aldus de regering in haar brief aan de Kamer. De PvdA is van mening dat een nationaal wapenexportbeleid eigenlijk achterhaald is en dat het alleen op Europees niveau werkt. Anders houd je onderlinge concurrentie op vergunningen binnen de EU in stand en worden bedrijven, zoals Thales, dat al een paar keer is genoemd, uitgekleeft ten gunste van bedrijven uit buurlanden. Het gevolg is dat er dan alsnog Europese wapens naar landen gaan waar Nederland bij voorkeur geen vergunning aan zou geven. Om een race to the bottom tussen lidstaten te voorkomen, wil de PvdA zo snel mogelijk bekijken of wij kunnen komen tot een Europees vergunningstelsel op een zo hoog mogelijk niveau en zo dicht mogelijk bij de Nederlandse situatie.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik sta toch een beetje met mijn oren te klapperen. Mevrouw Maij zegt dat het nationale wapenexportvergunningstelsel achterhaald is en dat wij naar een Europees niveau moeten. Tijdens de begrotingsbehandeling lag er een motie van mij die qua strekking verdomd veel lijkt op de motie die de heer Timmermans als Kamerlid indiende, maar die werd niet gesteund door de PvdA. Wat wil mevrouw Maij dan wel?

Mevrouw **Maij** (PvdA): Ik herhaal de woorden van de heer Sjoerdsma liever niet, want ik vloek liever niet. Ik zou echter graag een motie zien die meer lijkt op die van de heer Timmermans. Daar zouden wij heel goed aan

kunnen werken. Misschien kunnen wij daar samen zelfs toe komen. Ik vraag de regering om te werken richting een Europees systeem waarmee wij een Europese standaard krijgen. Wij moeten wel zo realistisch zijn dat die Europese standaard niet morgen al voor elkaar komt, maar wij moeten daar wel naar streven en wij moeten de regering vragen om zich daarvoor in te zetten. Ik hoop overigens dat de oren van de heer Sjoerdsma vast blijven zitten.

Kan de regering aangeven of van de afgeketste deals van 2011 en 2012, de zogenaamde «denials», deals zijn overgenomen door andere lidstaten? Welke vorderingen zijn er gemaakt en welke voorziet de minister om te komen tot een Europees vergunningenstelsel? Daarover spraken wij net al even.

Dan kom ik op het punt van de mensenrechten. Er is gesproken over de motie van de SP-collega naast mij over wapenexport naar Saudi-Arabië en andere landen waar mensenrechtenschendingen plaatsvinden en geen vrije verkiezingen worden gehouden. Kunnen de bewindspersonen die aan dit debat deelnemen, aangeven hoe het kabinet daartegenover staat? Hoe gaat het om met de wapenexport naar landen waar structureel problemen zijn op het gebied van democratie en mensenrechten? Hoe weegt de beoordeling van de binnenlandse situatie in een land mee bij het verlenen van exportvergunningen?

Hieraan voeg ik een bijzonder punt van aandacht toe. Hoe gaat de regering om met de preciaire situatie van vrouwen in veel landen waar wij wapens aan verkopen? Wordt dit aangekaart in de gesprekken met deze landen? Neemt de regering bijvoorbeeld bij het beoordelen van de democratische ontwikkeling ook specifiek de participatie van vrouwen in politieke processen mee bij het verlenen van een vergunning?

Dat brengt mij op de Nederlandse inzet voor het

VN-wapenhandelsverdrag. De Partij van de Arbeid is verheugd te lezen dat Nederland een voorstander is van een sterk en effectief

VN-wapenhandelsverdrag en onderstreept de noodzaak om in maart, binnenkort dus, daadwerkelijk te komen tot zo'n verdrag. De PvdA vindt dat het verdrag moet bijdragen aan transparantie in de wapenhandel en aan een gelijk spelveld voor de Nederlandse defensie-industrie. Die heeft nu soms het nakijken en wordt weggeconcurrerd. De PvdA deelt de opvatting van de minister dat toetsingscriteria voor wapenexport, het opnemen van kleine en lichte wapens binnen de reikwijdte van het verdrag en de controle op export van munitie essentiële elementen zijn van een eventueel verdrag. Kan de minister uitleggen op welke punten de concepttekst van het verdrag op dit moment tekortschiet, zoals in de brief wordt aangegeven? Kan hij ingaan op de relatie van het verdrag tot andere internationale verplichtingen of instrumenten? Doelt hij hiermee op de internationale verdragen met betrekking tot de rechten van de mens? De minister geeft aan dat de regering eventueel moet instemmen met minder ambitieuze formuleringen dan zij zou wensen om voor elkaar te krijgen dat het verdrag breed gedragen zal zijn en de grote wapenexporterende landen erbij betrokken blijven. Op welke punten doelt de minister precies? Wat is zijn inzet bij de dual-usegoederen? Hoe groot acht hij de kans dat deze in het verdrag worden opgenomen? De minister stelt in zijn brief dat hij het wenselijke zo dicht mogelijk bij het haalbare wil brengen. De PvdA geeft hem mee dat hij het haalbare zo dicht mogelijk bij het wenselijke moet brengen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Het is opmerkelijk dat mevrouw Maij zelf niets zegt over de deal met Jordanië, maar dan zal ik daarnaar vragen. Vorig jaar stonden wij zij aan zij. Mevrouw Maij refereerde er al een beetje aan. Zij sprak al van de motie waarin ik verzocht om geen wapenexport te laten plaatsvinden naar ondemocratische landen waar mensenrechtenschendingen plaatsvinden en om geen tanks naar Indonesië uit te voeren. Dat was een helder verhaal. Wij horen de regering nu zeggen: wel zware

wapens naar Jordanië. Deelt mevrouw Maij mijn mening dat dit opmerkelijk is en dat je daar niet mee akkoord moet gaan?

Mevrouw **Maij** (PvdA): Ik hoor twee verschillende vragen. Deel ik de mening dat het opmerkelijk is en dat wij hier niet mee akkoord moeten gaan? Zoals de regering en wij ook eerder hebben gesteld, is het heel belangrijk om iedere deal los te beoordelen met de bestaande criteria. De deal met Indonesië is andersoortig. Daarbij ging het om een ander soort materieel. Bovendien gaf het Indonesisch parlement toen een duidelijk signaal dat het dit niet wilde. Dat is een andere situatie dan nu in Jordanië. Ik steun overigens de vraag van de heer Sjoerdsma om meer informatie te krijgen over de manier waarop aan de hand van acht criteria de afweging heeft plaatsgehad ten aanzien van het voorstel tot export naar Jordanië.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Sorry, maar dat vind ik een heel dun antwoord. Mevrouw Maij zei zelf in haar eerste termijn dat er geen wapenexport moet plaatsvinden naar landen waar geen vrije verkiezingen plaatsvinden. Ik weet niet hoe zij naar de verkiezingen in Jordanië kijkt, maar volgens mij zijn die niet helemaal oké. Zij moet eens proberen om zelf een afweging te maken van de situatie aldaar. Dat kon de Partij van de Arbeid vorig jaar ook zo goed. Toen zei de regering ook dat zij akkoord ging, dat het prima was en dat het naar Indonesië kon, maar maakte de Partij van de Arbeid een uitstekende, eigenstandige analyse dat het niet kon. Nu volgt mevrouw Maij schijnbaar klakkeloos het briefje van de minister van Defensie, maar zij kan toch niet ontkennen dat er zowel in het binnenland van Jordanië als in de regio buitengewoon veel spanningen zijn. Je moet dus oppassen om akkoord te gaan met zo'n heftige wapendeal bestaande uit luchtdoelkanonnen, bergingtanks en pantserrupsvoertuigen.

Mevrouw **Maij** (PvdA): Ik dank de heer Van Dijk voor zijn vraag. Ik hoop dat wij de afwegingen zo meteen door de bewindspersonen uitgelegd krijgen. Ik denk dat de situatie in Jordanië wezenlijk anders is. Jordanië is een baken van rust in het Midden-Oosten. Dat moet de heer Van Dijk met mij eens zijn. Het materieel waarvan nu wordt voorgesteld om het te exporteren naar Jordanië, is andersoortig materieel dan dat vorig jaar in de deal met Indonesië werd genoemd. Op grond van die afwegingen zouden wij kunnen concluderen dat wij deze deal toestaan.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Zouden!

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik snap het toch niet heel goed. Kennelijk was de PvdA bereid om de relatie met Indonesië een forse kras toe te dienen. Daarbij ging het om mensenrechten en interne stabiliteit. Toen wilde de PvdA niet verkopen. Ik noem gewoon even het lijstje, de Democracy index van The Economist. Indonesië staat op plek 60. Waar staat Jordanië? Dat staat op 118 als autoritair regime. De PvdA wilde toen niet verkopen, maar nu wel. Wat is precies het verschil tussen toen en nu, behalve dat mevrouw Maij nu op het pluche zit?

Mevrouw **Maij** (PvdA): Ik wijs erop dat ik niet op het pluche zit. Ik zit namelijk aan dezelfde kant als de heer Sjoerdsma. Zoals ik net ook uitlegde aan de heer Van Dijk, moet per deal worden bekeken wat de situatie is en wat daarbij de afwegingen zijn. Dat vindt de PvdA heel belangrijk. Zoals ik net heb uitgelegd, ging het in Indonesië vorig jaar om ander materieel. Ik herhaal graag mijn woorden van zojuist. Het ging om een deal waarvan het Indonesisch parlement had aangegeven dat het daar zelf geen voorstander van was. Dat is dus een andere situatie.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Natuurlijk ben ik het helemaal eens met mevrouw Maij dat wij dit per deal naast de bestaande criteria moeten leggen. Mevrouw Maij zegt dat het gaat om verschillend materieel, maar tanks zijn tanks, toch? Volgens mij zijn dit ook tanks. Tenzij wij hierbij in de details gaan treden. Als zij toen met Indonesië zei dat het niet kon en het nu met Jordanië wel kan, meten wij dan vandaag niet met twee maten?

Mevrouw **Maij** (PvdA): Ik herhaal graag nogmaals mijn antwoord aan de heer Van Dijk, want ik heb het donkerbruine vermoeden dat ik twee maal, in dit geval vier maal, dezelfde vraag krijg. De situatie in Jordanië is wezenlijk anders. Jordanië is een baken van rust in het Midden-Oosten. Als ik het goed heb bekeken, gaat het om een ander soort materieel dan het materieel dat wij vorig jaar in de deal met Indonesië aan de orde hadden. Ik hoor graag van de bewindspersonen op welke manier zij die acht criteria hebben gebruikt om tot deze afweging te komen. In die zin steun ik de vraag van de heer Sjoerdsma.

De heer **Knops** (CDA): Niet alleen op het Plein buiten is het spekglad, maar ook hier tijdens het debat. De PvdA-woordvoerder moet een gigantische glibberactie uithalen om te verantwoorden wat oud-Kamerlid Timmermans vorig jaar paraat heeft gemaakt. Zij probeert zich daar nu uit te draaien. Hoe geloofwaardig vindt mevrouw Maij het optreden van de heer Timmermans, gegeven het feit dat er nu in twee regels wordt aangegeven dat er wapens worden verkocht aan Jordanië, zonder handtekening? Dat is immers maar een formaliteit.

Mevrouw **Maij** (PvdA): Ik heb vanmiddag op Facebook een foto gezien van de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking met Johann Olav Koss, een schaatser. Ik ben zelf een groot fan van schaatsen. Ik begeef me heel graag op glad ijs. Ik kan behoorlijk goed schaatsen. Ik denk dus dat ik er wel uit kom. Ook de heer Knops zeg ik nogmaals dat het bij Indonesië en Jordanië om andere situaties gaat. Ik wil het per situatie bekijken. Ik hoor graag zo meteen de argumentatie van de bewindspersonen. Waarom zijn zij uiteindelijk tot het goedkeuren van deze deal gekomen?

De heer **Knops** (CDA): Alleen de PvdA-fractie gelooft wat zij zelf zegt. Het is volstrekt duidelijk dat zij hier opzichtig een draai van jewelste maakt. Dat kan mevrouw Maij niet verweten worden, want zij zit hier natuurlijk net. Zij is opgescheept met een erfenis van enige omvang. De deal met Indonesië is met allerlei argumenten afgeketst. Ik vraag toch aan mevrouw Maij of zij kan aangeven wat het verschil is tussen een PRTL en een Leopard.

Mevrouw **Maij** (PvdA): Nogmaals, zoals ik net al heb aangegeven, vind ik het heel belangrijk om per deal te kijken naar de reden en de argumentatie waarmee de regering uiteindelijk tot goedkeuring komt. De PvdA is van mening dat er twee verschillen zijn met de deal vorig jaar met Indonesië. Ik herhaal ze graag voor de heer Knops. Het type materieel was anders en de situatie was anders, omdat het parlement in Indonesië zelf aangaf dat het deze deal liever niet had. Daarom was de situatie in Indonesië anders dan in Jordanië. Ik herhaal dat Jordanië een baken van rust is in het Midden-Oosten. Ik hoor graag van de bewindspersonen hoe zij de acht criteria in hun afweging tot een positief resultaat hebben gebracht.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Voorzitter. Mijn excuses voor het feit dat ik iets later ben binnengekomen. Vier zetels is veel te weinig. Ik kan u zeggen dat dit echt behelpen is! Niettemin ben ik blij dat ik hier nog wat dingen mag zeggen, overigens zonder dat ik de inbreng van mijn collega's heb gehoord. Dat zal ik later goedmaken, want ik kan het teruglezen.

Wapenexportbeleid is in de visie van mijn fractie bij uitstek een dossier waaraan je kunt zien of het kabinet een coherent buitenlands beleid voert. Coherentie is ook een kernwoord in het beleid van het kabinet. Vanuit de visie op coherentie zet de GroenLinks-fractie vraagtekens bij een aantal leveranties, zoals de bevoorradingsystemen aan China. Die zijn naar onze smaak opmerkelijk, aangezien Nederland aan de ene kant zegt zich ernstig zorgen te maken over de groeiende spanning in de Zuid-Chinese Zee en de wapenwedloop tussen China en zijn burens, en aan de andere kant de export goedkeurt van systemen die een sleutelrol kunnen spelen bij het bevoorraden van gevechtsschepen. Kan de minister uitleggen hoe deze beide standpunten met elkaar te verenigen zijn?

Diezelfde vraag geldt voor wapenleveranties en wapenexport naar de Arabische regio. Die export heeft met name ten aanzien van Tunesië en Egypte een tijdje stilgelegen, maar er was nog niet iets van rust teruggekeerd – zo leek het tenminste – of de wapenexporten moesten onmiddellijk weer worden hervat. In de visie van mijn fractie kun je daarmee niet voorzichtig genoeg zijn. Ik vraag de ministers hoe zij dat zien. Misschien kan de minister van Buitenlandse Zaken eens aangeven hoe je de noodzakelijke voorzichtigheid kunt combineren met datgene wat je vanuit het wapenexportbeleid kennelijk wilt doen. Bijvoorbeeld in een land als Tunesië zie je dat de stabiliteit heel makkelijk kan omslaan. Dat geldt natuurlijk ook voor Jordanië. Ik heb het staartje van de discussie daarover gehoord. Daarover is dus al veel gewisseld. Ik ben zeer benieuwd naar het antwoord van de bewindslieden. Wij weten dat de mensenrechtensituatie in Jordanië slecht is en verslechterd is. Wij weten dat dit land in een regio ligt die instabiel is. Afijn, ik hoef niet te herhalen wat hierover al is gezegd door collega's. Ook ik ben, net als mevrouw Maij, zeer benieuwd wat de overwegingen zijn geweest van het kabinet om in deze kwestie toch een wapenexport te overwegen.

Dan zijn er nog een paar andere kwesties die met de Nederlandse wapenexport te maken hebben. Dat is eerst de kwestie van de wapendoorvoer, die ook de nodige aandacht verdient. Verontrustend is bijvoorbeeld de massale doorvoer van vooral Midden- en Oost-Europese vuurwapens en munitie naar de Verenigde Staten. Die worden vaak gebruikt op de consumentenmarkt. Nederland strijdt wereldwijd tegen handel in kleine vuurwapens. Dat is uiteraard zeer prijzenswaardig, maar daar hoort bij dat wij ermee stoppen onze ogen te sluiten voor vuurwapens en munitie die via Rotterdam bijvoorbeeld naar de VS gaan en via de VS vaak weer gebruikt worden in bijvoorbeeld bloedige drugsoorlogen in Mexico en andere Midden-Amerikaanse landen. Ik wil op dit onderwerp tot slot iets zeggen over de Europese wapenexport. Waar de Nederlandse wapenexport enigszins is gedaald, is de Europese wapenexport met 20% gestegen. Saudi-Arabië is ook weer zo'n land dat de mensenrechten stelselmatig schendt. Er is een repressief regime aan de macht. Het blijkt de grootste afnemer te zijn van wapens uit de Europese Unie. Hoe kan dit, zo vraag ik de minister. Is het kabinet bereid om zich in Europees verband in te zetten voor een striktere naleving van de Europese wapenexportcriteria? Die gelden immers ook voor ons. Je zou dus denken dat die ook voor andere wapenexporteurs in Europa gelden. Kunnen de bewindslieden ons vertellen hoe zij zich daarvoor in Europees verband gaan inzetten?

Nederland heeft zich altijd ingezet voor een goed en krachtig wapenhandelsverdrag. Dat heeft mijn fractie altijd zeer op prijs gesteld. Er zijn echter wel zorgen. Ten aanzien van de mensenrechten, de link met internationale mensenrechten en sociaal-economische ontwikkeling is er druk bijvoorbeeld vanuit de BRIC-landen en de opkomende economieën om de bepalingen ter zake af te zwakken. Ik vraag de minister om een garantie dat Nederland zich op dat punt ferm betoont en blijft staan voor waar Nederland zich tot nu toe altijd heeft ingezet.

Dan pik ik er nog één of twee zaken over het wapenhandelsverdrag uit: de strafrechtelijke bepalingen voor het geval een land zich niet houdt aan de bepalingen van het wapenhandelsverdrag. Als ik het goed begrijp, is de Nederlandse regering ervoor dat staten de ruimte krijgen om de afdwingbaarheid van het verdrag naar eigen goeddunken in te vullen. Dat zou naar het oordeel van mijn fractie een slechte zaak zijn. Ik ben niet voor zoiets als een administratieve boete voor landen die zich niet aan het verdrag houden maar, waar mogelijk, voor strafrechtelijke bepalingen. Hoe ziet de minister dit?

Ten slotte kom ik op de bepalingen in het verdrag met betrekking tot de zogenoemde dual-usegoederen. Die vallen er nu helemaal buiten. Dat betekent bijvoorbeeld dat de inzet van drones helemaal buiten het verdrag valt. Zij zullen de komende tijd waarschijnlijk nog op veel grotere schaal worden toegepast; de kranten staan er vol van. Dat is te voorkomen, wellicht door hier en daar een woordje als «unmanned» op te nemen in het verdrag. Hoe gaat het kabinet zich daarvoor inzetten in de komende onderhandelingen, zodat ook de onbemande vliegtuigjes, de drones, onder de bepalingen van het verdrag gaan vallen?

Voorzitter: Knops

De heer **De Roon** (PVV): Voorzitter. Ik begin met de kwestie-Jordanië. Ik sluit me graag aan bij de vragen van collega's over de procedure met betrekking tot de brief. Hoe kan het dat die zo is gelopen? Ook wij vinden dat onbegrijpelijk. Het is mijn indruk dat de Arabische storm van revoltes, onrust en strijd ook het islamitische Jordanië alles behalve ongemeoid laat. Egypte en Syrië eisen alle media-aandacht op, maar ook in Jordanië is het al langer dan een jaar onrustig. Protesten worden steeds gewelddadiger. De roep om het afzetten van de koning wordt steeds luider. Ook heeft de Syrische burgeroorlog een destabiliserend effect op Jordanië. Moslimbroeders zijn ook in Jordanië een stuk assertiever en agressiever geworden, en naarmate de demonstraties en de oppositie van de Moslimbroeders gewelddadiger worden, komen er navenante reacties van de kant van de Jordaanse veiligheidstroepen. Ook de kans dat de Moslimbroeders het Hasjemitisch Koninkrijk op enig moment omver zullen werpen, lijkt mij niet denkbeeldig. Tijdens de protesten tegen de Jordaanse parlementsverkiezingen op 23 januari jongstleden traden honderden leden van de oproerpolitie uit de rijen naast hun pantserwagens en voegden zich bij de islamitische betogers. Ze legden hun jassen op het asfalt en knielden naast hen neer. De leider van de Moslimbroederschap ging het geheel voor in gebed. Is de minister het met de PVV eens dat het een typisch gevalletje van struisvogelpolitiek is om niet te anticiperen op de bepaald niet denkbeeldige mogelijkheid dat de islamitische winter ook Jordanië zal overspoelen? Jordanië staat nu al op nummer vijf in de lijst van meest gemilitariseerde landen ter wereld. Dat vindt de PVV al zorgwekkend genoeg. Als het in Jordanië nog slechter wordt en de islamitische tornado ook daar gaat toeslaan, zouden wij niet graag zien dat er nog meer wapens in handen komen van groeperingen waarbij ze zeker niet terecht zouden moeten komen. De minister zegt dat de wapenleveringen de machtsbalans en de stabiliteit in de regio niet zullen verstoren. Mijn fractie is daar niet zo zeker van. Het betreft zware wapensystemen waarmee je heel gemakkelijk allerlei luchtvaartuigen uit de lucht kunt schieten.

Wij zijn niet gelukkig met de restricties op de export naar Israël. Israël wordt voortdurend in zijn bestaan bedreigd door de mullahs uit Iran, jihadgroeperingen uit Syrië, de antisemiet Morsi, Hezbollah en Hamas. Ook de Turk Erdogan gooit keer op keer olie op het islamitische haatvuur tegen Israël. Wij vinden het dan ook niet goed te begrijpen dat Nederland aan Israël meerdere vergunningsverzoeken heeft geweigerd. Wij zouden graag zien dat dit in de toekomst anders wordt. Het kan toch niet zo zijn

dat Nederland wel Frans wapentuig transporteert voor een oorlog die Frankrijk 6.200 kilometer verderop voert tegen jihadisten, maar tegelijkertijd levering van defensiematerieel aan Israël weigert voor de bescherming tegen jihadisten op zijn stoep.

Ik vertel niets nieuws als ik herhaal dat de PVV het liefst ziet dat Nederland helemaal geen defensiematerieel meer verkoopt aan islamitische landen. Dat geldt dus ook voor een land als Oman, dat nu toch defensiematerieel schijnt te mogen afnemen. Wij zien dat liever niet, en pleiten dan ook voor een algeheel verkoopverbod van defensiematerieel aan islamitische landen.

Ook bij de tanklevering aan Saudi-Arabië zit er een rare inconsequentie in het optreden van het kabinet. Het lijkt ons inconsequent om een wapendeal met Saudi-Arabië af te slaan op basis van mensenrechtenschendingen, maar vervolgens wel tanks als showmodel naar dat land te sturen als voorbereiding op een mogelijke tankdeal met Duitsland. Ik krijg hierop graag een uitgebreide reactie.

Voorzitter: De Roon

De **voorzitter**: Ik schors de vergadering tot 17.05 uur, omdat we dan tot 17.30 uur nog een flink stuk van de beantwoording door de bewindslieden kunnen doen. Ik heb namelijk de melding gekregen dat de verwachting is dat de stemmingen rond 17.30 uur zullen plaatsvinden en ongeveer een halfuur zullen duren.

De vergadering wordt van 16.57 uur tot 17.05 uur geschorst.

De **voorzitter**: Tijdens de beantwoording door de bewindslieden zal ik drie interrupties per fractie toestaan. De woordvoerders bepalen zelf hoe zij die verdelen over de aanwezige bewindslieden.

Minister **Ploumen**: Voorzitter. Ik dank de leden voor hun inbreng en hun vragen. De tijden zijn veranderd. Dat zeg ik eigenlijk tegen de heer Leegte, maar hij is niet meer aanwezig. Aangezien mevrouw De Caluwé en de heer Leegte met één mond spreken, zeg ik het nu tegen haar. De heer Leegte refereerde aan the Great Depression en de invloed van protectionistische maatregelen. Nu spreken de VS en de Europese Unie over een vrijhandelsakkoord, dus die vergelijking gaat inmiddels gelukkig niet meer op. De heer Leegte wilde weten of ik de wapenindustrie wil meenemen op handelsmissie. Op de afgelopen missies naar Singapore en Brazilië was onder andere Thales mee. Het bedrijf was van harte welkom. Ik heb in Singapore een expertisecentrum van Thales geopend op het gebied van de ontwikkeling van radars. Wat zijn de groeimarkten? Het is natuurlijk aan de industrie zelf om zich daarom te bekommeren, maar ook de minister voor Buitenlandse Handel heeft er een opvatting over. Ik noem Brazilië en een aantal landen in Zuid-Oost Azië. Daar zijn zeker kansen voor de Nederlandse industrie. Het is geen toeval dat de bedrijven mee waren.

Hoe werken denials precies en wat is de positie van Nederland?

Nederland publiceert denials conform de afspraken zodra het een vergunning afwijst. Als wij door een ander land worden benaderd voor extra informatie over die denial, stellen wij graag alle informatie ter beschikking. Bovendien zetten wij ons actief in om andere landen ertoe te bewegen om zich te houden aan de regels die wij hiervoor in gezamenlijkheid hebben opgesteld.

Een aantal fracties heeft vragen gesteld over de Europese regels. Worden die nu wel of niet overal nageleefd? Mijn collega Timmermans zal daar ongetwijfeld ook iets over zeggen, want hij heeft namens Nederland zitting in COARM, de Raadswerkgroep op Europees niveau, maar ik kan er ook iets over zeggen. Wij zijn natuurlijk voorstander van harmonisatie,

maar niet op het allerlaagste niveau. Terecht zei een aantal woordvoerders dat Nederland een zorgvuldig en transparant beleid heeft. Dat gunnen wij alle landen. Wij zetten ons daar dus voor in, maar wel vanuit onze normen. Wij hechten ook aan een «case by case»-benadering. Dat is onderdeel van die zorgvuldigheid. Willen wij dus harmoniseren? Uiteraard. Gaat het van een leien dakje? Dat nog niet helemaal, maar dat wil niet zeggen dat wij onze inzet daarop verminderen.

De heer Van Ojik heeft gevraagd naar de stijging van het aantal wapenexporten van Nederland in vergelijking met andere landen. Fluctuaties, dus stijgingen en dalingen, zijn niet per se het gevolg van verschillen in beleid tussen landen. Ze kunnen ook te maken hebben met andere factoren, zoals de aard van de industrie in een bepaald land en de vraag of het een goed jaar was. Het een-op-een toerekenen van fluctuaties aan het anders naleven van de Europese regels is dus net iets te kort door de bocht. Wij lopen voorop, en toch duurt het volgens de heer Van Dijk wel erg lang voordat er informatie beschikbaar is. Ik vat dat op als een oproep om het sneller te laten gaan, en die oproep ondersteun ik zeer. Ik ben het er zeer mee eens, maar er staan een paar praktische bezwaren in de weg. Ook daar dient men zich niet bij neer te leggen. Voor de openbaarmaking van de gegevens zijn wij afhankelijk van het informatiseringssysteem van de douane. Dat systeem is in eerste aanleg gemaakt om met die gegevens om te gaan in de vertrouwelijkheid waarmee de douane opereert. Wij willen een omzetting naar openbaarmaking. Er moet dus een vertaalslag worden gemaakt. We doen dat nu handmatig en dat kost veel tijd. De inzet op automatisering die de douane pleegt, zou dat moeten oplossen. Als de heer Van Dijk dadelijk riposteert dat dit al eerder naar voren is gebracht en dat het in 2012 gerealiseerd zou zijn, heeft hij absoluut gelijk. Ik weet niet of hij dat gaat doen, maar ik ben hem even voor. Het heeft vertraging opgelopen. Ik zou het vervelend vinden om de vraag van de heer Van Dijk nog een keer te krijgen, dus ik heb gisteren contact gehad met collega Weekers. Het is zijn verantwoordelijkheidsterrein. Hij dringt ook zeer aan op een snelle operationalisatie van dit systeem. Dat zou dan eind dit jaar zijn. Ik hoop, met de Kamer, van harte dat dit lukt. Ik zal de druk erop houden.

De heer Van Dijk heeft ook gevraagd naar de verschillen tussen de Nederlandse rapportages en de EU-rapportages. Niets menselijks is blijkbaar de rapportages over wapenexport vreemd, want er worden verschillende uitgangspunten gehanteerd. Dat maakt dat de rapportages niet een-op-een te vergelijken zijn. Ik vind dat ook vervelend, want het is altijd beter als alles vergelijkbaar is. Het Nederlandse rapport geeft de juiste cijfers, vooral en ook waar het gaat om de afwijzingen en de denials. Ik doe de heer Van Dijk dus de aanbeveling, als hij die al nodig zou hebben, om daaraan vast te houden. Ook bij deze verschillen leggen wij ons niet neer. Het is een kwestie van lange adem. Sinds 2006 kaarten wij dit regelmatig aan. Collega Timmermans doet dat in de COARM. Er is dus nog een verbeteringslag te maken.

Mijn volgende punt is de afstoting van munitie naar Griekenland. Dat onderwerp ligt binnen de competentie van de minister van Defensie. Het is export naar een bondgenoot, en daarop vindt de toets op de criteria niet plaats. Het misschien goed om nu uit te leggen hoe de procedure in elkaar steekt. Dan kunnen we meteen spreken over Jordanië. De procedure is, terecht, heel zorgvuldig, met gescheiden verantwoordelijkheden en een stap-voor-stapbenadering. Als het ministerie van Defensie voornemens is om bepaalde onderdelen af te stoten en daarover onderhandelingen te openen, wordt er een toets gedaan door de minister van Buitenlandse Zaken. Hij is in alle gevallen verantwoordelijk voor deze toets op de acht punten van het Europese gemeenschappelijke beleid. Wij noemen dat de sondagetoets. Voordat het gesprek daadwerkelijk wordt aangegaan, wordt bekeken of er een «go» aan gegeven kan worden. Vervolgens worden de onderhandelingen gestart en krijgen die hun loop. Wanneer de onderhan-

delingen zijn afgerond, wordt een aanvraag gedaan voor een exportvergunning. Die aanvraag wordt gedaan aan de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Die minister wendt zich vervolgens tot de minister van Buitenlandse Zaken met het verzoek om in het kader van de aanvraag van de exportvergunning, een toets te doen op de acht criteria. Dat is een finale toets. U kunt zich voorstellen dat dit van belang is. De onderhandelingen kosten tijd en wij willen in de zorgvuldige afweging die wij willen maken, op het laatste moment, wanneer het echt aan de orde is, die toets nog een keer doen.

Wat betreft een mogelijke deal met Jordanië is de stand van zaken dat de sondagetoets is gedaan en de minister voor Buitenlandse Handel nog geen aanvraag voor een exportvergunning op haar bureau heeft gekregen. Als dat gebeurt, ga ik naar de minister van Buitenlandse Zaken voor de finale toets. Hij zal daar straks vast inhoudelijk iets nog over zeggen.

De heer Knops, die hier op het moment niet is, en anderen hebben vragen gesteld over investeringen in cluster munitie. Daarbij is zeker een mentaliteitsomslag nodig. Wetgeving is één, en het is goed dat de banken verantwoordelijkheid nemen en zich inzetten voor transparantie. Dat gebeurt in het kader van het Ruggie-framework en de OESO-richtlijnen. De verantwoordelijkheid ligt bij bedrijven, in dit geval bij de financiële instellingen zelf. Zij leggen daar ook verantwoording over af aan de samenleving. De minister van Financiën gaat over de handhaving ervan.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik begrijp het toch niet helemaal. Ik begrijp volgens mij hoe het systeem werkt, maar nu zegt de minister dat in het geval van Jordanië de sondagetoets heeft plaatsgevonden maar de finale toets nog niet. Desalniettemin kreeg de Kamer van minister Hennis-Plasschaert een brief waarin staat dat we deze wapendeal gaan doen. Kan de minister uitleggen wanneer het contract wordt getekend en wanneer de finale beoordeling van de criteria zal plaatsvinden? Of vindt die zo direct hier ter plekke plaats, met ons als aanwezigen?

Minister **Ploumen**: Geachte heer Sjoerdsma, ik doe liefst zo veel mogelijk in uw aanwezigheid, maar dit toch even niet. Dat heeft alles te maken met de zorgvuldigheid van de procedure. De regering is transparant over dergelijke mogelijke transacties. Zij wil de Kamer daarover ook informeren op het moment dat die aan de orde zijn. Ieder heeft daarin een afzonderlijke verantwoordelijkheid. Wanneer er dus overeenstemming is tussen de minister van Defensie en haar Jordaanse counterpart, dan volgt daaruit een aanvraag voor een exportvergunning. Als ik die aanvraag op mijn bureau krijg, ga ik een afweging maken tussen verschillende belangen. Dat doe ik mede aan de hand van de definitieve toets die door de minister van Buitenlandse Zaken wordt gedaan. De sondagetoets wordt dus door de minister van Buitenlandse Zaken gedaan. Die toetst altijd op de acht criteria, maar die toets wordt ook altijd op het finale moment gedaan. Vervolgens is de aanvraag voldoende gedocumenteerd voor de minister voor Buitenlandse Handel om er een besluit over te nemen.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Misschien moeten we die criteria hier dan toch ter plekke doorlopen. Als de eerste toetsing heeft plaatsgevonden en de minister ons in een brief schrijft dat deze deal in principe voldoet aan de criteria, dan ben ik wel benieuwd naar uw evaluatie van de afzonderlijke criteria. Komt er dan nog een tweede brief, medeondertekend door minister Ploumen of door minister Timmermans, waarin deze deal nogmaals wordt gefinaliseerd?

Minister **Ploumen**: Zoals ik al zei, is er een scheiding van verantwoordelijkheden. Over de vraag van de heer Sjoerdsma hoe de sondagetoets is gedaan, zal mijn collega Timmermans iets zeggen. De andere vraag van

de heer Sjoerdsma kan ik natuurlijk wel beantwoorden. Als er een exportvergunning wordt aangevraagd, wordt de Kamer daarover geïnformeerd in het kader van de versnelde procedure die we daarover met haar hebben afgesproken.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dit wekt toch enige bevreemding. Hier staat namelijk glashelder, ondertekend door de minister van Defensie maar uiteraard namens het kabinet: het ministerie van BZ heeft onderzoek verricht, en kort samengevat zijn er geen problemen; het is niet te verwachten dat deze verkoop gevolgen zal hebben voor de mensenrechten en de interne situatie. Dat is het standpunt van de regering. Dat gaat over de regio en over de situatie in het land. De minister suggereert nu een beetje dat het wel goed komt, omdat zij het zelf nog gaat toetsen en het dan allemaal zal afkeuren. Dat is wishful thinking, dat geef ik toe, maar dit is het standpunt, ook namens de minister voor Buitenlandse Handel.

Minister **Ploumen**: Ik suggereer helemaal niets, maar geef de procedure aan, die stap voor stap is, met gescheiden machten. Ik hecht aan precisie, want anders komen we inderdaad terecht in een merkwaardig debat over verantwoordelijkheden en rollen. Het begint met de minister van Defensie, die contact heeft over een mogelijke afstoting, in dit geval richting Jordanië. Voordat de onderhandelingen daarover starten – we hebben het over 2011 – wordt er een sondagetoets gedaan door de minister van Buitenlandse Zaken aan de hand van de acht EU-criteria. Die zijn identiek door het hele proces heen. In dit geval heeft de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken gezegd dat de onderhandelingen van start konden gaan. Hij zag geen belemmeringen. Dat was dat. Nu zijn de onderhandelingen in een afrondende fase. Dan volgt de volgende stap in het proces. Er moet een exportvergunning worden aangevraagd. Die exportvergunning wordt afgegeven door de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Dat doet zij niet voordat de exportvergunning, de aanvraag, is gedocumenteerd. Een belangrijk onderdeel van die documentatie is een finale toets, gegeven de situatie op dit moment, door de minister van Buitenlandse Zaken op diezelfde acht criteria. Ik heb nog geen aanvraag op mijn bureau gekregen. We doen dit allemaal heel precies en feitelijk. Als die aanvraag er komt, geleid ik die door naar de minister van Buitenlandse Zaken met het verzoek om, in de context van nu, op basis van dezelfde criteria, de finale toets te doen. De resultaten komen weer terug bij mij, en dan wordt er een beslissing genomen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): We gaan het afwachten. Dat is eigenlijk het enige wat ik kan zeggen. Het punt is dat Buitenlandse Zaken de sondagetoets al heeft gedaan. Minister Ploumen gaat die nog een keer doen. Zij heeft nog geen vergunningaanvraag gekregen. Heeft zij enig idee wanneer die komt en wanneer dus haar finale toetsing aan de orde is? En kan ik ervan uitgaan dat in deze brief van de minister van Defensie het staande standpunt staat? Hier staat: het is in principe akkoord.

Minister **Ploumen**: Ik hecht aan precisie. De collega van Buitenlandse Zaken en ik zitten weliswaar op hetzelfde departement, maar de verantwoordelijkheden zijn heel strikt gescheiden. Dat betekent dat ik ga over het verlenen van de vergunning, en collega Timmermans over de toetsing. Het is dus niet één departement, dat van Buitenlandse Zaken. Het zijn echt onderscheiden taken, en uit oogpunt van zorgvuldigheid lijkt mij dat alleen maar erg goed. Nogmaals, collega Timmermans zal vast op de inhoud van de toets ingaan.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Ik heb twee korte vragen. In de brief van de minister van Defensie staat: «Naar verwachting zal het verkoopcontract

in februari 2013 worden getekend». We hebben dus nog zo'n tien dagen te gaan. Hoe moet ik dat interpreteren in het licht van wat de minister zojuist heeft gezegd over de benodigde stappen?

Mijn andere vraag gaat over de ingewikkelde procedure. Is het weleens voorgekomen dat de minister van Buitenlandse Zaken zei dat het gerust kon, maar de minister Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking het, om wat voor reden dan ook, toch maar niet deed?

Minister Ploumen: De eerste vraag is of februari nog haalbaar is. Ik verleen de vergunning, dus ik wacht af totdat de aanvraag op mijn bureau komt. Vervolgens zal ik deze met de spoed en zorgvuldigheid die mij eigen zijn, behandelen. Meer kan ik er niet van maken.

Dan ga ik in op de tweede vraag. Voorheen waren de verantwoordelijkheden iets anders belegd. Toen speelde het ministerie van Economische Zaken nog een rol. Ik zal niet flauw wijzen op mijn positie als de minister voor Buitenlandse Handel. Mijn informatie is dat het in het verleden niet is voorgekomen dat de uitkomst van de toetsing leidde tot een ander besluit dan het besluit dat volgde op de toetsing van de aanvraag.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Dat wordt nu anders, zegt collega Van Dijk. Ik help het hem hopen. Ik twijfel niet aan de zorgvuldigheid die de minister betracht, maar ik lees in de brief van de minister van Defensie van gisteren of eergisteren dat zij verwacht dat de hele zaak nog deze maand wordt afgerond. Veel collega's, onder wie ikzelf, hebben duidelijk gemaakt hoeveel aarzeling en twijfel er in de Kamer is over deze transactie. Het zou dan toch vreemd zijn als deze zaak volgende week, als de Kamer met reces is, even met de snelheid en de zorgvuldigheid die de minister eigen zijn, wordt afgehandeld. Dat zouden wij toch niet willen, zo meen ik. Ik wil de minister dan ook vragen of zij in ieder geval voordat zij definitief ja zegt, de Kamer wil raadplegen en informeren op basis van een nieuwe toetsing, die kennelijk nog moet plaatsvinden.

Minister Ploumen: Ik kan de heer Van Ojik geruststellen. Ook de minister heeft reces, maar het departement is altijd bezet. Als de aanvraag op mijn bureau belandt, geleid ik deze door naar de minister van Buitenlandse Zaken. Hij doet de toets. We gaan echt niet over één nacht ijs. Ik hanteer daarbij het tempo dat nodig is voor een zorgvuldige toetsing en afweging. Ik heb net al duidelijk gemaakt hoe belangrijk wij transparantie en zorgvuldigheid vinden.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Zegt de minister hiermee toe dat zij een brief naar de Kamer zal sturen waarin de acht criteria voor deze deal worden nagelopen en waarin uitgebreid wordt beschreven hoe de minister beoordeelt of wel of niet aan deze criteria wordt voldaan?

Minister Ploumen: Ja.

De **voorzitter:** Dat is genoteerd. Ik vraag aan de heer Van Dijk om even de voorzitterskamer over te nemen, want ik wil graag een interruptie plegen.

Voorzitter: Jasper van Dijk

De heer **De Roon** (PVV): In de brief van de minister van Defensie staat heel duidelijk dat het verkoopcontract naar verwachting in februari 2013 worden getekend. Wordt daarbij eerst het traject dat de minister net schetste, doorlopen en wordt daarna de verkoopovereenkomst getekend? Of wordt de verkoopovereenkomst sowieso getekend als de minister van Defensie vindt dat dit moet gebeuren? Zit daarin dan een soort ontbindende voorwaarde: als de vergunning niet wordt verleend, gaat het niet door? Hoe moet ik mij dat voorstellen?

Minister **Ploumen**: Eerst wordt een aanvraag voor een exportvergunning ingediend. Iedereen weet inmiddels dat die er nog niet is. De aanvraag wordt beoordeeld, mede op basis van een aantal documenten, waaronder de toets door de minister van Buitenlandse Zaken. Voor de vergunning moet er een contract zijn.

De heer **De Roon** (PVV): Dan moet er dus wel degelijk een verkoopcontract zijn om over te kunnen gaan tot de procedure waarin al dan niet wordt besloten tot het verlenen van een vergunning.

Minister **Ploumen**: Eerst komt er een contract en dan wordt een vergunningaanvraag gedaan. Excuus. De procedure is zo zorgvuldig en verloopt zo stap voor stap dat ik ook zelf even moet nadenken.

Voorzitter: De Roon

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Ik dank de minister voor haar antwoorden. Volgens mij wil de Kamer graag weten – dat geldt althans voor mij – of er nog een moment is waarop de Kamer hierover kan oordelen. Als dat er is, wil de minister ons dat dan zo snel mogelijk laten weten?

Minister **Ploumen**: De procedure is dat de Kamer versneld wordt geïnformeerd als er een beschikking is of als zo'n besluit is genomen. En dat is het.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Ik word er niet geruster op. Het contract wordt naar verwachting nog deze maand getekend. Heeft dat contract een soort ontbindende voorwaarde? Het doet mij namelijk denken aan de tanks voor Indonesië. Ik was toen geen lid van deze Kamer. Daartegen was geen bezwaar, maar uiteindelijk is het niet doorgegaan omdat de Kamer het niet wilde. Als ook dit niet door kan gaan omdat de Kamer het niet wil, dan kan het kabinet zich toch niet op het standpunt stellen dat het eind februari een contract heeft getekend en dat het daar niet meer van af kan? Ik hoop dat de Kamer die garantie toch wel kan krijgen.

Minister **Ploumen**: Hierover wil ik twee opmerkingen maken. Laten wij het even precies houden, want het onderwerp vraagt om zorgvuldigheid. Ik ga niet over de inhoud van de contracten. De minister van Defensie gaat over de contracten en de eventuele voorwaarden. Ik ga over het exportbeleid; over de uitvoering van dat beleid leg ik achteraf verantwoording af aan de Kamer. Vanzelfsprekend kan de Kamer het beleid bijsturen, maar dat geldt niet voor een individueel besluit. Natuurlijk kan een individueel besluit, op verzoek van de Kamer of op voorzet van het kabinet zelf, leiden tot een wijziging van het beleid. Zo is de procedure.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): De minister van Buitenlandse Zaken gaat over toetsing. De minister van Defensie tekent een contract en de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking beslist of het door kan gaan. Ik wil nog eens benadrukken dat in deze Kamer veel vragen leven over deze leverantie, en dan druk ik mij nog heel voorzichtig uit. Als de Kamer straks terugkomt van reces, mag zij niet ineens geconfronteerd worden met een contract dat getekend is onder de verantwoordelijkheid van de minister van Defensie. Ik neem aan dat het kabinet hierbij met één mond spreekt en dat wij het kabinet kunnen aanspreken. De ene minister kan dus niet stellen dat de andere minister over het tekenen van de contracten gaat. Eerlijk gezegd, lijkt mij dat een vreemde constructie.

Minister **Ploumen**: Toch werkt het zo. Het zijn gescheiden verantwoordelijkheden. Het contract is de verantwoordelijkheid van de minister van

Defensie. Ik heb het even laten navragen en het blijkt dat in het contract een ontbindende voorwaarde zit voor het geval de vergunning niet wordt afgegeven. De minister van Buitenlandse Zaken verricht een finale toetsing aan die criteria. Daar informeren wij de Kamer versneld over. Dat is aan de orde, dat is conform het verzoek van de Kamer en dat lijkt mij ook terecht. Het gebeurt waarschijnlijk niet in het reces, maar ik maak op basis van die informatie de afweging of ik een vergunning ga verlenen of niet. Daarover wordt de Kamer versneld geïnformeerd. De opvatting van de Kamer daarover kan vervolgens leiden tot een wijziging van het beleid.

De **voorzitter**: De minister vervolgt haar betoog.

Minister **Ploumen**: De heer Van Ojik vroeg hoe de coherentie zich verhoudt tot het verlenen van vergunningen voor leveranties aan bepaalde regio's. De specifieke casus heeft natuurlijk weer alles te maken met de toetsing. Mijn collega van Buitenlandse Zaken zal daar iets over zeggen. De acht criteria worden zorgvuldig nagelopen. Het achtste criterium is het zogenaamde OS-criterium. Als dat aan de orde is, wordt dat steeds zorgvuldig meegewogen. Ook daarvoor geldt de case-by-case-afweging.

Over de export naar Tunesië is gerapporteerd. De export heeft plaatsgevonden in de eerste helft van 2012. Deze is door de minister van Buitenlandse Zaken getoetst aan de acht criteria.

Collega Timmermans zal ingaan op de opstelling van Nederland bij het tot stand komen van het verdrag. Ik hecht echter zeer aan het opnemen van de dual-use goederen daarin.

De heer Van Ojik sprak over de doorvoer van kleine wapens van Oost-Europa naar de Verenigde Staten. Zoals wij allemaal weten, kennen de Verenigde Staten geen verbod op kleine wapens. Daardoor kan de doorvoer plaatsvinden. Ook ik heb geluisterd naar de State of the Union van president Obama. Wij wachten af hoe een en ander zijn beslag zal krijgen.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik kom nog even terug op het OS-criterium. Het vorige kabinet hanteerde daarvoor de 4,5% bnp-norm. Zodra de uitgaven op het gebied van defensie in een ontwikkelingsland boven deze 4,5% komen en ten koste gaan van sociale sectoren zoals onderwijs en gezondheidszorg, wilde het vorige kabinet daar liever niet aan. Het vorige kabinet zei ook dat het zich voor deze norm in Europa wil inzetten. Schaart minister Ploumen zich achter beide punten?

Minister **Ploumen**: De criteria en de toetsing zijn in dit geval de verantwoordelijkheid van de minister van Buitenlandse Zaken. Ik neem aan dat hij daar graag iets over zal zeggen.

De **voorzitter**: Het woord is aan de minister van Buitenlandse Zaken.

Minister **Timmermans**: Voorzitter. Misschien is het handig als ik met Jordanië begin, want daar zijn de meeste vragen over gesteld. Mijn ambtsvoorganger hanteerde de acht criteria. Heb ik goed begrepen dat de leden de evaluatie van deze acht criteria van mij willen horen?

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dat kunnen we dan niet beschouwen als een finale toetsing. Die moet ook nog gebeuren.

Minister **Timmermans**: Nee. Dit is bij de sondage gebeurd. Er komt ook nog een finale toetsing. Die zal zorgvuldig worden gedaan en kan dus niet binnen één week worden afgerond. Het zal dus niet allemaal volgende week zijn beslag krijgen. De Kamer wordt over het uiteindelijke besluit geïnformeerd, maar zij heeft op dit onderwerp geen instemmingsrecht.

Wij zorgen wel voor het informeren van de Kamer. Als de Kamer er bang voor was dat dit een vluggertje zou worden terwijl de Kamer op reces is, kan ik haar dus geruststellen. Dat is niet aan de orde.

Ik ga in op de criteria. Als leden willen dat ik er specifiek op inga, hoor ik het wel.

De situatie in Jordanië is op dit moment relatief stabiel. De conclusie van de EU-verkiezingswaarnemers is dat de verkiezingen van 23 januari ondanks een aantal incidenten transparant en geloofwaardig zijn verlopen. Het parlement buigt zich op dit moment over de nominatie van een premier. De koning heeft beloofd dat hij een nieuwe premier zal aanwijzen op basis van de aanbeveling van het parlement.

De economische hervormingen, zoals het verminderen van subsidies, hebben in het land voor een hoop onrust gezorgd. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de onveilige situatie in de omgeving. Men weet wel dat de hervormingen nodig zijn voor een economische en financiële stabiliteit op lange termijn. Corruptie blijft een groot probleem. Inmiddels is wel een aantal maatregelen genomen, maar dat is nog onvoldoende. Wij blijven het belang zien van investeren in Jordanië, mede gezien de druk die in Jordanië wordt gevoeld door de instroom van Syrische vluchtelingen. Jordanië is en blijft een belangrijke partner van veel landen, waaronder Israël, bij het zoeken naar stabiliteit in de regio.

Ik zal op een paar specifieke criteria ingaan.

Er is geen wapenembargo. De mensenrechtensituatie is op een aantal punten zorgelijk, maar er wordt aan gewerkt. Het algemeen oordeel, ook in Europees verband, is dat de mensenrechtensituatie redelijk positief is. Human Rights Watch signaleert nog wel martelingen in de gevangnissen. Dat is allemaal nog niet op het niveau dat wij ons wensen. Men oordeelt echter wel redelijk positief over de mensenrechtensituatie, zeker in vergelijking met andere landen in de regio. Ook wordt in Jordanië gewerkt aan een verbetering van de wetgeving. Dat wordt allereerste als goed betiteld. Jordanië heeft op dat punt een goede reputatie. Over de interne conflicten heb ik al gesproken. Er is onrust over hervormingen, maar er zijn geen interne conflicten. Ook op dat vlak valt de toets dus positief uit.

Over de regionale stabiliteit heb ik al iets gezegd. Men ziet Jordanië als een land dat een positieve bijdrage levert aan regionale stabiliteit. De veiligheid van bondgenoten is niet in het geding. Ook daarover kunnen we dus positief oordelen. Het gedrag van Jordanië in de internationale gemeenschap wordt over het algemeen zelfs als zeer positief beoordeeld. Het omleidingsrisico – er wordt gekocht, maar het komt ergens anders terecht – is niet waargenomen. Dat is dus ook positief. Ook wat betreft het economisch en technisch vermogen is Jordanië eraan toe. De strijdkrachten in Jordanië hebben een goede naam in het land. Zij worden niet gezien als een bedreiging voor de bevolking. Zij hebben zich nog nooit op welke manier dan ook intern laten gebruiken. Al met al kom je op basis van de acht criteria tot de conclusie dat er voor wat betreft de eerste fase geen bezwaar is. We zullen de toets nog een keer doen. Ik zeg graag toe dat wij daarbij de regionale context goed in ogenschouw zullen nemen. Het zijn inderdaad defensieve wapensystemen. De PRTL (pantser tegen luchtdoelen) is alleen maar geschikt om vliegtuigen uit de lucht te schieten ter bescherming van het luchtruim. Iets anders kun je er echt niet mee. De PRTL is dus echt wel iets anders dan een Leopard 2. Het blijft echter een feit dat het een regio is met veel instabiliteit. Mede gelet op hetgeen ik van de Kamer heb gehoord, zal ik de criteria met zorgvuldigheid en bijzondere aandacht bestuderen. Ik kom daarop terug.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Wil de minister nog een keer ingaan op de verkiezingen? Die werden bijvoorbeeld geboycot door de oppositie. Hoe vrij zijn die geweest? De minister zei ook iets over martelingen in

gevangenissen. Daar had Human Rights Watch iets over gezegd in het kader van de mensenrechtenschendingen.

Minister **Timmermans**: Dat klopt. De mensenrechtensituatie biedt aanleiding tot zorg. Vergeleken met andere landen in de regio is het in Jordanië minder slecht gesteld, maar ik heb duidelijk gezegd dat de mensenrechtensituatie daar geen ideaal beeld laat zien. Bij de verkiezingen hebben zich incidenten voorgedaan. Sommige oppositieleiden wilden niet deelnemen aan de verkiezingen. Het internationale oordeel, ook van de EU-verkiezingswaarnemers, is dat de verkiezingen transparant en geloofwaardig zijn verlopen. Nu zoekt het parlement in samenwerking met de koning naar een premier. Vervolgens zal een regering worden geformeerd. Naar ik meen, zeg ik het zo goed. Zo zal de procedure zijn.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Is de finale toetsing intensiever dan deze eerste toetsing? Maakt de minister daarbij ook een inschatting van situatie in Jordanië en de regio?

Minister **Timmermans**: Deze toetsing is gedaan door mijn voorganger. Ik kan daardoor moeilijk beoordelen met welke intentie deze is gedaan. Ik weet wel dat de medewerkers op Buitenlandse Zaken dit buitengewoon zorgvuldig doen en ik ga ervan uit dat ook deze toetsing zorgvuldig is gedaan. Zij is wel van een jaar of nog langer geleden en in dat jaar is er een hoop gebeurd. Deze toetsing staat dus toch in een andere context. Daarom zeg ik de Kamer graag toe dat ik de huidige omstandigheden, die echt anders zijn dan de omstandigheden toen, goed wil wegen. Het wordt dus geen copy, paste, de datum veranderen en alstublieft. Dat kunnen we ons niet permitteren. Daarvoor is de situatie in de regio veel te volatiel. Dat zal echt veel aandacht krijgen. Ik zal het met de grootst mogelijke zorgvuldigheid bekijken en op geen enkele manier vooruitlopen op het oordeel dat daaraan gekoppeld zal worden. Ik streef naar veel meer Europese gelijkgestemdheid bij het toepassen van de acht criteria. Daarom wil ik op nationaal niveau extra zorgvuldig zijn. Dat is de enige manier waarop ik de collega's in de Europese Unie ervan kan overtuigen dat het nodig is om een gezamenlijk afspraak te maken over de manier waarop de criteria precies worden toegepast. Dat wordt overigens ook gevraagd in de motie van de PvdA en GroenLinks, die het in de Kamer overigens helaas niet heeft gehaald.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Helaas, want dat zijn vaak de beste moties. Ik twijfel geen moment aan de zorgvuldigheid van de toetsing. Er zal permanent en goed worden gekeken naar de regionale context. Coherentie van buitenlands beleid is toch een van de hoekstenen van het buitenlands beleid van dit kabinet. De situatie in de regio – Jordanië, Egypte, Tunesië – kan van dag tot dag veranderen. Is het politiek gezien dan niet veel beter om naar die regio even geen wapens te sturen?

Minister **Timmermans**: Dat zou in ieder geval heel makkelijk zijn, maar dat is, eerlijk gezegd, ook te makkelijk. Ik meen dat wij dat zaak voor zaak moeten bekijken. We hebben namelijk juist een wapenexportbeleid om proliferatie te voorkomen en om te voorkomen dat wapens terechtkomen in gebieden waar deze een negatief effect zouden hebben op de regionale stabiliteit. De heer Van Ojik zal het toch wel met mij eens zijn dat je niet kunt zeggen dat iedere wapenexport naar het Midden-Oosten per definitie destabiliserend werkt? Het is toch ook mogelijk dat, als je een land in staat stelt zijn luchtruim beter te verdedigen dan het dat op dit moment kan, dit de stabiliteit juist versterkt omdat het ontmoedigend werkt op mensen die wellicht met vliegtuigen dat luchtruim willen schenden? Je kunt toch niet zeggen dat per definitie geen wapens meer naar deze regio mogen

worden geëxporteerd? We hebben toch een zorgvuldig instrument waarmee wij van geval tot geval kunnen bekijken of dat wel of niet verstandig is?

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Het punt dat ik wilde maken, is dat de zorgvuldige toetsing die op moment A is gedaan, waardeloos kan zijn geworden op moment B. Dat is nou juist wat wij de afgelopen jaren hebben geleerd van de gebeurtenissen in de Arabische regio. De situatie kan twee weken later totaal anders zijn. Dan is wel een zorgvuldige sondage gedaan en dan is er verderop in het proces nog wel een keer zorgvuldig getoetst, maar twee maanden later is de situatie totaal anders. De wapens zijn dan echter al geleverd. Dat is het punt.

Minister **Timmermans**: De heer Van Ojik heeft gelijk en daarom doen we dit ook zo extreem zorgvuldig. De heer Van Ojik heeft gelijk, maar ieder risico vermijden zou betekenen dat je alleen nog maar wapens naar België, Frankrijk of Duitsland zou kunnen exporteren. Dan weet je het overigens nog niet zeker, want de wereld is een onrustige plek en op dit moment onrustiger dan ooit tevoren. De regio waarover wij het hebben, is extra onrustig. Daarom moet de toets ook extra zorgvuldig zijn. Ik geef de Kamer de garantie dat wij daarvoor zullen zorgen, maar het moet een toets blijven van geval tot geval. Dat is de kern van hoe wij het wapenexportbeleid willen benaderen. Ik blijf bij mijn mening over het leveren van wapens aan landen in die regio. Toevallig hadden wij vanmiddag nog een hele discussie over Syrië. De meningen in de Kamer zijn verdeeld over de vraag of een wapenembargo rond Syrië de situatie helpt of juist slechter maakt en terecht, want er zijn heel verschillende afwegingen te maken die anders kunnen uitvallen, maar die even valide zijn. Je moet je dus de ruimte gunnen om per casus die afweging te maken. Je kunt niet in algemene zin stellen dat er naar die regio per definitie geen wapens meer mogen. Ik kan niet genoeg benadrukken dat ik het tot mijn verantwoordelijkheid reken om die toets in dit geval extra zorgvuldig te doen. Ik zal daar persoonlijk de nodige aandacht en tijd aan besteden, zodat dit op een goede manier gebeurt. De regio vraagt daar inderdaad ook om.

De **voorzitter**: Mijnheer Sjoerdsma, u hebt al drie keer geïnterrupteerd, maar twee van de drie interrupties hebt u zagezegd voor één ronde gebruikt, dus ik sta u deze vierde interruptie nog toe.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Dank voor de coulance, voorzitter. Bij mijn weten sta ik overigens op twee interrupties, met twee keer een vervolgvraag, maar ik houd het kort. Ik schrik een beetje van wat de minister zegt. Hij zegt dat de Kamer vorige week een brief heeft ontvangen, waarin staat dat het allemaal oké is, maar dat de toetsing een jaar geleden heeft plaatsgevonden. Tevens stelt de minister dat het een ontzettend onrustige regio is waar in een jaar heel veel kan gebeuren. Het lijkt mij dus dubbel belangrijk dat die brief er komt en dat de minister, zoals hij gelukkig toezegt, extra zorgvuldig naar de criteria kijkt. Wil de minister nog kort ingaan op de dingen die afgelopen jaar zijn gebeurd? Ik denk aan het toenemend aantal demonstraties en het toenemende geweld tegen demonstranten. In één geval stonden tanks in de straat. Misschien kan de minister ook nog ingaan op het laatste criterium. Voor zover ik weet, zijn de defensie-uitgaven van Jordanië op dit moment 6,1% van het bnp.

Minister **Timmermans**: Wij hebben een dubbele procedure, juist omdat dit soort zaken heel lang duurt. Aan het begin kijk je of het zin heeft om er überhaupt mee te beginnen, of je de toets dus doet. Als je het proces ingaat, ga je onderhandelen met zo'n land en bekijken wat de mogelijkheden zijn. Dat kan lang duren. Dan kom je ergens uit en dan houd je de zaak nog een keer tegen het licht, omdat de situatie inderdaad drastisch

kan veranderen. Dat is wat wij gaan doen. Ik heb dat eerder gezegd, maar de heer Sjoerdsma wil dat ik het doe voordat ik de kans heb gehad om een en ander tegen het licht te houden. Ik heb kort een appreciatie gegeven van de politieke situatie en de onrust. Als wij dit zorgvuldig willen doen, lijkt het mij verstandiger om de kwestie eerst weer tegen het licht te houden. Ik neem de zorgen die de Kamer heeft geuit, natuurlijk mee. Wij zullen een en ander op papier zetten en daarna komt er een brief, waarin wij ons besluit aan de Kamer kenbaar maken.

De **voorzitter**: De minister mag zijn betoog nu voortzetten.

Minister **Timmermans**: Ik kom bij het Arms Trade Treaty. Wij geloven daar sterk in, maar je moet een compromis zien te vinden tussen diepte en breedte, zoals enkele leden terecht ook vaststelden. De heer Van Dijk houdt zich er ook al jaren mee bezig en kent het onderwerp heel goed. Of je krijgt een verdrag waarbij heel veel partijen zijn aangesloten en dan heb je een brede coverage over de wereld, maar dan gaat het minder diep. Bijvoorbeeld ten aanzien van dual use kun je het dan vergeten. Of je maakt een verdrag met gelijkgestemde landen. Dan kun je de diepte in, maar de vraag is wat dit voor betekenis heeft als dat niet breed in de wereld van toepassing is. Dat zijn de afwegingen die je moet maken. De vraag is op welke punten de concepttekst van het verdrag tekortschiet wat betreft de relatie tot andere internationale verplichtingen. Artikel 5, lid 2, stelt verplichtingen uit andere internationale instrumenten en defensie-samenwerkingsovereenkomsten boven het verdrag. Dat holt de werking van het verdrag natuurlijk uit. Wij zetten erop in dat dit wordt aangepast. Wat heb je aan een verdrag als andere internationale afspraken het verdrag in feite onderuithalen?

In het kader van de afweging die ik zojuist schetste, is ook gevraagd waar voor ons de beslissing valt of wij nog mee willen. Dat zullen wij moeten bekijken na de onderhandelingen. Als ik daar nu al iets over zeg, kunnen wij niet meer onderhandelen, maar ik kan wel aangeven waar onze ambities liggen. Die liggen bij een harde mensenrechtentoets, een ontwikkelingssamenwerkingstoets, transparantie en de ook door de Kamer genoemde kwestie van small arms, kleine wapens en munitie. Als je sommige landen de kans geeft, laten ze alleen de allergrootste wapensystemen onder het verdrag vallen, maar het grote probleem ligt natuurlijk bij kleine wapens en munitie. Daar zetten wij dus keihard op in. Wij gaan niet nogmaals proberen om dual-use goederen onder het verdrag te brengen, want ik vrees dat dit kansloos is. We hebben het vorig jaar juli nog geprobeerd, maar het bleek onhaalbaar te zijn. Zelfs binnen de EU waren er nauwelijks medestanders voor. We willen wel proberen om de reikwijdte voor militaire goederen zo ruim mogelijk te laten zijn.

Mevrouw **Maij** (PvdA): De minister spreekt over een harde mensenrechtentoets. De Kamer steunt de minister wat dat betreft in de volle breedte, maar ik heb ook gevraagd naar de specifieke situatie van vrouwen in een aantal regio's. Komt deze ook specifiek aan bod bij die harde mensenrechtentoets?

Minister **Timmermans**: Ja, deze komt specifiek aan bod. Het staat erin. Ik vind dat ook van het allergrootste belang. Vanuit ons waardenpatroon zullen wij dat ook benadrukken.

Er is ook gevraagd wat wij willen met een gemeenschappelijk EU-standpunt over wapenexport. Het is een moeizaam proces. Dat heeft ermee te maken dat sommige landen heel veel wapenindustrie hebben, terwijl andere landen die niet hebben. Nederland heeft geen wapenindustrie, maar wel een wapengerelateerde industrie. Nederland maakt geen wapensystemen, maar wel onderdelen die passen in andere wapensystemen. Daarom heeft Nederland extra belang bij gemeenschap-

pelijke Europese afspraken. Ik hoop de situatie niet al te uitvoerig te schetsen. Als je toeleverancier bent aan wapenindustrie in een bepaald land, dreig je die industrie te verliezen als er in Nederland andere regels gelden dan in dat andere land. Die industrie wil zo dicht mogelijk bij uniforme regels daarvoor zitten. Daarom heeft Nederland niet alleen een buitenlandpolitiek, maar ook een economisch belang bij uniforme Europese regels op dat punt. Daar wil ik mij ook heel hard voor inzetten. Het verschil tussen de positie van de regering en datgene waar D66 voor pleit, is dat D66 de verantwoordelijkheid voor de ultieme beslissing uit handen van de lidstaten wil halen en bij de Europese Commissie wil leggen, althans zo heb ik het begrepen. Daar is de regering geen voorstander van. Ik hoor de stemmingsbel inmiddels.

De **voorzitter**: Hebt u nog veel te zeggen?

Minister **Timmermans**: Ik heb nog wel wat, maar ik kan dat ook schriftelijk doen als de Kamer dat op prijs stelt. Ik ben uiteraard ook bereid om te wachten totdat de leden weer terug zijn.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de Kamer het AO wil afmaken. Dan schorsen wij nu tot na de stemmingen.

De vergadering wordt van 17.57 uur tot 18.52 uur geschorst.

De **voorzitter**: Dames en heren. We waren gebleven bij het betoog van de minister van Buitenlandse Zaken. Hij heeft wederom het woord.

Minister **Timmermans**: Voorzitter. Dank.

Ik kom nog even terug op het Arms Trade Treaty, want ik ben nog een belangrijk element vergeten dat de Kamer direct aangaat. Ik zou het zeer op prijs stellen als de Kamer drie leden zou willen afvaardigen voor die conferentie, want parlementaire betrokkenheid bij dit onderwerp, waarbij het parlement al jaren heel nauwkeurig meekijkt, zou ik buitengewoon op prijs stellen. Een grote meerderheid van de VN-lidstaten is inmiddels voor het verdrag. De aarzelingen zitten vooral bij Rusland, China en de Arabische landen. We hebben dus nog veel aarzelingen weg te nemen. Natuurlijk moeten wij ervoor zorgen dat de grote exporteurs van wapens toetreden, want anders heeft het weinig zin. Wij zullen ons hiervoor zeer actief inzetten. Nederland is kandidaat-vicevoorzitter van de conferentie in maart. Op 26 en 27 februari organiseren wij een seminar in Den Haag met ngo's en gelijkgestemde regeringsvertegenwoordigers. Wij zullen dan proberen om de rol van bruggebouwer op ons te nemen. Samen met Duitsland financieren wij in maart een seminar in Addis om Afrikaanse landen bij te staan bij het voorbereiden van de conferentie. Ik heb al eerder aangegeven dat de reikwijdte van deze conferentie heel belangrijk is.

Naar aanleiding van het rapport Worldwide Investments in Cluster Munitions is per 1 januari een investeringsverbod voor Nederlandse financiële instellingen in werking getreden. Clustermunitie wordt door ons op humanitaire gronden als onmenselijke munitie gezien. Het verbod betreft directe investeringen in clustermunitie door Nederlandse ondernemingen. Ik hoop dat dit bijdraagt aan een afname van de productie van clustermunitie. De AFM houdt toezicht hierop. De minister van Financiën hanteert als uitgangspunt dat maatschappelijk verantwoord ondernemen bij uitstek een onderwerp is waarvoor de sector zelf verantwoordelijk is. Als de Kamer daarover een discussie wil, kan zij deze voeren met de minister van Financiën.

Mevrouw Maij vroeg of er Nederlandse denials zijn overgenomen. Zeker, België heeft bijvoorbeeld eind vorig jaar een Nederlandse afwijzing van de export van onderdelen van pantservoertuigen naar Thailand overge-

nomen. Deze denial was twee jaar eerder door Nederland afgegeven. De heer De Roon vraagt naar het beleid ten aanzien van leveranties aan Israël. Er is nog steeds sprake van een restrictief beleid. Bij iedere vergunningaanvraag voor strategisch materiaal wordt bekeken of dat kan worden gebruikt bij mensenrechtenschendingen. Zo ja, dan wordt de aanvraag afgewezen op basis van criterium 2, mensenrechten. Vanwege de rol van de Israëlische strijdkrachten in Palestijnse gebieden (IDF) levert Nederland niet direct aan de Israëlische strijdkrachten. De VN en de EU hebben Israël er herhaaldelijk op gewezen dat het IDF regelmatig buitengerechtelijk optreedt, waarbij zowel mensenrechten als humanitair oorlogsrecht worden geschonden. Natuurlijk heeft Israël het recht op zelfverdediging. Er worden ook regelmatig vergunningen afgegeven voor Israël, maar daarbij altijd getoetst of datgene wat wordt gekocht bruikbaar is voor zaken die wij afkeuren in de bezette gebieden. Nederland is overigens het laatste land dat Israël het recht op zelfbescherming zou willen ontzeggen. Alles wat te maken heeft met het evidente recht op zelfbescherming kan op een positief onthaal rekenen.

De heer Van Ojik vraagt naar China. Het EU-wapenembargo is sinds 1989 van kracht. Het is een politieke verklaring, geen juridisch bindend document. Er is nooit vastgelegd welke wapens onder het embargo vallen, maar de lidstaten hebben afgesproken dat dodelijke wapens er in ieder geval onder vallen. De aanvragen uit 2011 betroffen de uitvoer van twee stuks RAS/FAS bevoorradingssystemen voor de Chinese marine, ten behoeve van de bevoorrading op zee. Dat zijn kabels, slangen en katrollen. Die hebben geen militair karakter. De ouderen onder de Kamerleden zullen zich nog wel de bungelende Relus Ter Beek tussen twee schepen herinneren. Met dit systeem is hij destijds van het ene naar het andere schip overgebracht. Het betreft dus goederen die niet kunnen worden aangeduid als wapens.

De heer Sjoerdsma sprak over het OS-criterium: 4,5% uitgaven voor Defensie. Dat is ons criterium waaraan een aanvraag voor export naar een ontwikkelingsland wordt getoetst. Deze wordt in principe niet goedgekeurd, indien de Defensie-uitgaven van dat land hoger zijn dan 4,5% van het totale budget. Er is wel een uitzondering, namelijk als dat hogere percentage niet structureel is en te maken heeft met bijzondere aankopen in één bepaald jaar. Er kan dus incidenteel van worden afgeweken, maar niet structureel.

Ik heb gemerkt dat de Kamer ook belangstelling heeft voor de tankdeal met Indonesië, die niet heeft plaatsgevonden. Ik begrijp die belangstelling. Het is niet de eerste keer dat ik word aangesproken op het Kamerlid Timmermans. Heel kort de feitelijke situatie. Toen de Kamer en het kabinet nog in discussie waren over dit onderwerp, had de Kamer haar positie in meerderheid al veel eerder bepaald, namelijk bij de behandeling van de Defensiebegroting in december. Daarbij is de motie-El Fassed ingediend, waarin werd vastgelegd dat er geen export naar Indonesië mocht plaatsvinden. De Kamer hield vast aan dat standpunt, maar het kabinet was nog bezig met zich te beraden op hoe daarmee om te gaan. Op dat moment sloot Indonesië een deal met Duitsland. Er was geen denial van Nederland, dus Duitsland kon niet worden verweten dat het op dat moment wel een deal sloot met Indonesië. Dat is de feitelijke situatie. Ik ga volgende week naar Indonesië, niet om over wapenleveranties te praten, maar omdat wij een goede relatie willen met dat land. Het is mij trouwens opgevallen dat deze kwestie in de relatie met Indonesië geen belastende rol heeft gespeeld. Dat heeft ermee te maken dat ook binnen Indonesië verschillend werd gedacht over dit onderwerp. Ik wil mijn bezoek vooral gebruiken om te benadrukken dat wij een heel goede relatie willen met een ontzettend belangrijk land dat heel snel groeit in een ook voor Nederland cruciale regio van de wereld. Ik hoop dat mijn bezoek eraan kan bijdragen dat wij het pad effenen voor andere bezoeken van Nederlandse bewindslieden. Ik hoop ook dat het bezoek tot een goede

relatie met Indonesië leidt, waarbij ook onderwerpen die de Kamer belangrijk vindt, en ik ook, tot voorwerp van discussie kunnen worden gemaakt.

De **voorzitter**: Dank. Ik constateer dat er behoefte is aan een tweede termijn. Is de minister in de gelegenheid nog even met ons in debat te gaan?

Minister **Timmermans**: Dit brengt mij in een moeilijk parket. Ik had beloofd dat ik om 19.00 uur ergens anders in dit huis zou zijn, maar als dit AO nog hooguit een half uur duurt, dan kan het nog wel. Dan ben ik ergens anders een half uur te laat, maar ik wil dat wel voor mijn rekening nemen als wij de discussie hier kunnen afronden.

De heer **Leegte** (VVD): Ik zit zelf ook met een andere verplichting. Kunnen wij niet na het reces nog een uurtje prikken om het af te maken? Dat geeft ons de ruimte om de boel zorgvuldig af te ronden.

De **voorzitter**: Kunnen de anderen daarmee instemmen?

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Er is misschien nog een optie. Ik had maar één korte vraag aan de minister van Buitenlandse Zaken. Daarna kan er nog een korte termijn volgen met de minister voor Buitenlandse Handel. Een tweede termijn op een ander moment is vaak heel onbevredigend.

De **voorzitter**: U stelt nu een soort splitsing voor. U zegt eigenlijk: we stellen eerst onze vragen aan de minister van Buitenlandse Zaken, dan kan hij weg en dan gaan wij later nog door. Ik weet niet of dat erg verhelderend werkt.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Nee, direct daarna gaan we door met de minister voor Buitenlandse Handel.

De **voorzitter**: Ik zie andere leden nee schudden.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Ik heb nog iets meer dan één vraag. Ik vind het wel prettig om het zorgvuldig af te maken. Als sommige leden daar niet bij kunnen zijn, al geldt dat niet voor mij, dan moeten wij snel zoeken naar een ander moment.

De **voorzitter**: Ik heb het volgende voorstel, ook kijkend naar de minister. We houden nu de tweede termijn, met per fractie twee minuten. Ik sta geen interrupties toe. Daarna kan de minister van Buitenlandse Zaken eerst antwoorden. Dan kan hij hopelijk op het door hem genoemde tijdstip vertrekken.

De heer **Leegte** (VVD): De discussie over Jordanië laat zien hoe ingewikkeld de kwestie van de wapenhandel in elkaar zit. Voor je het weet, worden afwegingen subjectief en neemt Nederland eigenstandig beslissingen. Het is goed dat de regering regeert als het gaat om het afgeven van wapenvergunningen, en dat de Kamer daar niet over gaat. Ik denk dat de regering dat doet in de wetenschap dat, als zij een verkeerde beslissing neemt, zij daar streng op zal worden bevestigd in dit huis. Het lijkt mij verstandig om wat dit betreft een scherpe rolverdeling te hebben. Het voorbeeld van Indonesië laat dat zien, want de Kamer schoot in haar eigen voet door ervoor te zorgen dat de tanks niet konden worden verkocht. Dat gebeurde op zo'n onhandige manier dat er niet eens een officiële denial kwam. Er is dus geen mogelijkheid om daarop terug te komen. Duitsland gaat die tanks nu wel verkopen. Dat betreurt ik. Ik vind dat jammer en onhandig. Dat kost ons allemaal geld. De minister zegt dat

de relatie met Indonesië hierdoor niet wordt geschaad. Dat is misschien voor het andere deel van Indonesië minder het geval, maar er is nu wellicht wel sprake van schade in de relatie met Duitsland, dat de tanks wel verkoopt. Ik pleit ervoor om, als zich een blokkade voordoet bij de Kamer of de regering, onmiddellijk een denial in gang te zetten, zodat de boel op scherp kan worden gezet. Als Nederland dat niet durft, moeten we niet blijven hangen in goede bedoelingen.

Ik dank de minister voor Buitenlandse Handel voor haar toezegging dat zij wapenexport volwaardig meeneemt bij handelsmissies. Ik begrijp dat zij dat ook al heeft gedaan, want het bedrijf Damen is onlangs mee op reis geweest. Ik kijk uit naar de rapportages daarover, want wapenhandel is belangrijk voor de Nederlandse economie. Het is hoogwaardige technologie, met veel toegevoegde waarde, en daar mogen wij trots op zijn. Ik ben blij dat de minister dat ook zo ziet.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Dank aan de ministers voor de beantwoording. Ook D66 vindt wapenindustrie belangrijk, want er wordt veel geld mee verdiend. Het gaat om veel banen, maar tegelijkertijd moet heel zorgvuldig worden getoetst wat er gebeurt. De eerste termijn was voor mij niet per se een geruststelling wat dat betreft. Het is goed dat minister Ploumen een brief heeft toegezegd waarin ze uitgebreid ingaat op de toetsingscriteria. Het is prettig dat minister Timmermans hier ook heel zorgvuldig naar zal kijken. Misschien dacht de minister van Defensie: ach, wat is een jaar op een Arabische lente? Wellicht zou zij in de toekomst de datum van de toetsing in haar brieven kunnen meenemen, dat is wel zo transparant. Dan ontstaat bij ons niet de indruk dat het om een recente toetsing gaat, omdat de brief vorige week vrijdag is binnengekomen. Ik verwonder mij een klein beetje over de opstelling van de PvdA die nu al positief is over dit voornemen, terwijl het kabinet nog een keer goed naar de toetsing gaat kijken. De steun voor Europese toetsing, als onafhankelijke scheidsrechter, steek ik graag in mijn zak.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Ik ben dat helemaal eens met de heer Sjoerdsma. Ik snap de logica van de PvdA ook niet, zeker gezien de overduidelijke motie van mijn hand, die werd gesteund door de PvdA: geen wapenhandel met het Midden-Oosten. We wachten de nieuwe toetsing nu af.

De minister stelde dat het parlement geen instemming voor dit soort zaken geeft, maar ik heb een document bij mij, waarin staat dat de instemming van het Nederlandse parlement er bijhoort. Dat moeten we wel heel precies hebben.

De minister van Buitenlandse Zaken zegt over het wapenhandelsverdrag zeer terecht dat je moet kiezen tussen breed en diep of breed en sterk. Deelt de minister mijn mening dat een wapenhandelsverdrag waarbij wapens aan Syrië kunnen worden verkocht, veel te zwak is en geen gewicht heeft?

Dan de clusterbommen. Ik heb gevraagd naar investeringen door buitenlandse dochterondernemingen. De minister zei dat dit eigenlijk bij Financiën hoort, maar misschien kan hij er toch iets over zeggen, want dit lijkt mij geen goede zaak.

Ik heb de minister van Buitenlandse Zaken ook gevraagd om een reactie op de beleggingen van banken en verzekeraars in kernwapens, maar misschien regardeert dat de minister voor Buitenlandse Handel. Is zij het ermee eens dat dit niet moet kunnen?

Mevrouw **Maij** (PvdA): Voorzitter. Het is jammer dat er geen interrupties waren, want ik vind het lastig als er selectief wordt gewinkeld in wat ik gezegd heb, maar ik zal er niet meer op reageren. Ik heb nog wel een paar vragen voor beide bewindspersonen. Ik weet niet of ik goed begrijp wat wordt bedoeld met de denial die is overgenomen door België. Wordt

daarmee bedoeld dat België ook een denial heeft of dat België juist over is gegaan tot exporteren? Ik ben ook geïnteresseerd of er gevallen bekend zijn van het omgekeerde, waarbij wij een formele denial hadden en er Europese lidstaten waren die deze niet hebben overgenomen. Ik ben zeer geïnteresseerd in de vorderingen op Europees niveau om te komen tot een soort gezamenlijke afspraak, maar misschien heeft de minister daar iets over gezegd toen de bel ging, zodat ik het niet helemaal kon volgen. Ik was nog even getriggerd door de opmerkingen over het EU-wapenembargo richting China. De minister zei dat het alleen politiek is. Het is bekend dat dit alleen politiek is. Mijn vraag is of andere lidstaten het op dezelfde manier lezen. Of zijn er, voor zover bekend, lidstaten die dat op een andere manier lezen?

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor de beantwoording. Ik heb nog een paar punten. Minister Ploumen heeft geantwoord op mijn vraag over de doorvoer van wapens. Ik had altijd begrepen dat het kabinet bij de toetsing niet alleen kijkt naar rechtstreekse wapenexport van in Nederland geproduceerde goederen, maar ook juist meer dan ooit naar die doorvoer. Ik heb het voorbeeld genoemd van de export van Oost-Europese wapens naar de Verenigde Staten. Ik begreep dat de minister zegt dat die wapens in de Verenigde Staten niet verboden zijn. Nee, dat weet ik, maar dat is op zichzelf nog geen reden om doorvoer van zaken naar een land X, waar zij niet verboden zijn, niet zorgvuldig te toetsen. Ik vraag toch om een nadere toelichting daarop. Een ander punt is dual use bij het wapenhandelsverdrag. De minister van Buitenlandse Zaken zegt dat we dat hebben moeten opgeven, zeg ik in eigen woorden, omdat er geen draagvlak voor is. Ik heb het voorbeeld genoemd van de drones, waar je op andere plekken in het verdrag toch iets aan kunt doen, zonder die dual-use paragraaf te gebruiken, want die komt er niet, heb ik begrepen. Drones zijn natuurlijk het actuele voorbeeld van dual-use producten. Kan de minister daar nog op ingaan? Ik herinner mij inderdaad nog het beeld van de toenmalige minister van Defensie, maar dat was niet in de Zuid-Chinese Zee. Het gaat hier ook om een dual-use product. Die bevoorradingsystemen kunnen ervoor zorgen dat gevechtsschepen langer op zee kunnen blijven. Op die manier kunnen zij bijdragen aan een verdere intensivering of escalatie van de instabiliteit. Omwille van de tijd wil ik het daarbij laten. Over Jordanië hebben mijn collega's al het een en ander gezegd. Ik sluit mij graag aan bij de vraag over het instemmingsrecht. Ik twijfel niet aan de zorgvuldige toetsing, zoals ik al eerder heb gezegd, maar de bewindslieden op Buitenlandse Zaken beschikken niet over een glazen bol. Het bijzondere van de situatie in de regio is nu juist dat deze bij wijze van spreken van de ene op de andere dag onvoorzien kan omslaan. Om die reden denk ik dat voor deze regio wellicht een nog restrictiever beleid zou moeten gelden dan op basis van een toetsing de uitkomst zou zijn.

Voorzitter: Jasper van Dijk

De heer **De Roon** (PVV): Voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor de beantwoording van de gestelde vragen. Korthedshalve sluit ik mij graag aan bij de laatste woorden van de heer Van Ojik. Ik deel die zienswijze en ik denk zelfs dat het omslaan van de situatie in het Midden-Oosten bij bepaalde landen redelijk voorspelbaar is. Dat maakt het des te wenselijker om daar heel nauwkeurig naar te kijken. Volgens mij is de minister niet ingegaan op mijn opmerkingen over het afslaan van de tankdeal met Saudi-Arabië op basis van mensenrechtenschendingen. Nederland heeft vervolgens inconsequent gehandeld, in de ogen van de PVV, door wel een aantal tanks naar dat land te sturen als een soort showmodel of een testmodel, maar dat komt op hetzelfde neer, als voorbereiding op een mogelijke tankdeal met Duitsland.

Voorzitter: De Roon

Minister **Timmermans**: Voorzitter. Om te beginnen een opmerking over uw eerste opmerking over de hele regio uitsluiten, om te laten zien dat ook u tot een andere conclusie zult komen, bijvoorbeeld wanneer een land als Israël in de problemen zou komen en het verzoek hier zou komen om Israël in staat te stellen zich te verdedigen. Dan weet ik zeker dat de PVV bij de eerste fracties hoort die zeggen dat we Israël moeten verdedigen. Ik neem dat zomaar aan. Je kunt niet voor de hele regio van tevoren zeggen dat we daar geen wapens aan kunnen leveren. Je bent verplicht om per geval te oordelen. Dat laat onverlet dat je daarbij ook de scenario's voor de nabije en middellange toekomst in ogenschouw moet nemen, en dat zeg ik ook tegen de heer Van Ojik. Als de risico's groter zijn, is de afweging ingewikkelder. Als je per casus beslist, is het niet zo dat je de bredere context van de regio er niet bij betreft. Vandaar ook dat we in het geval van Jordanië ons huiswerk fundamenteel moeten overdoen ten opzichte van wat in 2011 al is gedaan. Ik denk dat ik dat heel precies heb benadrukt.

De heer De Roon had ook een vraag over de tanks naar Saudi-Arabië. Ik zal proberen om dat begrijpelijk uit te leggen. De bouwer van die Leopard tanks, Krauss-Maffei Wegmann, had al enkele jaren drie Nederlandse tanks in bruikleen. Een van die tanks is voor testen in woestijngebied tijdelijk naar Saudi-Arabië gebracht. Voor die tijdelijke uitvoer is door Duitsland een exportvergunning verleend. Inmiddels is die tank terug in Duitsland. De drie tanks die in bruikleen waren, worden nu aan Krauss-Maffei Wegmann verkocht. In het contract wordt een clausule opgenomen dat Nederland bij eventuele doorverkoop van de tanks zal moeten instemmen met die doorverkoop. Als doorverkoop aan Saudi-Arabië mogelijk zal zijn, hebben wij daar dus een vetorecht bij, om dat tegen te houden, mocht dat aan de orde zijn. Dan zal hetzelfde criterium gelden als elders geldt.

Door de heer Leegte is de situatie rond Indonesië geschetst, maar dat luistert heel nauw. Het toenmalige kabinet was op basis van zijn analyse van de criteria tot het oordeel gekomen dat er geen bezwaar was en kon dus ook niet aan anderen laten weten dat zij dit niet mochten doen, want het was zelf van plan om dat te doen. Terwijl men daarover nog met de Kamer in discussie was, kwam er een derde partij, die een contract sloot met Indonesië. Ik denk dat noch het kabinet, noch de Kamer iets te verwijten is over de posities die toen werden ingenomen ten aanzien van de denial. De Kamer kan geen denial afdwingen, want zij doet dat proces niet, en het kabinet kan geen denial afgeven als het zelf van mening is dat er geen reden is voor een denial. In voorkomende gevallen kan dat theoretisch nog een keer gebeuren. Ik denk dat dit moeilijk te voorkomen is.

Dat laat onverlet dat ik de heer Leegte volkomen gelijk geef dat dit geen artikel 100-procedure is met instemmingsrecht van de Kamer. Wat dat betreft ben ik het dus niet eens met andere leden van de Kamer. Hier regeert de regering en controleert het parlement. De regering neemt een besluit. Dat besluit leggen we op tafel en dan kan de Kamer zeggen dat zij het er niet mee eens is. Vervolgens kan de regering in discussie gaan met de Kamer over wat we dan doen, maar dat is de gang van zaken. Er wordt niet van tevoren toestemming gevraagd aan de Kamer om die stap te nemen, maar de Kamer kan deze wel sanctioneren, als dat besluit eenmaal genomen is.

De heer **Leegte** (VVD): Wat betreft het laatste zijn wij het volledig met elkaar eens, maar niet met betrekking tot het eerste. Het is opvallend dat u zich dat aantrekt. De Kamer maakte lawaai, waardoor de deal stroef verliep en Duitsland ermee vandoor ging. Mijn punt is dat als de Kamer zou doorzetten, zij bij motie tegen de regering zou kunnen zeggen dat zij

het er niet mee eens is en kunnen vragen om een denial in gang te zetten. Dat is allemaal niet gebeurd. Dat leidt uiteindelijk tot een rommelig proces, dat schadelijk is voor de relatie met Indonesië en waardoor wij tanks hebben die niets anders doen dan gaten schieten in de begroting. Dat is een lose, lose, lose-scenario, en daar wil ik vanaf. Uiteraard is het zo dat u regeert en met voorstellen komt. Wij controleren dat en u weet dat wij daar streng op zullen toezien. Ik vind wel dat als wij met z'n allen vinden dat iets niet goed is, waarbij ik ook mijn collega's aankijk, wij ook de consequenties daarvan moeten aanvaarden en niet makkelijk de boel versjteren en tegenhouden en vervolgens zeggen dat het allemaal leuk en aardig is, maar dat we dat niet moeten. Daarvoor is de hele wapenexport te belangrijk voor Nederland.

Minister **Timmermans**: Misschien word ik hier iets te veel gehinderd door directe kennis van hoe die zaken zijn gelopen, maar ik zal er verder niet uitvoerig op ingaan. Ik benadruk dat er onderscheiden verantwoordelijkheden zijn. U zult mij niet horen zeggen dat de Kamer lawaai maakt. Dat laat ik graag aan de Kamer zelf over. Het is mij duidelijk dat de Kamer grote betrokkenheid voelt bij dit soort onderwerpen, dat is vandaag ook gebleken. Daar heeft het kabinet rekening mee te houden, zonder af te wijken van de verantwoordelijkheden zoals zij vastliggen in de afspraken. De heer Van Dijk zegt dat het zwak is als er terwijl er een Arms Trade Treaty is, toch wapens aan Syrië kunnen worden geleverd. Dat klopt. Wat altijd in een verdrag zal blijven zitten, is dat de implementatie van het verdrag wordt overgelaten aan lidstaten, dus je kunt dat maar tot zo ver van tevoren afdwingen. Met de Russen en de Amerikanen weet je het nooit. Als er vitale belangen in het geding zijn, wordt het toch lastig, zelfs met een verdrag, daar moeten we ook de ogen niet voor sluiten. De heer Van Ojik vroeg naar de drones en het ATT. Twee dingen daarover. We zullen via een ander spoor zeer uitvoerig spreken met de Kamer, maar ook internationaal, over de inzet van drones. Dit is typisch een voorbeeld van een wapensysteem dat vooruitloopt op de gedachten over de inzet ervan. Dat is eigenlijk een constante in de militaire geschiedenis. Er wordt iets nieuws uitgevonden, we zetten het in en vervolgens gaan we pas nadenken over hoe je dat moet inzetten. Dat is met die drones natuurlijk ook het geval. Bij drones gaat het niet om dual use, maar om combat aircraft. Als iets combat aircraft is, valt het onder de agreement van het verdrag. Je kunt een onderstel van een tank gebruiken als bulldozer, maar ook als tank. Dat geldt hier ook. Je kunt een drone gebruiken als wapensysteem, maar je kunt deze ook gebruiken om als journalist vanuit de lucht foto's te maken van de villa van een bankier, zoals ik recent in een grote landelijke krant zag. Dat zijn heel kleine apparaten, maar die kunnen ook weer militair ingezet worden. De drone die nu ingezet wordt en waar wij het over hebben, wordt gezien als combat aircraft en valt dus onder het verdrag.

Ik geloof dat er toch een misverstand is met de heer Sjoerdsma over het Europese, maar misschien kwam dat door de bel. Ik ben er geen voorstander van om dit uit handen te geven aan een Europese autoriteit, zoals de Commissie. Ik ben er voorstander van dat de lidstaten het eens zijn over exact dezelfde criteria, die zij op exact dezelfde manier toepassen. Dat is onze inzet voor het Europese wapenexportbeleid, want nu zit er nog te veel een eigen afweging in, waardoor landen in een concurrentiestrijd komen en dan maar de criteria verlagen. Dat is altijd een dreiging, als je geen heldere afspraken hebt over de criteria. We zitten nu middenin dat proces. De onderhandelingen lopen. De insteek van de Nederlandse regering is om te komen tot heldere, duidelijke afspraken over het EU-wapenexportbeleid, met mensenrechten als kern. Wij kennen geen situatie waarin wij denials hebben uitgegeven waar andere landen zich vervolgens niets van hebben aangetrokken, maar ik kan dat natuurlijk niet garanderen, dus we zoeken het uit. Mochten we iets

tegenkomen wat op iets anders duidt, dan zullen we dat de Kamer meteen laten weten, maar bij mijn beste weten is dat niet aan de orde. Nog kort iets over kernwapens. Natuurlijk willen wij allemaal de kernwapens de wereld uit hebben, dat is ons gemeenschappelijk streven. Inderdaad zijn tactische of substrategische kernwapens, hoe je ze ook wilt noemen, militair gezien totaal overbodig en niet meer van deze tijd. Zij hebben militair geen doel of functie meer. In de huidige internationale situatie is het streven om te komen tot tweezijdige ontwapening en om ook de andere gesprekspartner, die nu totaal niet over ontwapening wil praten, namelijk de Russen, aan tafel te krijgen om over ontwapening te praten. Het doel blijft: kernwapens de wereld uit. Nederland zet daar in allerlei fora keihard op in. We zullen daarover een heel grote conferentie organiseren in Den Haag in 2014. We gaan allerlei dingen doen om die kant op te duwen, maar ik denk dat dit nog een zaak van lange adem zal worden.

Mevrouw **Maij** (PvdA): Ik heb nog gevraagd of andere lidstaten het EU-wapenembargo met betrekking tot China op dezelfde manier interpreteren als u zojuist deed.

Minister **Timmermans**: Ik heb geen aanwijzingen dat andere lidstaten dat anders interpreteren, maar er is wel een margin of interpretation. Ook dit is misschien iets om wat meer in detail op terug te komen. Ik vind het wel interessant om dat te onderzoeken. Het is een regio waar snel bewapend wordt. Dat is ongunstig, maar ook gunstig. Landen in de regio voelen een toenemende eigen verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld voor het bewaken van veilige zeeroutes. Dat is ook in het Nederlands belang, dus dat zijn zaken waar wij nauwkeurig naar moeten kijken. Inmiddels hebben we één geval ontdekt van een denial die niet is overgenomen, namelijk bij export naar Israël. Het is voor mij niet verrassend dat de Tsjechische autoriteiten onze denial niet hebben overgenomen. Ik zie enkele leden knikken; zij begrijpen waarom dat niet verrassend is.

De **voorzitter**: Ik geloof dat er verder geen vragen meer zijn voor de minister van Buitenlandse Zaken. Ik dank hem zeer voor zijn bijdrage aan dit debat. Wat de commissie betreft is hij vanaf nu geëxcuseerd. Dan geef ik het woord aan de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelings-samenwerking voor haar deel van de beantwoording in tweede termijn, waarbij opnieuw één interruptie per fractie wordt toegestaan.

Minister **Ploumen**: Voorzitter. Wederom dank voor de inbreng. De heer Leegte meldde dat Damen Shipyards mee was geweest op handelsmissie. Dat klopt, maar ik sprak over Thales. Zij zijn alle twee meegegaan, even precies voor de notulen.

Het is misschien goed om even heel precies vast te stellen wat er gebeurt. Dit is geen gunst mijnerzijds maar standing procedure. We zitten nu middenin een procedure met betrekking tot Jordanië. Dan is de afspraak dat de Kamer, nadat het besluit genomen is, versneld geïnformeerd wordt, dus niet pas in die rapportage die steeds zo laat komt, en dat daar ook een toelichting op het besluit bij is. Dat gaat er gebeuren.

Dan kom ik op de vragen en opmerkingen van de heer Van Dijk. Ik zal een brief schrijven waarin ik de procedure nog even precies op een rijtje zet. Met het overgaan van de bevoegdheden die bij de staatssecretaris waren, naar de minister voor Buitenlandse Handel zijn die taken en de rolverdeling aangescherpt. Het lijkt mij verstandig als ik de hele procedure nog even aanduid. Dan is dat vast een aanleiding om er nog verder over te spreken.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dank voor het aanbod, dat zien we met belangstelling tegemoet. Ik wijs de minister op dit document, dat hoort bij een standaardverkoopcontract van defensiematerieel. Daarin staat letterlijk: «the sale of the goods requires the consent of the Netherlands parliament». Ik kan u dat overhandigen, maar het punt is dat uitdrukkelijk instemming van het parlement nodig is.

Minister **Ploumen**: Dank u wel. Mijn informatie is dat er inderdaad een ontbindende clausule in het contract staat, hangende het besluit dat genomen wordt om de exportvergunning te verlenen. Nogmaals, ik zal dat allemaal op een rijtje zetten.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): En dan is mijn vervolgvraag dat ik de minister vriendelijk verzoek om straks ook in te gaan op de banken en verzekeraars die in kernwapens beleggen. Dat is een andere vraag, maar ik mag van de voorzitter nog maar één interruptie plegen, dus dit is een reminder.

De **voorzitter**: Het is eigenlijk wel de bedoeling dat het een vervolgvraag is op de eerste, maar we zullen zien hoe de minister erop reageert.

Minister **Ploumen**: Ik zal daar graag op reageren, maar ik zal eerst ingaan op de andere vragen die in tweede termijn door collega's gesteld zijn. De heer Van Ojik kwam nog even terug op de doorvoer van wapens. Het werkt zo. Als er een zending is waarbij een bondgenoot betrokken is, in dit geval de Verenigde Staten, en als het complete systemen, wapens en/of munitie betreft naar overige bestemmingslanden, dan wordt gecontroleerd of een uitvoervergunning van het land van herkomst aanwezig is, of er EU-sancties worden overtreden en of er andere signalen zijn waar de douane op aanslaat. Als er doorvoorzendingen van complete systemen, wapens en munitie naar gevoelige bestemmingen gaan, dan worden zij weer getoetst aan die criteria, dus het is een heel getrappt systeem. Ik kan mij voorstellen dat het prettig is voor de Kamer om dat even precies op een rijtje te hebben.

De heer Van Dijk gaat over zijn eigen vragen, maar ik geef hierop graag antwoord. Ik heb in eerste termijn ook al gerept van het Ruggie-framework en de OESO-richtlijnen. Ik heb ook aangegeven hoe belangrijk het is dat financiële instellingen transparantie geven. De verantwoordelijkheid om die transparantie te geven ligt bij de financiële instellingen zelf en in dit geval ook bij de verzekeringen. Zoals ik al zei, wij zijn allen gebaat bij een debat daarover en een mentaliteitsomslag, wat betreft de inzet van die middelen en het geven van maximale transparantie daarover. Dat kan ertoe leiden dat consumenten en gebruikers volledige informatie hebben. Dan is het aan hen om daar hun eigen investeringsbeslissingen, hoe klein of groot ook, op te baseren.

De **voorzitter**: Ik zal de toezeggingen die zijn gedaan, nog even samenvatten.

- De Kamer wordt conform de versnelde procedure per brief geïnformeerd over het kabinetsbesluit om al dan niet een exportvergunning te verlenen voor de levering van landmachtmaterieel aan Jordanië. Daarbij wordt specifiek ingegaan op de wijze waarop finale toetsing heeft plaatsgevonden aan de acht afzonderlijke EU-criteria inzake wapenexport, met daarbij bijzondere aandacht voor de regionale context op dit moment.
- De minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking zal de Kamer per brief informeren over de besluitvormingsprocedure inzake het wapenexportbeleid in het algemeen.

Er is kennelijk geen behoefte aan een VAO.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Nee, geen VAO, het moet niet gekker worden. Ik wil wel even heel precies weten wanneer die brief komt, waarin de minister ingaat op de procedure. Komt deze voor de brief over de deal met Jordanië?

Minister **Ploumen**: Dat is een staande procedure, die wij even netjes in een brief moeten opschrijven. Dat zal ik zo spoedig mogelijk doen.

De **voorzitter**: Dan dank ik de leden voor hun inbreng in beide termijnen, de minister voor de beantwoording, haar staf voor de ondersteuning en u allen voor de belangstelling.

Sluiting 19.34 uur.